زنجیرەی هزری هاوچەرخی ئیسلامی

۲۹



جەنگی نەریتەکان







جەنگی نەریستەکان

مەبەست لە زنجیرەی هزری هاوچەرخی ئیسلامی

- دەوڵەمەندکردنی کتێبخانەی کوردییە بە گرنگترین و کاریگەرترین دەقی ئەو کتێبانەی کە مەشخەڵی سەرینی هزری هاوچەرخی ئیسلامین .
- ئاشناکردنی خوێنەرە لاوی موسڵمانی کوردە بە دەقی ئەو کتێبانەی کە سەرچاوەن بۆ ڕۆشنبیری ئیسلامی و سازێنەری ڕابوونی ئیسلامین .
- شارەزاکردنی ڕاستەوخۆی لاوی کورد بەم سەرچاوانە ، ئازادکردنیانە لەگشت کۆت و بەند و بۆچوونی تەسکی حزبایەتی و تاکڕەوی و ڕەوتگەرایی .
- بناغەیەک بێ بۆ بنیادنانی کەسایەتییەکی ئیسلامی بەهێز بۆ هەر تاکێکی موسڵمانی کورد ، ئاتوانای ئەنجامدانی ئەو گۆڕانکارییانە هەبێ ، کە خوای پەروەردگار پێی سپاردووە .

دەگەڵ ڕێز و تەقدیرمان بۆ بیروڕای نووسەرانی ئەم زنجیرەیە ، مەرجیش نییە ئێمە پابەندی هەموو بیر و بۆچوونەکانیان بین .

با دەستووریشمان لە وەرگرتن فەرمایشتەکەی خوای پەروەردگار بێت ،

ٱلَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُۥٓ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَىٰهُمُ ٱللَّهُ ۖ وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمْ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَٰبِ ﴿١٨﴾ سورة الزمر

جەنگی نەریتەکان

نوسینی

محمد قطب

وەرگێڕانی

ژیوانی گەلالی



١٤٢٥ هەولێر ٢٠٠٤

ناوی کتێب بە عارەبی: معركة التقاليد
ناوی نوسەر: محمد قطب
ناوی کتێب بەکوردی: جەنگی نەریتەکان
ناوی وەرگێڕ: ژیوانی گەلاڵی
چاپ و بڵاوکردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر/ هەولێر
خەت: نەوزاد کۆیی
نۆرە و ساڵی چاپ: یەکەم ١٤٢٥ک ٢٠٠٤ز
چاپکردنی: چاپخانەی وەزارەتی پەروەردەی هەولێر
تیراژ: ٢٠٠٠ دانە
ژمارەی سپاردن: ٧ ساڵی ٢٠٠٣

تەفسیر
هەولێر - شەقامی دادگا
تەلەفۆن : ٢٢٣٠٩٠٨ - ٢٢٢١٦٩٥
مۆبایل : ٠٧٧٠ ١٣٨ ٧٢٩١
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

هێندە دەربەدەری دەنگێکی نەرم گریانم

بە گریانی باوکم پێشکەش

ئەو باوکەی ئێستا لەگەڵ نییە باوکم

بە نەخۆشی باوکم، دەبار و دۆست و هاوڕێیانی هەموو گریان بوو

ئەو باوکەی کە ساڵەت بە ساڵی ژیانی داوە

چاکترین و پاکترین ئامۆژگاری ژیانی فەرمووم بوو .

ئەو باوکەی ئاوەدانی کەسی هەژار و بێکەسی نەخواردوو

ئەو باوکەی کە کەس نەبینی گشتی پێشی وشیار و ئازاد و کاری ،

تا هەتاهەتا گەورەیی نەهات کەس لە دوای بەر بێ ژیانی .

ئەو باوکە ئازیزەی کە ئەدای دوژمنی داگیرکەرانی وڵات بوو

من ئەو تۆڵەی لێ دەستێنم ئەو بکەم .

باوکە شیرین نازدارم

کە هەرگیز خوداوەند لە بیرم ناچێتە دەرم

باوکە قسەخۆشەکەم

کە هەرگیز گەرمی باسی داهاتووی لە کاتی قەڵەمی نێزە بوو .

باوکە بەڕێزەکەم

کە بە ئاگری هەموو کەسێکە چاودێری هەموو کاتێ فەرمانی هەڵاوی .

خودایا ، بیدە ئەو بووم

بەڕێوەبەرەی ئەو باوکەم پێشکەشی

خودایا ، گیانی پڕ نووری کەی

خودایا ، ئەو بەرزی و ... بۆ ئەو بەهەشتی نوێنی

خودایا، ئەو ساتە سەعاتە فەوتان ئەکەی، ئەگەر هەر بە هەوڵدای هەژێم

ئەو دوورەی ئەکا بە هەستی بێ دڵنەی تۆدا

دوو دیان بێ غەم دەدۆخسێنی.

دەژینە دەستی ئەسرینگ بەدەستم و

هەر دوو دەستی بەجێ دەسم.

پێشکێشە

بە هەڵەیەکی زۆر جگەر سۆزم

ئەو هەڵەیەی ئەکا دوو نەی هەم، هەر بۆ ئەوەی هەڵن دەم

وەرسی جادەی ئەبەر ئادەم

فێری گرد دەم ئەوەمەو دەرووم بیکە بێ

روخسار و ئاکارم جیاکە بێ

ئەگەر کارەکەم لەوانە بینم

بەڕێ، بەو هەڵەیەکم پێشکێش

روخسار و ئاکارم جیاکە بێ

ئەگەر کارەکەم لەوانە بینم

بەڕێ، بەو هەڵەیەکم پێشکێش

خودایە، ئەمە دووری ئەدە

فێم ئەسپە هەلات بکەی

یارمەتیم بدەی خودایە

منیش تا هەم فرمێسکی بەهاری بکەم

بەو ناڵەی دوو دڵە بڕۆژ

ئەبەرێ بچە سینەوە

ژیوانی گەلالی

ئەمڕۆ لەم وڵاتە و لە تێکڕای ڕۆژهەڵاتی ئیسلامیدا (هەرا)یەك بەرپایە بە نەریتەکانەوە پەیوەستە و جەنگێکیش لە ئارادایە و لە گەڕ ناکەوێ، ئەم نەریتە (بەسەرچوانە).. ئەم نەریتە (کۆنانە).. ئەم نەریتە (دواکەوتنخوازانە).. ئەم نەریتە وشك و بەرد ئاسا و.. دواکەوتو و بۆگەنیوانە دەبێ لە ناوببرێن، دەبێ لە بناغەڕا هەڵتەکێن.. دەبێ بخرێنە ژێر پێیان.

دەبێ کۆمەلگەیەکی تازە دامەزرێ.. کۆمەلگەیەکی ئازاد.. کۆمەلگەیەکی پێشکەوتنخواز.. کۆمەلگەیەکی گەشەسەندو و.. کۆمەلگەیەکی ڕەها لە کۆت و بەندان.

جەنگی نەریتەکان بەو شێویە هەڵدەسوڕێ.

جەنگێکی گەرمە و هەموو بوارێکی داگرتوە.

گۆڕەپانەکەی بریتیە لە ماڵ و شەقام و.. سینەما و فێرگە و.. میترۆ و ئۆتۆمبێل و.. ڕۆژنامە و گۆڤار و.. وتار و کتێب و.. لادێ و شار.

سەربازەکانیشی بریتین لە هەموو خەڵکی.

سەربازەکانی کچ و کوڕی لاون و.. باوکان و منداڵان و مامۆستا و قوتابییانن و نوسەرانی پیاو و ژنن و چاك و خراپن و هەموو مرۆڤێکی نێر و مێیە.

* **

ئاسایی بو کە ئەم جەنگە لە میسر و لە تێکڕای ڕۆژهەڵاتی ئیسلامیدا بەرپا بێ.

مەسەلەکە ئاسایی بوو بە گوێرەی ئەو روداوانەی رۆژهەلات لەو ماوەیەی دواییدا تێیدا ژیاوە، بە گوێرەی ئەو گەشەسەندن و گۆڕانکاریانەی ئەم ناوچەیە لە جیهانی سیاسەت و جیهانی ئابوری و جیهانی هزر و جیهانی رۆشنبیری بە سەری برد.. لە چەمکە تیۆری و جێبەجێکردنە کرداریەکاندا.. لە شتە هەموەکی و بەشەکیەکان[1] و.. لە هەمیوو بوارێکی ژیاندا.

جیهانی ئیسلامی سەرخەوێکی درێژی شکاند کە بە لای کەم دو سەدەی تەواوی خایاند و.. ئەو خەوتنە دور و درێژەش دەرەنجامی ماوەیەك بەستەڵەك بون و رەقهەلاتنی[2] پێشتر بو، بەستەڵەکی هزری و هەستی و کرداری.. ئەو بەستەڵەکەی هزرەکانی کردنە بنچینەی بێگیپان و مردوو و.. ویژدانی کردە هەستێکی دابڕاو لە رەسەنایەتی و راستگۆیی و.. کردەوەی کردە بە ئەنجامدانێکی میکانیکی دور لە ژیان و لە داهێنان.

ئەو بەستەڵەکەی جیهانی ئیسلامی وا لێکرد ژیارە مەزنەکەی پێشوو، هزر و پیادە کردنە کۆنەکانی بەبێ زیادبوون (بەدوای خۆیدا راکێشێ)، شتێکی زیندوی تازەی نەخستە سەر کە دەگەڵ هەنگاوەکانی زەمەن و هەنگاوەکانی ژیان بکەوێتە رێ.

پاشان جیهانی ئیسلامی بەهۆی هەژان و داخورپانی توندی بومەلەرزە ئاسا وەئاگا هات.

لە گەڵ تەپەی پێی رۆژئاوای ئیمپریالیست وەئاگا هات کە دەهاتە ناو ماڵەکەی و تالان و بڕۆ و گەندەڵی و کاولکاری بۆ هەمو شتێکی پیرۆز و خۆشەویست تێدا

---

١ تیۆری: نظري. هەمووەکی: کلي. بەشەکی:جزئي.
٢ بەستەڵەك: جمود. رەقهەلاتن: تحجر.

ئەنجام دەدا.

وە ئاگاهات و.. هەستاوە تۆزی ئەو سەدە درێژانەی لە خۆی تەکاند.

نەفامی و بەستەڵەك و رەقهەڵاتنی لە خۆتەکاند.

گەلێك پێکدادانی توندیش لە نێوان رۆژهەلات و رۆژئاوا رویاندا و.. تێکەڵبونیش هاتنە ئارا.

پێکدادان بە چەك و پێکدادان بە هزر و پێکدادان بە بیروباوەڕ.

هەروەها تێکەڵبون لە سیاسەت و تێکەڵبون لە کەلتور[1] و تێکەڵبون لە نەریتەکان.

تەنیا ئاکە پردێکیش نەبو کە رۆژئاوای پێدا بۆ رۆژهەلات پەڕیەوە، بەڵکو گەلێك پرد و رێگەی جیا جیا هەبوون.

جارێك هێرشی جەنگی بوە و چەك و تفاقی لەگەڵ خۆی هێناوە.

جارێکیش هێرشی ئابوری بوە و سەرمایەی لەگەڵ خۆی هێناوە تا بیخاتە گەڕ و زێری رۆژهەڵاتی پێ دەربێنی و لەوێ بەسەر ئیمپریالیستانی دابەش بکا.

جارێکی دیش هێرشێکی هزری بوە و کتێب و رۆژنامە و مامۆستا و قوتابخانەی لەگەڵ خۆیدا هەڵگرتووە.

جارێکی دیکەش هێرشیکی رۆحی بوە و بیروباوەڕی ناو گیانانی داگیرکردووە.

هەموو دەمێش هەر هێرش بوە.. جا نیشانەکانی ئاشکرا بوبن یان بزر.

* * *

[1] کەلتور: ثقافة.

لە ناوەڕاستی ئەو هەژانە توندەی کە ڕۆژهەلاتی ئیسلامی لەسەر دەستی ڕۆژئاوای داگیرکەر توشی هات و... لەناو جەرگەی تێکوشانی سیاسی و ئابوری و هزری، کە بە دوای ساتی وەئاگاهاتنەوە داهات... لە سەرجەم ئەو کاتانەدا گەلێك لە نەریتەکانی رابردوو و هزر و بیروباوەڕ و چەمکەکانی تێکشکان و ئاساییش بو کە تێکبشکێن.

جا کۆمەلگەی تازەپێگەیشتوو بە دوای نەریت و هزر و بیروباوەڕ و چەمکی نوێدا گەڕا... ئاساییش بو کە بگەڕێ.

لە میانەی ئەم گەڕانەشدا گەورەترین جەنگ بەرپا بو.. جەنگی نەریتەکان.

ئایا رابردوو لەسەر بنچینەکانی پێشوی بینیات بنێینەوە؟

ئایا کۆمەلگەیەکی نوێ لە بناغەڕا بنیات بنێن و چاو لە هەمرو ئەوەی کۆن بپۆشین؟

ئایا دەکرێ بنیاتە کۆنەکە بە هەرشێوەیەك بێ بگەڕێتەوە؟

ئایا دەکرێ کۆمەلگەیەکی نوێ دامەزرێ هەر هیچ پەیوەندی بەکەلەپوری کۆنەوە نەبێت... کەلەپوری ژینگە و کەلەپوری هزر و کەلەپوری بیروباوەڕ؟

ئایا کۆن و تازە تێکەلّ کەین؟

ئایا دەکرێ ئەو تێکەلکردنە لە نێوان بەها جیاجیاکان و پێوەرە جیاوازەکان و چەمکە پێچەوانەکان بێتە ئارا؟

بەلکو ئایا هەموو مرۆڤایەتی کۆنینەیەکی هەیە پەیوەستی بکا؟

ئایا هەگیز هیچ پێوەر هەن نەگۆڕ بن؟

ئایا بۆ هیچ نەوەیەك لەسەر زەوی پێویستە کە ئاوڕ لە پشتەخۆی بداتەوە؟

ئەگەر ئەمە لە رابردوشدا دروست بێ، لە کۆمەلگای کشتوکالی مۆلخواردوی گەنیوی دواکوتوی خاوەن ئاسۆی بەرتەسك، ئایا لە کۆمەلگەی پیشەسازی، بەلکو لەسەردەمی ئەتۆمیشدا دروستە؟

ئایا دروستە مرۆڤایەتی هەر لە بنەڕەتدا نەریتی هەبێ؟

یان ئەم نەریتانە مایەی ساردبونەوەن لە سەردەمی ئەتۆم و سەردەمی موشەکدا[1].. لەسەردەمی رەهابوونی تەواو لەهەموو کۆتێك.. سەردەمی قەلەمباز لە زەوی و لە بۆشایی ئاسماندا.. سەردەمی ئازادی تەواو لە مادە و لە مرۆڤدا؟

ئەمانە برە سوتەمەنیەکی جەنگەکەن..

ئێمەش لێرەدا نامانەوێ بەپەلە حوکم لە سەر هەریەك لەومەسەلانە بدەین.

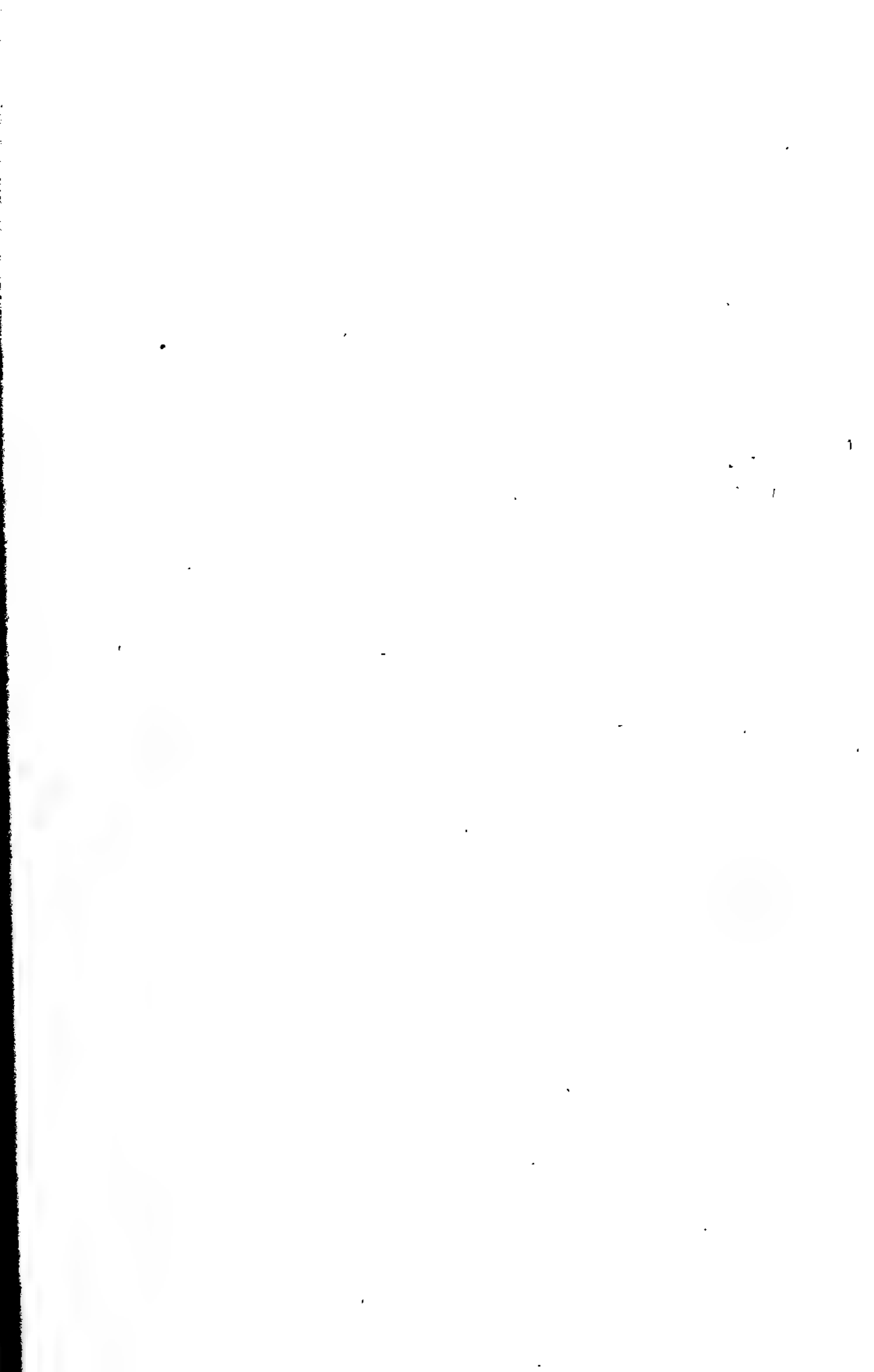
بەلکو لەم توێژینەوە بچوکە دەمانەوێ مەسەلەکە لە سەرچاوە و لە گەشەسەندنی بخەینە ڕو. بەلکو لەبەر تیشکی لێکۆلینەوەدا بگەینە راستی.

تکای سەرکەوتنیشمان لە خودایە .

محمد قطب

---

١ موشەك: صاروخ.



گەشتێک لەگەڵ مێژوودا

چۆن نەریتەکان لە ئەورووپادا دارمان؟

ئەورووپا رۆژێك لە رۆژان کیشوەرێکی خودان نەریت بو، ئەدی چۆن ئەو گۆڕانە مەزنەی بەسەر داهات کە نەریتەکانی تێکشکاندن و لە کۆت و پێوەندان بەرەڵلای کردن؟

لێکۆڵینەوەی مێژووی ئەورووپا زۆر بەسودە بۆ تۆژینەوەی ئەو جەنگەی کە ئەمڕۆ لە رۆژهەڵاتی ئیسلامیدا بەرپایە، چونکە ئەورووپا مرۆڤە و ئێمەش مرۆڤین.. هەمو مرۆڤایەتیش سیمای هاوبەشیان لە نێواندا هەیە و پێکەوە پەیوەست و لێك نێزیکن، ئەوجا مرۆڤ لە هەر شوێن و پنتێکی زەوی بێ دەتوانێ کە چاودێری هەنگاوەکانی مرۆڤی برای بکا.. ئیتر یا دەیکاتە پێشەنگ، یانیش پەندی ئەزمونەکە و وانەی مێژوی لێ وەردەگرێ.

* * *

هەروەها رۆژێك لە رۆژان ئەورووپا هەر بە تێکڕایی مەسیحی بو، جا رۆچونی بیروباوەڕ لە دەرونی ئەورووپیان.. قوڵ بێ یاخود هەر ڕوەکی.. بە دڵگەرمی بێ یان بەفشە.. رەسەن بێ یان چاولێکەری.. ویژدانی بێ یاخود فیکری.. هەر چۆنیك بێ ئەورووپا پێش سێسەد ساڵان بەبێ گومان لەمڕۆ توندتر دەستی بە بیروباوەڕەکەیەوە

گرتبوو، زیاتریش لە چەرخی نوێی کەوتبوە بەر کاریگەری چەمك و بۆچـون و بـیرو فروسمانەکانی[1].

دەمانەوێ لەم گەڕانە خێرایەدا شوێنپێی زەمەن لەم دو سـەدەیەی دواییـدا لـە ئـەورووپادا هـەڵگرین. هـەتا فاکتـەری گـۆڕان و ئاراسـتەی رووداوەکـان بخەینەبـەر تۆژینەوە.هەروەك -لەبەر چەند هۆیەکی کە پاش تۆزێـك دەردەکـەون- دەمانـەوێ هێلێکی ئاشکرا لە نێوان جیهانبینی و هـزری خـەڵکی لـە پێـش داروین و پـاش داروین رابکێشین.

ئاسایی و ئاشـکرایە کـە مێـژوش هێلـی گردەبـڕی[2] تێدانیـە، بـەڵکو هـەمو هێڵەکانی تێکچڕژاو و پلەپلە و لە وەرگەڕانێدا هێدین، لەگەڵ ئەوەش هێندێك هێڵ هەن زۆر دیار و ئاشکران و لەسەر ڕوپەڕی زەمەندا بەرز و بڵند و بەرجەستەن.

ئەگەرچی سەرجەم ئەوروپا لە -تێکڕای- دیرۆکی[3] خۆیدا دینداریەکەی زۆر قوڵ نەبووە، بەڵام جیهانبینی دینی مەسیح بەسەر بیرکردنەوەی ئـەورووپاییدا زاڵ بـوە و بەلای کەمی لایەنێکی لە بەرنامەی ژیان ئاراستە کردوە.

جیهانبینی ئاینی مەسیحی دەیگوت خوایەك هەیە گەردون و ژینی ئـەفراندون، لەپاشـاندا مرۆڤیشـی وەدیـهێناوە، دیسـان ئـەو جیهانبینینـە دەیگـوت کـەوا ئافەریدکار[4] مەبەستێکی لە ئەفراندنی گەردون وژیان و مرۆڤدا هەیە، مرۆڤیش بـە تایبەتی رۆڵێکی گـەورەی لـەم ژیانـەدا هەیـە.. چونکـە خـودا بـە وێنـەی خـۆی ئەفراندویەتی. رێزی گرتوە و لە گشت بونەوەری زەوی بە چاتر و هەورازتری داناوە،

---

١ فروسمان: إيحاء.

٢ گردە بڕ: حاسم.

٣ دیرۆك: مێژو.

٤ ئافەردەیکار: خالق.

گەلێك سیمای واشی بە مرۆڤ بەخشیوە کە ئافەریدانی[1] دیکە لێی بێبەشــن، وەك زمان و وەك بیرکردنەوە و وەك گیان.

سەرەڕای ئەمانەش ئــەو ڕوانــین و جیهانبینیــە دەیگــوت خــوا هەمیشــەکی[2] و جێگیرە، مەبەستەکەی لە ئەفراندنی مرۆڤیش هەر هەمیشەگی و جێگــیرە، ئــەوجا زۆران جار —بەشێوەیەکی- ویژدانی و جاریەجاریش فەلسەفیانە ڕێکیان دەخست کە ژیانی مرۆڤ جێــگیرە و سیستەمەکانی جێگیرن و غەریزەکانی جێگیرن و بیروباوەڕ و هزر و نەریتەکانی جێگیرن و هیچ کامەیان لــێ ناگۆڕێن.

جا بەم بیرۆکەی نەگۆڕیە دنەی دەدان کە سیستم و بنەما و هــزر و نەریتــەکانی ژیان لە کۆمەڵگەی کشتوکاڵی دەرەبەگیدا تەواو جێگیر و نــەگۆڕن.. بـۆ نزیکــەی هەزار ساڵیش، هەر بەم نەگۆڕیەمانەوە.

(زانیاری)یەکانیشیان لە بارەی گەردون و سروشــت و ژیانناســی پێــی دەگوتــن هەموشتێك هەر جێگیرە و لە وێنەی خۆیدا نەگۆڕە، ڕوەك بە هەمو جۆرەکانی هەر لــەو ڕۆژەی خــوا لــە ســەر زەوی وەدیــهێناوە نــەگۆڕاوە و وەك خــۆی مــاوە، گیانلەبەریش بەهەمو ڕەگەز و جۆرەکانی هەر بەو شێوەیە ماوەتــەوە کــە خــوا لــە سەرەتاوە وەدیهێناوە، ئەستێرە و کەلو[3] و مانگەکان و زەویش لە وەتەی هەن هــەر بەم شێوەیە جێگیرەن نەگۆڕاون نە دەگۆڕێن هەتا ئەوەی لە ڕۆژی دوایــی بەسـەریان دێ.

مرۆڤیش بەهەمان شێوە.. هەر لە ئادەمەوە تــا ئــەمڕۆ.. هــەر مرۆڤــە هــەمو شتێکی تێدا جێگیر و نەگۆڕە: جەستەی و ئاوەزی و گیانی.

---

[1] ئافەریدان:مخلوقات.

[2] هەمیشەکی:أزلي.

[3] کەلو:برج.

رەنگە لە هەندێك سیمای تاكە كەسی و ئاستی زانین و نەزانین و رادەی رێنوێنی و گومڕایی، مرۆڤ هەبێ لە مرۆڤێکی دی جودابێ و گەلێك لە گەلێك جیاواز و نەوە لە نەوە جیابن. بەڵام مرۆڤ -بەتێکڕایی، لە هەموبارە جیاکانیدا- هەر مرۆڤە. راستە ئەو جوغزەی[1] تێیدا خول دەخوا زۆر فراوانە بەشەکانیشی جوایەزن، بەڵام لە کۆتادا هەمان ئەو جوغزە مرۆڤانەیە کە لەئەزەلەوە بۆ ئەم مرۆڤە کێشراوە.

(جێگیری) بنەما و گەوهەر[2] و زاخی ژیانە و بەرەتبونی چاخ و رۆژگاران ناگۆڕی.

جا لە سێبەری ئەو بیرۆکە (جێگیر)ەدا خەلکیش نەریتی جێگیریان بە میرات بۆ بەجێ مابو. لە نەوەیەك بۆ یەکی دی کەمێك دەگۆڕا و لار دەبو، بەڵام سەرجەم بنەما و چەمکی جێگیریان هەلگرتبو. نەریتگەلێك کە بە پیاو و ژن و منداڵ و خێزان و کۆمەڵ و ژیان پەیوەست بون.

واش بەهەستی خەلکی داهات کە ئەم نەریتانە لە سەر (غەریزە مرۆڤانە) چەسپاو و جێگیرەکان و ویستی خودا و لە سەر ئاین دامەزراون.

ئاینیش لە کۆڵەگە هەرە بە هێزەکانی نەریتەکان بو. چونکە وشەی خوا بۆ مرۆڤ وشەیەکی جێگیر بوو، وشەیەکی پیرۆز بو کە چاوەدێری و رێز لێنانی ئەرکی هەمو نەوەکان بو.

لە ئاینیشدا بەهای رەوشتیی دیاریکراو هەن، چاوەدێرییان حەتمییە، جا رەنگە خەلکی کەم و زۆر لە ژیانی کردەکیاندا لێیان وە دوربکەونەوە یا لە مامەڵە و

---

[1] جوغز: دائرة.

[2] گەوهەر: جوهر.

هەڵسوکەوتی تاکە کەسیاندا تەواو پشتی تێبکەن و هەندێك جار بە ئاشکرا لێی دەربچن، بەڵام لەگەڵ ئەمانەشدا -وەکو مەبدەء- چاودێری کردنی ئەرکێکە و ئەوانەی پشتیشی تێدەکەن دان بە بیانوگیری[1] و شایستەییەکەی دادەنێن، ئەگەر چی لێ لادان و دەرچونی خۆیان بە هەنجەتی جۆراوجۆر پاساو دەکەن.

هەروەها ئاین و رەوشت و نەریتەکان یەك (گرێ) و یەك ڕوگە بون و لە هەستی وان شتگەلێکی جێگیر بون و بە گۆڕانی کات نەدەگۆڕان و روداو کاری تێنەدەکردن.

* * *

لە ساڵی ۱۸۰۹ دا داروین لە دایك بو. لە ساڵی ۱۸۵۹ کتێبی (بنەچەی جۆرەکان)[2]ی بڵاوکردەوە و لە ساڵی ۱۸۷۱ کتێبی (بنەچەی مرۆڤ)[3]ی پەخش کرد.

ئنجا هێڵێکی ئاشکرا لە هێڵەکانی مێژو کێشرا..

چەند سەدەیەك پەر لە هەنگی[4] کۆپەرنیکۆس و گالیلیۆ لەبارەی گەردون و چەقبونی زەوی تێیدا و شێوە و سوڕانەوەی زەوی دەگەل کڵێسەی ئەوروپایی تێکهەڵەنگوتن[5]. ئەوەبو بە هۆی هەڵوێستەکەیان لە ئاست ئەو فیکرە (پیرۆز) و (جێگیر)انەی کە کڵێسا لە هامێزی[6] گرتبون و وەك بەشێك لە بیروباوەڕ و یەکێك

1 بیانوگیری: حجیة.
2 أصل الانواع.
3 أصل لانسان.
4 هەنگی: ئەوکاتە.
5 تێکهەڵەنگوتن: إصطدما.
6 هامێز: باوەش.

لە بنچینەکانی ئاین داکۆکی لێدەکردن، ئەوەدو زانایە، دوچـاری گـەلێك كێشـە و گرفت بونەوە و زۆریان ئازار و ئەشکەنجە چێشت..

جا لەوێدا تۆوی رق و دوبەرەکی لە نێوان زانست و کلێسا هاتە چاندن و زانایان لە پیاوانی ئاین دورکەوتنەوە.

بەڵام سەرەڕای ئەوەش چەند سەدەیەك تێپەڕین و بارەکە هەر وەك خۆی مایـەوە و جەماوەریش لە پاڵ ئاین و کلێسا و لە ریز رەوشت و نەریتان راوەستابون.

تاوەکو داروین پەیدا بو و تیۆرێکی لە بابەت گەشەسەندن و تیۆرێکی لە بـارەی بنەچەی جۆرەکان و بنەچەی مرۆڤ بڵاوکردەوە.

لێرەدا بیروباوەڕ لە بنەڕەتـەوە و هزرەکـانیش لـە بناغـەوە هـەژان و لـەرزیان تێکەوت.

داروین هات و گوتی هیچ شتێك لەسەر زەوی (جێگیر) نیـە: نـە روەك و.. نـە گیانەوەر و.. نە مرۆڤ.

هیچ مەبەستێکی جێگیریش لە ئەفراندنی[1] دا نیـە.. تەنانـەت هـەر مەبەسـت نیە.

وەدیهێنەریش -کە سروشتە- لەبنەڕەتدا مەبەستی نـەبوە مـرۆڤ وەدیبـهێنێ، بەڵام مرۆڤ هەر لەو گۆڕەی[2] لە ئەنجامی پرۆسێسێکی لەسەرە خـۆی گەشەسـەندن کە ملیۆنان ساڵی خایاندوە، پەیدا بوە.

(مروڤ)یش لە سەرەتادا هـەروەك ئـەمڕۆ مـرۆڤ نـەبوە.. بـەلکو بنەچەکـەی ئاژەڵە.

---

١ ئەفراندن:خلق.

٢ لەو گۆڕەی: لەخۆڕا.

مرۆڤ نە قسەی دەکرد، نە عەقڵی هەبو، نە لەسەر دو پێیەکان دەوەستا، واتە ئەو تایبەتمەندێتییەی نەبو کە تێڕوانینێك ئاینیەکە بە باڵای دابڕیوە.. تەنانەت (گیان)یشی نەبو.

ئاژەڵ..

ئەوەبو ئەو تیۆرە تێکڕای کۆمەڵگەی ئەوروپایی هەژاند و کڵێساش قیامەتی رابو.

کڵێسا گوتی: داروین بێبڕوا و خوانەناسە. داروینیش گوتی: پیاوانی ئاین خەڵەفاون.

ئنجا جەنگێکی توند بەرپابو و، تاکو زۆران بیروباوەڕ دارمان و خۆڵیان بەسەردا کرا، کۆتایی نەهات.

لە سەرەتا جەماوەر لەپاڵ کڵێسا راوەستابو، پاڵپشتی ئەو بیروباوەڕەی دەکرد کە ئەگەر چی کاریشی پێنەکرد، بەڵام لای خۆشەویست بوو.. لە پاڵ نەریتە روحی و فیکریەکاندا بوو.. لە پاڵ کەلەپورە عەقڵی و ویژدانیەکە و.. لەپاڵ شانازی بە کەسێتی خۆ و.. شانازی بە بنەڕەتە (مرۆڤانە)کەی خۆی، کە داروین ئەو مرۆڤایەتیەی لێ داشۆری و خستیە ریز ئاژەڵان.

بەڵام دواتر هەڵوێستی جەماوەر گۆڕا...

ئەگەر چی زۆر پێی ناخۆش بو کە داروین مرۆڤایەتیەکەی لێ دامالێ و بنەچەکەی بۆ ئاژەڵان بگەڕێنتەوە، بەڵام دەستی دایە داشکاندنی کڵێسا و پیاوانی دین و هەلێکی چاکی بۆ رەخسا بۆ دەربازبون لە کۆیەرانی[1] قورس و گران و دەسەڵاتی قێزەون و رەزاگرانی کڵێسا.

---

[1] کۆیەران:نیر.

لە سەدەکانی نێوەڕاست کلێسا تەواو گۆڕابو، ماکی بەزەیی فراوان و روحانیەتی بێ پەڵەی مەسیحیەتی تیانەمابو. ببوە دەسەڵاتێکی دنیایی ملکەچکار و زەبونکار و گەلێك جۆر سەرانەی لە ماڵ و روح و فیکری خەڵك دەستاند و باجی قورس و دەیەکی[1] داهاتی دەکردە باری سەرشان و ملیان، هەروەکو بە زۆر سەرشۆڕ و ملکەچی پیاوانی ئاینی دەکردن و بیروبۆچونی دیاریکراوی بەناوی وتەی ئاسمانی بەسەردا دەسەپاندن و هەرکەسێکی دەگەڵیاندا کۆك نەبا و بەر ئەمر نەبا خوانەناس و بێ ئیمان بو.

جەماوەر دەرفەتێکی دۆزیەوە کە تیایدا خۆی لەو دێوە ناشرینە ڕەهاکا کە لە خەو و وەئاگایی راوی دەنێ. جا ئەو هەلە رەخساوەی قۆستەوە و وەك هێرشبەر هاتە مەیدانی جەنگ، پاش ئەوەی لە حاڵەتی بەرگری دابو، بەدار و پەردوی بیروباوەر و هزر و (گیان)ی داڕوخا و کلێسای بەرد باران دەکرد.

جا سروشت و هۆکارەکانی جەنگەکە هەر چۆن بن و هەر چی بن، ئەوا یەکێك بو لە جەنگە یەکلاکەرەوەکانی مێژو کە گەلێك دەرەنجامی زۆر ترسناك و ترکەی لە ژیانی خەڵکی بەجێهێشت و بەردەوام تا ئێستاش ئەو (هەڵکشان)ەی لە ژیانی ئەوروپادا دایهێنا ترسناکترین شت قەیدەکاتەوە[2].

یەکەم دەرەنجامی لەرزینی بڕوابونە بە خودا و بە عەقیدە.

دوەم دەرەنجامیشی لەرزینی بڕوابونە بە مرۆڤایەتی و مرۆڤ و بەرزی و باڵایی و رۆحانیەتی مرۆڤ.

---

١ دەیەك:عُشر.

٢ قەیدەکاتەوە:دەرپشێتەوە.

سێیەم دەرەنجامیشی لەرزینی بڕوایە بە (جێگیری) هەر سیستەم و بەهاو هزرێك.

چوارەم و پێنجەم و شەشەمیش.. لەرزینی هەموو شتێك کە پێشتر لەنگەری گرتبو، لەگەڵ وێران و کاولکردنی هەمو بنیاتێکی بناغە چەسپیو.

بیرۆکەی خودای وەدیهێنەری ڕێکخەری کاران و خودان ویست و مەبەست، لە سەردەستی داروین لە دۆزی ئەفراندنی مرۆڤدا دوچاری یەکەم هەژانی ڕاستەوخۆ بۆوە. کاتێك داروین نەرێی لەبونی مەبەستی خودا کرد و ئەوەی ڕەتکردەوە کە مرۆڤ ڕاستەوخۆ بەدەستی خودا وەدیهێنرابێ، بەڵکو بونی مرۆڤی بۆ پرۆسێسی گەشەسەندن گێڕایەوە، ئەوەشی ئەسەلماند کە لە قەوارەی مرۆڤدا شتێك هەبێ کە (خوا لە گیانی خۆی فوی پێدا کردبێ)، ئەوەبو بە شێوەیەکی گردەبڕ بڕیاری حەیوانی بونی ڕەهای بنەچەی مرۆڤی ڕاگەیاند.

جا لێرەوە دیندارەکان پاش جەنگێکی توند کە کاری خۆی لە ویژدانیان کرد، ناچار بون -ئەگەر هەر دەرفەتیان نەبو- ئەوا وەکو بیرۆکەیەکی ویژدانی نالۆژیکی دور لە واقیع.. واقیعی زانستی و واقیعی کردەکی[1] و واقیعی ماتریالی (ماددی)، بڕوا بە خودا بهێنن.. باخودا بیرۆکەیەك بێ ویژدان تێرکا و گیان بەهۆیەوە لە ڕامانەکانیدا مەلەبکات، بەڵام خودا -پاکی بۆوی- تێکەڵی پرۆسێسی ئەفراندن و یاساکانی سروشت و بەڕێوەچونی کاروبار لەسەر زەویدا نیە. یان ئەوەتا -ئەویەری- گەردونی وەدیهێناوە و سونەت و توانستەکانی تیاداناوە و جا لێگەڕاوە گەشە بکا بەو شێوازە کە توانستی گەشەسەندن هەڵیدەگرێ، بەبێ ئەوەی خودای مەزن تێکەڵ بە دەرەنجام و ئیرادەبێ.

---

١ کردەکی:عملي.

بەڵام ئەو کەسانەی دیندار نەبون.. ئەوانەی دینداری ببونە کۆڵێك بەحوکمی نەریتەکان و دەسەڵاتی کلێسا و پیاوانی ئاین لە ملیان هاڵابو.. لە تیۆرەکەی داروین ئەو دەرفەتەیان دەسکەوت کە لە دەست سەرپاکی ئاین ڕابکەن و بوە مایەی دەربازبونیان لە هەمو کۆت و بەندەکانی، جا کاتێك بەرابەر ئەو گرفتە بونەوە کە دوچاری هەمو عەقڵێکی بڕوادار و بێبڕوا دەبێتەوە: گرفتی یەکەم وەدیهێنان و دامەزرانی ژیان لە سەر زەوی، ئەو کاتە لە (خوا) هەڵاتن بەرەو (سروشت) کە داروین لە بارەی دەیگوت: (هەمو شتێك وەدیدەهێنێ و.. تواناکانی بێ سنورن). بەم شێوەیە سروشت بۆ ئەوان بوە خواوەندێکی دیکە و دەیانپەرەست. خواوەندێك زۆربەی سیفەتەکانی خوایان دابوە پاڵ، بێجگە لە مەبەست و ویست. سەرەڕای ئەمەش خودایەك بو کلێسەی نەبو بۆ سەرانە و باج خەڵك ڕاو بنێ و بە گێروگرفتان مێشکیان سەرگەردان بکا و بنەماکانی ڕەفتار و ڕەوشتیان بەسەردا فەرز بکا. کەواتە سروشت خودایەکە خەڵکی بە پاکژی پابەند ناکا و بەندەکانی دەتوانن لە کۆت و پێوەندان بەرەڵابن.

ئەمەش تاکە بومە لەرزەی بیرۆکەی بیروباوەڕ نەبو..

بیرۆکەی (گەشەسەندن) بەهزر و ویژدانی خەڵکیدا داکشا و ڕۆچو، ئەو شوێنەی داگیرکرد کە پێشتر بیرۆکە (جێگیری)ی لێبو.

جا مادام هەموشتێك گەشەدەستێنێ و هیچ شتێك لە حاڵی خۆیدا نامێنی - وەك داروین دەڵێ- ئەدی بۆچی بیرۆکەی گەشەسەندنی خودی خودا و بیرۆکەی بیروباوەڕیش ناگرێتەوە؟

تەنانەت لە خولگەی مێژودا بەڕاستی بیروباوەر گەشەی کردوە.. ئەوەبو زانایان لە (دۆزینەوەیەکی نوێ) لە جیهانی ئایندا وەئاگا هاتن.. لەئایندا مەسەلە هەر ئەوە نەبوە کە لە گومڕایی بتپەرستیەوە بۆ بیروباوەڕێکی جێگیری ڕوەو خوا

هاتبێ، بەڵکو بیرۆکەیەکی (گەشەسەندو)بوە و بە پەرستنی باوك دەستی پێکردوە، پاشان هاتۆتە سەر پەرستنی تۆتەم[1] و.ئنجا پەرستنی بت و پاشان پەرستنی خودا و بڕوا بە سروش و پەیام. سبەینێش.. یائەمڕۆ.. بیرۆکەکە لە بناغەوە (گەشە دەستێنێ)، باوی خواپەرستی نامێنی و.. بۆ نمونە دەبێتە پەرستنی سروشت یا هەر پەرستراوێکی دیکە.. یان.. هیچ جۆرە پەرستنێك لە گۆڕێ نامێنێ!

جگە لەمەو لەویش ڕێبازیکی عەقڵی پەیدا بو کە بەلای پێ باوەڕی تەواوەوە دەشکایەوە و تەنیا باوەڕی بەو شتانە هەبو کە ئەزمون دەیسەلمێنی یا دەکەونە بەر هەستەکان..

جا خەڵکی بەخۆیان دەگوت -یەکەمجار (زانایان) بەخۆیان گوت و پاشان جەماوەر شوێنیان کەوتن- پێشتر بڕوامان بە شتگەلێکی زۆر هەبو کە لە باپیرانمانەوە بە کەلەپور بۆمان جێمابو یان کلێسا و پیاوانی دیسن لە گوێچکەیان ئاخنیبوین، ئەوەش (سەلما) کە راست نەبون، کلێسا دەیگوت زەوی نێوەندی گەردونە، سەلما کە ئەمە راست نەبو، هەروەها دەرکەوت کە زەوی خڕە کەچی کلێسا دەیگوت: پانوپۆڕە. هەروەك سەلما کە مرۆڤ لە بنەچەیەکی حەیوانیە و کلێساش پێشتر دەیگوت: خودا بەشێوەی خۆی ئەفراندویە، وەك وەدیهێنراوێکی تازە کە پەیوەندی بە هیچ شتێکی پێشەخۆی یان پاشە خۆی نیە.. کەواتە با سەرجەم ئەو بیروباوەڕە جێبێڵین کە بە میرات بۆمان جێماوە چونکە لە کۆمەڵە پڕوپوچێك پێکهاتون. با لە نوێوە دەست پێبکەین بێ بیروباوەڕی پێشو. بێ هەمو هزرێکی بەڵگە نەویست. با لە خاڵی سیفرەوە دەست پێ بکەین.. تەنیا بڕوا بەو شتانە بێنین کە بە چاوانمان دەیانبینین وبە هەست و ئەزمونمان پەیان پێ دەبەین.. دەبا بیرۆکەی خودا و دەست تێکەڵ کردنی ویستی لە وەدیهێنان لە زەینماندا وەلانێین. با بە شێوەیەکی جیا لە خوا بونەوەر بتۆژینەوە. چونکە خودامان نەدیوە

و نەماندیوە چۆن تێکەڵی گەردون بوە. با خودا بۆ ئەو کەسانەی دەیانەوێ بڕوابێنن هەر لە خەیاڵدا بێنێتەوە. بەڵام ئێمــە -کــە واقیعــین- بــڕوا بــە شــتێك نــاهێنین نەکەوتە بەر هەستەکان.

ئا بەجۆرە بیرۆکەی دین کەوتە هەژان.

هەرچی (مرۆڤ)یشە هەمو تــێڕوانینێکی ئــاینی لــە دەســتدا کــە بــەرزێتی و تاکێتی و رۆحانیەت و ئەخلاقیەتی بە باڵادا پۆشیبو و هەمو بۆ فوپێداکردنی خودا لــە روحــی خــۆی و مەبەســتی هەمیشــەکی لــە وەدیــهێنانەدا خۆیــان دەدیتــەوە. داروینــیزمیش ئــەم دوانــەی بــە پڕوپوچــی دەســکردی ئەفســانان دانــابو و ئــەو (پیرۆزی)یەشی لە مرۆڤ داماڵی کە لەوە وەدەستی هێنــابو خــوا بەشــێوەی خــۆی وەدیهێناوە و گرنگی پێداوە و زۆر سیما و تایبەتمەندێتی تــەنیا بــەوی بەخشــیوە. بەتایبەتی ئەو روحانیەتە رونەی کە لە ئاژەڵانی دیکە دایدەبڕی و بەرزی دەکردەوە. جا مرۆڤ بەپێی رێنوێنیی داروینیزم بوە ئاژەڵێك نە بەرزی تێیــدا نــە روحانیــەت، هەروك لە لایەکی دیکەش لە هەمو بنچینەکانی رەوشــت و کۆمەڵگــە و نــەریتان رەهابو، چونکە ئەو هەمو (جێگیر)انە ساختەن و جێگیرنین و لەو گومڕاییە سەریان هەڵداوە کە لە ئاین هەڵێنجرابون.

هەموشــتێك دەگــۆڕێ. هــەروەها کۆمەڵگــەش دەگــۆڕێ.. سیســتەم و هــزر و چەمکەکانی دەگۆڕێن.

جا ئەگەر (رەوشت) بە چەمکە باوەکەی لە رابردودا شتێکی جــوان بوبــێ و بــۆ قۆناغێکی دیاریکراوی گەشەسەندن گونجاو بێ، مەرج نیە ئــەمرۆش هــەر جــوان و گونجاو بێ.. چونکە کۆمەڵگە گۆڕا... هەر (کۆمەڵگە)ش بوە پێشتر ئەم رەوشتەی دروستکردوە... نەك خودا و... نەك بیروباوەڕ -هەرچەندە لە پێشــودا خــەڵك لــە

بێناگایی خۆیان دابوویانە پاڵ خودا و بیروباوەڕ- واتە کۆمەڵگە خاوەن بڕیارە کە دەستکاری بکا یان وەکو خۆی بیهێڵێتەوە... بڕیاریشی داوە دەسکاری بکا.

ئەگەر (خێزان) بە چەمکە باوەکەی لە رابردوودا شتێکی جوان بوبێ و بۆ قۆناغێکی دیاریکراوی گەشەسەندن گونجاوبێ، مەرج نیە ئەم چەمکە ئەمڕۆش گونجاو و جوان بێ.. بەڵکو هەر پێویست نیە بەهیچ جۆرێك خێزان هەبێ... چونکە خودا خێزانی دروست نەکردووە هەروەك جەماوەر پێشتر بە هەڵە تێگەیشتبون، بەڵکو پێداویستەکانی کۆمەڵگە ئەوەی خواستبو... ئەمڕۆکەش کۆمەڵگە ئازادە کەوا خێزان بهێڵێتەوە یاخود لێکی هەڵوەشێنێ.. ئێستاش بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی داوە.

ئەگەر لە پێشودا ئافرەت تەنیا ژن و دایك بوبێ، ئەوە یەکێك نیە لە بنەرەتی شتەکان، رێبیرێکی[1] جێگیر نیە کە نەگۆڕێ... بەڵکو ئەمە بیرزایەکی[2] کۆمەڵایەتیە لە چەند هۆیەك پەیدا بوە.. ئەو کۆمەڵگەیەی پێشتر ئەم بیرۆکەیەی بە پەرژینێك بۆ پاراستن، بەڵکو بە پیرۆزیەکی ساختە دەورە دابو، ناوی خودا و دینی تێهەڵقوتاند بو، هەر ئەو کۆمەڵگەیە ئەمڕۆ ئەم بیرزایە وێران دەکا و پەرژینە ساختەکەی هەڵدەتەکێنێ و بەرەڵا و بێ شورەی دەهێڵێتەوە.

ئەگەر (داوێنپاکی) یەکێك بێ لە پیرۆزیەکانی رابردو، بە هیچ جۆرێك لە ژیانی مرۆڤایەتی بەهایەکی جێگیر و رەگاژۆ[3] نیە... بەڵکو ئەمە تەنیا بۆ ماوەیەك وابو... هیچ شتێك رێ لەوەناگری کە لە بناغەوە (بگۆڕێ) یا گەر کۆمەڵگە بیەوێ ببێتە عەیبەیەك و شارستانان خۆی لێ دورکەن.

١ رێبیر: مبدأ.

٢ بیرزا: فکرة.

٣ رەگاژۆ: راسخ.

بەم شێوەیە بیزای ڕەوشت و نەریتان لەرزەی تێکەوت.

ئەوەی قورەکەی تورتر کرد و بومەلەرزەکەی توندتر کرد ڕوخانی ئەو بەربەستە هەرە گەورەیە بو کە پێشتر بریتی بو لە بڕوا بە بەرزێتی مرۆڤ و روحانیەتەکەی، لەگەڵ شەرمکردن لەوەی (دابەزێتە) ئاستی ئاژەڵ، بە لەبەر چاوگرتنی ئەوەی کە مرۆڤ وەدیهێنراوێکی ناوازەیە و ژیان و کردەوەی بە پێوەری ئاژەڵان ناپێورێن و نابێ غەریزە و ئارەزووەکانی بۆ کوێیان هاژوا ڕەگەڵیان کەوێ... جا ئەمڕۆ ئەو بەربەستە لاکەوت... بەربەستی (مرۆڤایەتی)، مرۆڤیش لە عورفی دەرونی خۆیدا بو بە ئاژەڵێك تا بنی هەنگڵ لە بنەچەی ئاژەڵانەی خۆیدا رۆچوە. کەواتە ئەو لە ئاستێکی (بەرز) نەبوە تا لێوەی (دابەزێ)... بەڵکو بەردەوام لە (دۆخ)ێك دایە دەیگەیەنێتە دۆخێکی دیکە... هەڵکشان و داکشانیش لە پێوەری ئاژەڵدا نیە.

* * *

لەگەڵ داروینیش ڕاڤە کردنی ماددی و ئابوری بۆ مێژو هاتەکایەوە. ڕاڤە کردنی ماددی مێژو دەڵێ، یەکەم: مێژوی مرۆڤایەتی بریتیە لەمێژوی گەڕان بە دوای خۆراکدا.

دوەم، دەڵێ: هێزە ماددیەکان[1] -یا هێزە ئابوریەکان- ئەوانەن کە ژیانی مرۆڤایەتی رێکدەخەن و مۆرکی خۆی پێدەبەخشن و هزر و چەمك و بیروباوەڕەکانی دادەمەزرێنن... بە پێی پلەو ئاستی گەشەسەندنیان. جا کە مرۆڤایەتی لە قۆناغێکەوە چوە یەکێکی دی -بە حوکمی ئەو هێزی گۆڕانە بەردەوامەی لە دەرەوەی خودی مرۆڤ بە سەریدا فەرزکراوە و هیچ پەیوەندی بە ویستی خودی مرۆڤەوە نیە- ئەوا وێنەی ژیان دەگۆڕێ و هەستەکانی خەڵك دەگۆڕێن و هەمو

---

[1] هێزە کەرەستەییەکان: القوى المادية.

شتێکیش لە کۆمەڵگەدا، وەك رەوشت و داب و نەریتەکانیان هەر گۆڕانیان بەسەردادێ، کەسیش دەسەڵاتی بەسەردا ناشکێ چونکە دەسکردی مرۆڤ نیە، بەڵکو دەسکردی دەوروبەری ماددی و هێزی ئابوریە[1].

سێیەم، دەڵێ: ئەو دۆخانەی مرۆڤایەتی پێیدا دەڕوا هەر بە خۆیان دۆخگەلێکی حەتمین لێ دەرباز بون و تێ هەڵبژاردنیان نیە.

بۆ نمونە لە ڕاوەوە دەچێتە شوانکارەیی و لەمەوە بۆ کشتوکاڵ و لەمیشەوە بۆ پیشەسازی... دیسان بۆ نمونە لە ئەفسانەوە بۆ دینداری و... لەویشەوە بۆ زانست، هەر دۆخێکیش لەمانە کۆمەڵە بیروباوەڕ و دابونەریتێکی دیاریکراویان هەیە کە ژینگە وێنەیان دەکێشێ... کاتێکیش کۆمەڵگە لە حاڵەتێکەوە دەچێتە حاڵەتێکی دوای خۆی -کە ئەمەش گواستنەوەیەکی حەتمیە- ئەوا بە شێوازێکی حەتمی و بێ سەر پشك بون هەمو چەمك و هزر و بیروباوەڕەکانی حاڵەتە نوێیەکە وەردەگرێ.

لە دواییشدا دەڵێ -کە ئەویش پوختەی قسەی پێشوە-: هزر و هەست و بیروباوەڕەکان نین کە خەڵك دەجوڵێنن و ڕەفتاری کردەکیان لە واقیعی ژیاندا بۆ دەکێشن، بەڵکو ئەمانە بەدوای هەمو بارێکی کۆمەڵایەتی یان ئابوری دادێن. واتە هێزی ئاراستە کەر نین، سەرەڕای ئەمەش لەیەك حاڵەتدا جێگیر نابن، بەڵکو بەردەوام بەرەو پێش دەچن.

مارکس دەڵێ: ((لەو بەرهەمهێنانە کۆمەڵایەتیەی خەڵکی پێوە خەریکە دەیانبینی پەیوەندیگەلێکی دیاریکراو دروست دەکەن کە ناتوانن دەسبەرداریان بن و لەویستی ئەوانیش بەدەرە.. چونکە شێوازی بەرهەمهێنان لە ژیانی ماددیدا سنور بۆ چۆنیەتی کردارە کۆمەڵایەتی و سیاسی و گوزارەییەکان لە ژیاندا دادەنێ، هەستی خەڵك نیە کە بونیان دیاری دەکا، بەڵکو بونەکەیانە کە هەستەکانیان دیاری دەکا)).

هەروەها (فریدریك ئەنگلز)دەڵێ: ((تیۆری مادی لەم رێبەوەوە دەست پێدەکات: بەرهەمهێنان و ئەو شتانەی لەگەڵیدان لە گۆڕینەوەی بەرهەمەکان ئەو بناغەیەن هەمو سیستەمێکی کۆمەڵایەتیان لەسەر بنیات دەنرێ، جا بەپێی ئەم تێورە دەبینین نابێ لە ئاوەزی خەڵکی یان لە گەڕانیان بە شوێن حەق و دادی هەمیشەکی بە دوای دوایین هۆکارەکانی هەمو گۆڕانکاریە بنچینەییەکاندا بگەڕێین، بەڵکو لەو گۆڕانکاریانەدا بەدوایاندا دەگەڕێین کە بەسەر شێوازی بەرهەمهێنان و ئاڵوگۆڕکردن دادێ)).

جا ئێمە لێرەدا گفتوگۆ لەبارەی راوبۆچونەکان ناکەین، بەڵکو مێژو دەخەینە رو [١].

ئەم لێکدانەوە مادیە بۆ مێژو لە نێو لێکدانەوەی مادی ئاژەڵانەوە بۆ مرۆڤ درێژەی کێشا.

چونکە مرۆڤ بۆ رەواو و دادی هەمیشەکی کۆشش ناکات، بەڵکو بۆ خۆراك تێدەکۆشێ.

نە بیروباوەڕ و نەرێبر و نەبەهای بەرز و نە هەست و نەست.. بەڵکو ئاژەڵێکە لە چوارچێوەی گەدەدا دەژی و... گەڕان بە دوای خۆراکیش دەیخاتە گەڕ.

خو ئەگەر بۆ رەوا و دادیش تێکۆشا سودی نیە.. چونکە خەڵك لەبەر حوکمی دو یاسای حەتمین کە مادده و ئابوریە.

(هەستی خەڵکی نیە کە بونیان دەسازێنی، بەڵکو بونیانە کە هەستیان دیاری دەکا).

ئەگەر خەڵك بیرۆکەیەك لە خۆبگرن یا خود بڕوا بە بیروباوەڕێك بێنن، بەهای نیە و ئەمانە هەموی بەتاڵن، تێکڕا ئەندێشە و خەیاڵن، ئەبناکوێ ئەستور دەکەن،

ئەبرسی و لاتان تێردەکەن. ئەمانە هیچ لە (واقیعی ژیان) ناگۆڕن، ئەو واقیعەی کە (شێوازی بەرهەمهێنان) سنوری بۆ دادەنێ.

ئاین و رەوشت و نەریتەکان بەخۆیان و لە خۆیانرا چ بەها و قیمەتیان نیە. بەڵکو تەنیا ڕەنگدانەوەی باری کۆمەڵایەتی و ئابوری بەرپای نێو کۆمەڵگەن. لەمەش زیاتر و گرنگتر ئەوەیە کە جێگیریش نین. بەڵکو بە گۆڕانی شێوازەکانی بەرهەمهێنان دەگۆڕێن. لەمەش زیاتر و گرنگتر ئەوەیە کە مرۆڤ بە خۆی دەگۆڕێ و جێگیر نیە. قەوارەیەکی نەگۆڕنیە ناوی مرۆڤ بێ.. هیچ غەریزە و پاڵنەرێکی فرچکیش[1] نین.. مرۆڤ رەنگدانەوەی ژینگەیە، نەک تەنیا لە چەمك و بیروباوەڕ و ڕاهاتەکانی، بەڵکو لە قەوارەی دەرونی ناوەکی خۆشیدا. هەمو بەشێك لە دەرونی لە بۆ گۆڕان ئامادەیە. پەیوندیەکانی تاکانە و نێوکۆمەڵ و سێکسیش[2].. لەگەڵ موڵکداری و هاوسەرداری و خێزانیشدا.. هەمو شتێك.. هەمو شتێك ڕەنگە گۆڕانی بەسەربێ. پێوەرێکیش نیە هیچ شتێك بپێوێ بێجگە لە ڕادەی گونجانی لە گەڵ دەوروبەرەکەیدا.. ئەوجا پێوەری نەگۆڕیش هەر بونی نیە.

* * *

کاتێك (فرۆید) دەرکەوت. هێشتا ئەو شەپۆڵە توندە هێور نەببۆوە کە تیۆری داروین دروستی کردبو، تەنانەت هێشتا نەگەیشتبوە ئەو پەڕی.

فرۆید لە ساڵی ١٨٥٦ لە دایك بو.. واتە نێزیکەی نیو سەدە پاش داروین.

هەروەها بە چاوپۆشین لە ڕادەی دڵسۆزی و لێبڕانی بۆ زانستەکەی یا بۆ جوڵەکاتیەکەی[1] فرۆید گەلێك کەوتبوە بەرکاریگەری تێڕوانینی داروینیزم بۆ

١ فرچك: فطرة.

٢ سێکس:الجنس.

مرۆڤ، لە واقیعیشدا درێژبونەوەیەکی بەهێزی داروینیزم بو لە بـــواری توێژینـــەوەی دەرونی و شیکاری دەرونزانی.

فرۆید هات هەڵسوکەوتی مرۆڤانەی لەسەر بنچینەی حەیوانێتی رەهای مـــرۆڤ لێکدایەوە، کە هیچ سایەکی بۆ (مرۆڤایەتی) و بالایی و جودایی مرۆڤ تێدا نەبو. هات و دەیگوت: (سێکس) بە واتای تەواو و تازەلانـــەی، بـە واتـای بەرهەبسـت و هەوەستی، بەمانای جوڵــەی جەســتە و هەســتەکانی جەســتە، یەکـەمین گــەرێن و پاڵنەری رەسەنی تەوارەی مرۆڤانەیە.

سێکس هەمو شتێکە و هەمو شتێکیش لە (سێکس)ڕا هەڵدەقوڵێ.

منداڵ بە چێژێکی سێکسی مەمکی دایکی دەمژێ و بە چێژێکی سێکسی مێز دەکا و دەڕی[1] و ماسولکەکانی بە چێژێکی سێکســـی دەجوڵێنـــێ و.. بـە چێژێکـی سێکسی بە دایکیەوە پەیوەست دەبێ (هەروەك کیژۆڵەش بە هەستێکی سێکسیەوە بە باوکی پەیوەست دەبێ)، جا ئەو هەستە سێکسیە بەرامبەر دایك (یان باوك لــە حاڵەتی مێیینەدا) لەپاڵ گەشەی منداڵەکە گەشە دەکات. هەتا یەکەم گرێکوێـــرە لە ژیانیدا دروست دەکات، کە گرێکوێرەی ئۆدیبە (یان گرێکوێرەی ئەلێکترا ئەگەر منداڵەکە کچ بێ) و لە ئەنجامی ململانێی منـــداڵ دروست دەبێ لـە نێوان ئـەم عەشقە سێکسیـــەی بۆ دایکـی و دەسـەلاتی سێکســی بـاوکی بەسـەر دایکییـدا (بەپێچەوانەش لە حاڵەتی مێینەدا) جـا بـەردەوام ئـەم گرێیـە کـار لـە دەرونـی منداڵەکە دەکا و ئەشکەنجەی دەدا هەتا بە شـێوازێك خـۆی لـێ دەربـاز دەکـا.. لەلایەك بەشێوازی خامۆشکردن و لە لایەکی دیکەش بە پۆشـینی کەسـێتی بـاوك خۆی لـێ دەرباز دەکا.

[1] دەڕی: تەبرز.

جا کاتێك منداڵ هەستی سێکسی خۆی بەرامبەر دایکی خامۆش دەکاو، -لەنەستیدا- شوێن و جێی باوکی وەردەگری و کەسێتیەکەی دەپۆشێ، گەشەی دەرونی ئەو کاتە دەست پێدەکا و بەخۆی هەستە ناوەکیەکانی خۆی خامۆش دەکتا و فەرمان و بەربەستگەلێکیش بەسەرخۆیدا دەسەپێنێ کە لەو کۆمەڵەی دەوری داوە هەیانی دەمژێ و بەرەبەرە دەست بەسەر هەڵسوکەوتی خۆی دادەگرێ. فرۆیدیش بە دامەزرانی (خودی باڵا)[1] یا دامەزرانی ویژدان گوزارش لەمە دەکا. بەڵام ئەم پرۆسەیە بە پێی قسەی فرۆید پرۆسەیەکی ترکزەیە، تەنانەت لەگەڵ وابەستەبونی بە پێگەیشتنی دەرونیی منداڵ[2]، چونکە ئەم خامۆشکردنە سێکسیەی لەتەك گرێی (ئۆدیب)دایە، شوێنەوار گەلێکی زیانمەند لە دەرونی مرۆڤدا بەجێدێڵێ، چونکە ئەمە لە سەر رێی هێزی زیندەگی هەڵقوڵا و رادەوەستێ و بەربەست و کۆت دروست دەکات. ئەمەش دەبێتە مایەی لارێ بونی دەرونی و گرێکوێرەی نەخۆشی و شپرزەیی دەمارەکان و لەکۆتاییدا قەوارەی مرۆڤانە دادەرمێنێ.

جا ئەم لێکدانەوە سێکسیە بۆ هەڵسوکەوتی مرۆڤ تەنیا لێکدانەوەی هەڵسوکەوتی تاکەکەسی نیە. بەڵکو لەگەڵ ئەمەشدا هەر لە سەرەتای مێژوەوە خولێنکی[3] سەرجەم ژیانی کۆمەڵایەتیە و تاك و خێزان و خێڵ و هۆز و کۆمەڵ و هەمو کۆمەڵگە دەگرێتەوە، هەروەك ئاین و رەوشت و نەریت و هونەر و هزر و فەلسەفە و.. هەمو چالاکیە مرۆڤایەتیەکان دەگرێتەوە، داروین لە پێشا گوتبوی:

---

[1] خودی باڵا: الذات العلیا.

[2] فرۆید لە کتێبی Three contributions to the sixual theory دا لە لاپەرە ٨٢ دەڵێ: (بەمجورە مرۆڤ هێزێکی گەورەی دەستدەکەوێ لەئامادەباشی دەرونی ئەمەش بۆ خۆی ترکزە و خەتەرناکە).

[3] خولێنك: تەوەر.

• لە جیهانی چێلاندا[1] جوانەگایە جحێلەکان رادەپەڕن و دەیانەوێ سواری دایکی خۆیان بن، بەلام دەسەلاتی باوک کە بەسەر گارانەکەدا زالە، رێیان لێدەگرێ. ئەوجا جەنگێکی گەرم لە نێوان ئەو جوانەگایانە و پەرەگای باوکدا دەقەومێ، کە تێیدا هەمو جوانەگاکان دژی باییان دەبنە لایەك تا دەیکوژن. پاشان خۆشیان تێك بەردەبن، هەریەکەو دەیەوێ دایکەکە تەنیا بۆخۆی بێ، جا بێهێز و لاوازەکان لەنێو ئەو جەنگەدا دەمرن یاخود پاشەکشێ دەکەن وتەریك دەبن. جوانەگایەکی جحێلیش دەمێنێتەوە، دەست بەسەر دایکەدا دەگرێ و دەبێتە سەرکردەی گاڕانێ.

فرۆید هات ئەم چیرۆکەی لە داروینەوە گواستەوە، بەلام وەکو گوتمان لەژێر کاریگەری دیدی ئاژەلانە بۆ مرۆڤ لە جیهانی گیانەوەرانەوە بۆ جیهانی مرۆڤی گواستەوە، ئەو پەیوەندییەشی لە مرۆڤ دامالی کە پێشتر بەهۆی تاکەڕایی[2] و جودایی لە جیهانی ئاژەلانەوە هەیبو. هات و گوتی: لە نێو مرۆڤانی سەرەتاش هەمان بەزمێ جیهانی مانگایان، جیهانی ئاژەلان رویداوە.

کوڕەکان هەستیان بە ئارەزوێکی سێکسی کرد بەرامبەر ئەو دایکەی کە لێی بوینە، بەلام دەسەلاتی باوك رێی ئەو ئارەزووە بەتینەی لێدەگرتن. جا کوڕەکان پیلانی کوشتنی باوکیان دانا تا لە دەسەلات و زالبونی رزگاربن و داکیان بۆخۆیان وەدەست بێنن.

ئەوەبو نەخشەکەیان جێبەجێ کرد و بابیان کوشت.

بەلام هێشتا دەستیان بەخوێنەکەی تەربو، پەشیمانی دایگرتن و هەستیان بە گوناهکاری کرد، بڕیاریان دا یادی ئەو باوکەی کوشتبویان پیرۆز راگرن.

١ جیهانی چێلان: عالم البقر.
٢ تاکە ڕایی: الفردیة.

بەمشێوەیە پەرستنی باوك سەریهەڵدا.

لەپاشاندا کەسێتی باوك لە هەستی ئەوان تێکەڵ بەهەندێك جۆری ئاژەڵان بو - ئەمەش کردارێکی دەرونیە و فرۆید دەڵێ کە سروشتیە- ئەوجار ئەو ئاژەڵانەیان پیرۆز راگرت و کوشتنیان قەدەغەکرد، بۆ سڕینەوەی تاوانی کوشتنی باوکیان و لە پێناو پیرۆز راگرتنی یادگاریەکەی. بەمشێوەیە ئاینی تۆتەمی سەریهەڵدا.

پاشان فرۆید دەڵێ: ((هەمو ئەو ئاینانەی لە دوای ئەوەدا هاتون کۆمەڵە هەوڵێك بون بۆ چارەسەری هەمان گیروگرفت -هەستکردنی کوڕەکان بە تاوانباری- ئەو ئاینانەش بە گوێرەی ئاستی ئەو ژیارانەی تیایاندا دەرکەتون ئەو ئامرازانەی بەهۆیانەوە پیادەکراون لە یەکدی جودان، بەڵام هەمو یەك ئامانجیان هەبوە و ئەویش کاردانەوەی هەمان کارەساتی مەزن -کوشتنی باوك- بوە کە ژیاری لێوە دامەزراوە و لەوەتەی رویداوە چرکەیەك حەسانەوەی بۆ مرۆڤایەتی نەهێشتۆتەوە))[1].

ئەمە لە بارەی ئاین.

لە بارەی رەوشتیش دەڵێ: ((رەوشت مۆرکی توند و تیژی هەڵگرتوە، تەنانەت لە پلە سروشتیە ئاساییەکانیشیدا))[2].

هەرچی ژیاریشە، ئەوا لە لاپەرە ٨٥ی کتێبی (The Ego &The Id) لەبارەی: (ناکۆکی نێوان ژیار و گەشەی سەربەستی وزەی سێکس) دەدوێ.

لەهەمو کتێبەکانی دیکەشی کە ئەم پیاسە خێرایە بە پایانیان ناگا[3]، هەمو جۆرە چالاکیەکانی مرۆڤ بەدیدی خۆی بۆ بنەڕەتە سێکسیەکەی دەگێڕێتەوە، ئەوجا ناکۆکی نێوان: هەمو رێکخراوە کۆمەڵایەتیەکان و ئەوەی ناوی ناوە (گەشەی سەربەستی وزەی سێکس)، راڤە دەکات.

ئێمەش لێرەدا وتوێژ لە ڕاو بۆچونان ناکەین بەڵکو مێژو دەخەینەڕو.

ئەوەبو ئەو شەپۆلە گەورەیە کاری خۆی کرد و وەکو ئاگری نێو پەلاش[1] بڵاوبۆوە.

بڵاوبۆوە و لەگەڵ خۆیدا ئاین و ڕەوشت و نەریتی دەڕوخاند و تێکڕای کەلەپوری مرۆڤایەتی پیس دەکرد.

ئەمە مرۆڤە -وەك فرۆید وێنەی کێشا- روت... روت لە هەمو ڕەوشت و لە هەمو ئاین و لە هەمو هەستێکی پاك. هەمو ئەو پۆشاکانەی شەرمگە[2] بەر هەست و دەرونی و گوزارەییەکانیان دادەپۆشت، هەموی پەردەیەکی ساختە بون کە نە نوێنەری حەقیقەت بون، نەبەهایەکی شایستەی بایەخ پێدان... بەڵکو ئەو پەردەیە خەفەکردن بو، ناڕەوا بو. کۆسپی بەردەم (گەشەی سەربەستی وزەی سێکس) و کۆت و پێوەند بو... تاکە حەقیقەتی شیاوی بایەخیش، تەنیا حەقیقەتێك، کە هەرشتێك لەو بترازێ ساختە و ناڕەوان و شایستەی لاچونن... حەقیقەتی سێکسە، حەقیقەتی ئاژەڵی روت.

ئەمجارەیان شتێك رویدا بەوەی دەچو کە بەسەر داروین هاتبو... لە سەرەتادا جەماوەر هەڵوێستی ڕکەبەری لە فرۆید وەرگرت و بەتوندی هێرشی کردە سەر... -تارادەیەك- لەپاڵ بیروباوەڕە ئاینیە (تەقلیدیەکەی) خۆی راوەستا، کە لەواقیعدا تەواو تێیدا ڕۆنەچوبو و بیروباوەڕێکی هۆشمەندانەش نەبو، هەروەك لەریز ڕەوشتە تەقلیدیەکەی خۆی راوەستا کە لەڕاستی بیروباوەڕێك نەبو خەڵکی بە قەناعەت و هۆشیاری بڕوایان پێهەبێ. بەتوندی لە پاڵ ئەو وێنە (مرۆڤانە)یە راوەستا بو کە

---

[1] پەلاش:هشیم.
[2] شەرمگە:عورة.

مرۆڤ ئاوا لە خۆی دەڕوانی و تا ئەوپەڕی شانازیشی پێوەدەکرد، فرۆیدیش هـاتبو تا بریندار و پیسی بکا و پیسایەتی ئاژەڵی بەباڵادا ببڕێ.

بەڵام پاشان هەڵوێستی جەماوەر گۆڕا.

بەتایبەتی گەنجان ڕێکارەکانی[1] فرۆیدیان هەڵقوزتەوە و بەهەر چوار پـەل خۆیـان پێدا شۆڕکردەوە و بەرەو هەمو ئاڕاستەیەك جوغزەکەیان فراوان دەکرد.

ئەم ڕێکارانە فریاڕەسێك بون کـە گـەنجانی لـە وشـك و برینگـی ئـەو نەریتـە ئاینیانەی پێشو باوبون رزگار دەکرد... ڕاستە کە ئەو نەریتانە بـە تـەواوی رەچـاو نەدەکران، بەڵام ئەمە جێکەوتەکەی لە دەرونان کـەمتر نـەدەکردەوە.. چونکـە لـە حاڵەتێکی وادا -وەك فرۆید ڕاستی گوتوە- گرنگ نیە مرۆڤ ڕێکارەکانی دین لـە هەڵسوکەوتی واقیعی خۆیدا جێبەجێ بکا یان نا، بەڵکو ڕادەی هەست کردنی بـەو ڕێکارانە لە نەستیدا گرنگە، لە گەڵ ڕادەی ئەو فروسمانانەی پێـی دەگەیـەنێ ئایـا ئەو کارەی بەتەمایە ئەنجامی بدا هەڵەیە یان ڕاست.

ئەو نەریتە ئاینیانەی پێشان لە ئەوروپا باوبون زۆر رەق و وشك و برینگ بـون. سێکسی وەك پیسی و پۆخڵیەك دەبینی دروست نـەبو دڵانـی پـاك وەخـۆی گـرن. لێدوان و نێزیك بونەوە و دەست لێدانی لە دورەوەش پێ حـەرام و بـۆ ئـەو کەسـی بیویستبا خۆی پاك و بەرز ڕاگری. پاشان لاوان -کـەوا کێشـە و گرفتـی سێکسـی لایەنێکی گەورەی هەست و بیری داگرتون- لە دەسـتور گـەلی فرۆیـد پشـیدان[2] و بەرەڵاییان دۆزیەوە و پاڵپشتێکی بەهێزیان دەسکەوت هەتا لە بەرامبـەر فشـاری ئاین و ڕەوشت و نەریتەکان پشتیان بگرێ، پاڵپشتێك بو ئەو مۆری (تـاوان)ەی لـە

---

١ ڕێکارەکان: تعالیم.

٢ پشیدان:هەناسەدان.

تەوێڵیان سڕیەوە کە پێشتر دیداری کۆمەڵیان پێدەکرد و لەناوەوەش دەرونی خۆیان روبەڕوی دەکردنەوە و بەلاچاوی دادەدانەوە، لە جیاتی ئەوە دروشمێکی سەرنج راکێش و فریودەری پێبەخشین: دروشمی وێران[1] و ئازادی و رەهابون و روبەڕوبونەوە.

هەروەك جەماوەر، بە پیر و لاوانیەوە، دەرفەتێکی نوێیان دۆزیەوە بۆ روخاندنی پاشماوەی ئەو بنیادەی کە پێشتر بەرز و بالآبو کەچی ئەمڕو وا دەهەژێ و دەلەرێتەوە. ئەو بنیادەش (کڵێسا)ی زاڵ و فەرماندار بو.. دەرفەتێك بۆ ئازاد بون لەو دێوەی پێشان گەفی[2] لێدەکردن، ئەو دێوە ئەرژەنگەی تا بریندارتر بێ و زامەکانی قوڵتر بن ئەوان لەناخی دەرونیانەوە شادیەکی سەرتاپاگیر دایاندەگرێ. جا با بانگەوازی مرۆڤایەتیش بەرێی شەیتاندا ئاو و ئاوچێ، ئەگەر تەنگە تاوکردن و کۆتی لە گەڵدابێ. دەبا (ئاژەڵێتی) دروشمی مرۆڤانە بێ مادام ڕاپسکان[3] لە کۆت و بەندانی لەگەڵ دابێ.

جا ئەمەش بەتێگەیشتنی واقیعیانەی (سروشتی مرۆڤایەتی) ناوەزەد کرا.

* * *

کاریگەری فرۆید تەنیا لە گۆڕەپانی تۆژینەوە دەرونیەکان و سەردانگە سایکۆلۆژیەکان نەبو، هەروەك پێشتریش کاریگەری داروین تەنیا لە بواری تۆژینەوەکانی ژیانناسی دا کورت هەڵنەهاتبو. لەواقیعدا هەردوکیان چێوەی (زانست و توێژینەوەیان) بەزاند بو و تێڕوانینێکی دیاریکراویان بۆ (مرۆڤ) هێنائارا، لەسەر بنچینەی ئاژەڵێتی و ماددی مرۆڤ.

---

١ وێران:جرأة.

٢ گەف:تهدید.

٣ راپسکان: التفلت.

هەروەك چۆن هزرەکانی داروین و تیۆری گەشەسەندن بەسەر ئـاین و رەوشـت و نەریتەکان رەنگیان دایەوە، بەمشێوەیەش هزرە سێکسیەکانی فرۆید لە هەمان ئەو بازنانەدا رەنگیان دایەوە، بەڵکو ئەمانە کاریگەریان تێدا زیاتر بون و پتر لە کوچـە و کەلەبەرەکانیان رەگاژۆ بون و بڵاوەیان کرد، چونکە راستەوخۆ لەگـەڵ رەوشـت و نەریتـەکاندا وێـك دەکـەوتن، بـەڵکو هـەوڵیان دەدا هـەر لـەرەگ و ریشـەوە هەڵیانکێشێ.

دوابەدوای فرۆید گەلێك رێچکە و رێرەوی هونەری و ئەدەبی بـە شـوندا هـاتن. رێرەو گەلێك تێکرا لە هەوڵی ئەوەدابون سـێکس وەك تـەوەر و رەگـەزی تاکانـەی ژیانی مرۆڤایەتی بخەنە رو، هـەروەك بـۆ ئـەوە تێدەکۆشـان کۆتـەکانی رەوشـت و نەریتان وەك بێئاوەزی[1] وێنەبکێشن. کە نابێ مرۆڤایەتی مومارەسەیان بکات، یـا ریاکاریەکن هیچ یەکێك لە ناخی دەرونی خۆیەوە بڕوای پێیـان نیـە. ئـەوجا دەبـێ بەرەو واقیعێکی راشکاو وازیان لـێ بهێنین. راشکاوێتی ئاژەڵێکی روت.

هـەروەها چیرۆك و شـانۆگەری و شـیعر و وێنـە و مۆسـیقا و رۆژنامەگـەری خزمەتکاری سێکس دەرکەوتن، کە بۆ دەرخستن و بەرجەستەکردن و تیشك خسـتنە سەر و پەردە لـەرو لادان و لابردنـی شـەرم و دنـەدان بـۆ ئاشـکرا و بـەرۆژی رون مومارەسە کردنی سێکس، رەخسابون..

سێکسبازیش بەدەر لـەو سنورە (شـەرعی)یانـەی ئاینـەکان بۆیـان کێشـابو، بەگوێرەی مرۆڤایـەتی کـارێکی تـازە نـەبو، بـەڵکو هـەر لەگـەڵ بونـی کۆمـەڵی مرۆڤایەتیدا هـەبوە. بـەڵام ئـەوەی لـە دوای فرۆیـد تازەداهـات، ئـەو بانگـەوازە ئاشکرایە بو کە شەرمی نەدەکرد و ئەو ئاژەڵێتیە بو کە هیچ پەردەی نەبو. لەگـەڵ

---

[1] بێئاوەزی:سخف.

(شەرعیەت) دان بەوکارەی کە لەپێشــودا شــەرعی نــەبوو، هەرکەسێکی توخنــی کەوتبا لە پەناوە و دور لە چاوان ئەنجامی دەدا.

هەندێك ئەدیبی وەك (د.ه.لۆرانس)یش بونە پسپۆری نوسین لەبابەت سـێکس و چێژبەخشین بە خوێنەران و سـەرنج راکێشــان و خافلاندنیــان بــە وردەکاریــەکانی و وەکارخستنی لێــهاتویی.هونــەری لەرادەبــەر بــۆ بانگــەواز بــۆ دۆزی (جەســتە) و دەرخستنی وێنەی ئاژەڵی ناو قەوارەی مرۆڤ بەشێوەیەك کــە هــەر ئــەو بەڕاســتی مرۆڤە، هەر ئەو ئاژەڵێتیە بەتەنێ و هەرچی لەو بترازێ هەمو پوچ و ناڕەوان.

ئەمە ئەدەبە جدیەکە.. هەرچی ئەدەبی (سێکسی) پەتیشە، ئەو ئەدەبەی هەمو خەمی هەر ئەوەبو باسی ساتەکانی سەرجێیی بکا و لەسەری بڕوا و دوپاتی کاتەوە و لەسەری بڕوا و دوپاتی کاتەوە... لــە سەرانســەری دنیایــێ و بەشـێوەیەکی بــێ وێنەی تونــد و فــرە ئــەم شــێوازەی ئــەدەب پــەخش و بڵاوبــوەوە، دیــارە گەشــەی چاپەمەنی و توانستی ڕو لە زیاد بونی، ئاریکاری ئەم جۆرە پەخش بونەبون.

رۆژنامەوانیەکی تەواویش بە بانگەواز بۆ کاروباری سێکسی و نقێمدار کــردن و رازاندنەوەی و لێکۆڵینەوەی لایەنە جوداکانی تایبەتمەندبو. جارێك لــە روی دیــن و تێك گیربونی رەزاگرانی لە گەل (واقیع) ی مرۆڤ و جارێکی لــە روی ئــەو نەریتــە بێتامانەی کە بەربەستە لەڕێی(گەشەی سەربەستی وزەی سێکس). جــارێك لــەڕوی ڕەوشتەکان و خۆتێهەڵقوتاندنیان لەو شتانەی مافیان نیە تێکەڵی بــن وەك ئــازادی هەست و کردار. جارێك لە روی سەربردە و چیرۆکی سێکسی ئارەزو بزوێن. جــارێك لە روی وێنەی روت و جارێك لــە لایــەنی نوکتــەی سێکســی و جــارێك لــە لایــەن رانواندنی کێشە و گیروگرفتە عاتیفی و کۆمەڵایەتیەکان و لەهەمو لایەن و رویــەك بەشێوەیەك هەر کەسی بیەوێ ئەو (پۆشاك)ە هەستی و واتاییە لەخۆی دابماڵی کــە

مرۆڤ شەرمگەکانی پێ دەشارێتەوە بتوانێ خۆتێکوتێ و بەرۆژی روناك خۆی روت دەرخا.

مۆسیقایەکیش بەتەواوی بۆ وروژاندنی سێکس و گوزارە لێکردنی تایبەتمەند بو. گەلێك جۆران دەربڕین و گوزارەکردن، بە تەنیا یا لە پاڵ گۆرانی و سەما کردن. جا بە هەرا و هۆریا دەریدەبڕی وەکو ئاوازەکانی جاز، یا بەهەڵپەڕینێکی چالاکانە وەك هەندێك ئاوازی سەما، یا شەپۆلدانێکی هەستیاری دیار وەك هەندێ جۆر و بابەتی تر.

ئەمانە هەموشی لە شانۆ (چاکە)کان و یانە (پاك)ەکان، هەرچی شانۆ سێکسیە پەتیەکان و یانە ئاژەڵانە روتەکانیش بون جۆرەها گۆرانی و سەما و موسیقای وا ناخوازێ باسیان بکرێ.

هونەر گەلێکیش بە (دیراسە)ی جەستە تایبەتمەند بون... نەك بە شێوازی کۆنی یۆنانی کەوا لە گەڵ خاو و خلیچکی و پوچپەرستی لە (جەستە)دا بە دوای جوانیدا دەگەڕا، بەڵکو بەرێچکەی (فرۆید).. ئەو رێبازەی لە جەستە سێکس رادەنوێنی و هەر بە روت و قوتی بۆ چاوانی دەردەخا، چونکە ئەمە لە مرۆڤدا حەقیقەتە.

سەرەڕای ئەوانەش هەموو، سینەما هات.. بوە گورزێکی پشت شکێن.

سینەما هەر لە سەرەتای دەرکەوتنەوە هونەری (جەماوەر) بو، ئەو جەماوەرەی ئەدەب ناخوێنێتەوە و پارەی شانۆی دەسناکەوێ و بواری سەمای بۆ نارەخسێ لەگەڵ ئاهەنگی گۆرانی و موسیقادا، دەرفەتی نیە بەسەر وێنەکان بسوڕێتەوە و چاویداتە (کەڤاڵ)ەکان[1].. ئەو جەماوەرە لە سینەما دەگا و سەرشێتانە بەرەو روی دەچێ.

---

[1] کەڤاڵ: لوحة.

لەدایکبونی زانستیی سینەما و فیلم لە سەردەمی (فرۆید)دا بو. بۆیە کاتێك لە دایك بو تەواو بەسێکس و پیس ببو. لەگەڵ هەندێش -وەك هەمو شتێك- پلە پلە لە کۆمەڵێك فیلمەوە دەستی پێکرد کە بیرۆکەیەك و کەمێك سێکسی هەڵگرتبو، تا گەیشتە ئەو فیلمانەی زۆربەیان سێکسیان هەڵگرتبو لەگەڵ کەمێك بیرۆکەدا، هەتا وەکو ئەو فیلمانەی بێ لە سێکیس چیدەیکەیان تێدا نەبو وەك فیلمەکانی خۆپیشاندان.

سینەما بە توانستە هونەریە گەورەکانیەوە ئەزمونی جەماوەر بو. چونکە لە واقیعدا کۆمەڵە هونەرێکی پێکەوە کۆك و پێکڕا رێکردوە.. هونەری چیرۆك و هونەری شانۆ و هونەری وێنەگرتن و هونەری مۆسیقا و هونەری گۆرانی، هەمو پێکەوە کۆبونەتەوە، لەپاڵ ئەو توانستە زانستیانەی وادەکەن ئەو تێپە دەنگدار و وێنەدارە -بەم دواییەش بەرجەستەیە- لە هەمو شتێك زیاتر لە روکەشدا بە واقیعی ژیان بچێ.

لەپاشاندا کاریگەری سینەما لە نەمانی رەوشت و نەریتەکان لەهەمو ئەوانەی پێشەخۆی لە رۆژنامەوانی و رادیۆ و هونەرەکانی دیکە بەهێزتر بو.. چونکە (واقیعی) سێکسی بە بەرجەستەیی هەڵگرتبو و بەشێوەیەکی زۆر سەرنج راکێش و پەتائاسا و کاریگەر پیشانی دەدا.

جا ئەگەر سینەمای سێکسی چوەپاڵ شانۆی سێکسی و مۆسیقای سێکسی و رۆژنامەوانی روت و هزر و بیری روت و بانگەوازی ئاشکرا بۆ رماندنی ئاین و رەوشت و نەریتان[1]... بەم شێوەیە نەوەی وا هاتنەکایەوە کە لە ناخی خۆیاندا بێجگە لە حەقیقەی سێکس دان بە هیچ حەقیقەتێك دانەنێن و لەلایان زۆر ئاسایی

[1] ئاشکرایە ئەو سەردەمەی ئەم کتێبەی تێدا نووسراوە، هێشتا تۆڕی ئینتەرنێت دانەهاتبوو، دەنا بێگومان رۆڵی ئەو داهێنانەشی لەمروەوە دەخستە رو. -ژیوان-

بێ ئەگەر ئەو ئاژەڵەی لە مرۆڤدا خۆی حەشارداوە روت و قوت بێتەوە، روتبونەوەیەکی هەستی و مەعنەوی، روتبونەوە لە هەستکردن و لە رەفتاردا، روتبونەوە لە نێو ماڵ و لە سەر شەقام، روتبونەوە لە قسە و لە جولانەوە و لەرۆیشتن و دانیشتن و سەیر کردن.. حەیوانێکی روتوقوت.



جا دەمێك پێش ئەو کاتە، لەو کاتە و پاش هەنگی، شۆڕشی پیشەسازی لە ئەوروپا کاری خۆی لە روخاندنی رەوشت و نەریتەکان ئەنجام دەدا.

شۆڕشی پیشەسازی لە ئینگلتەرا -وەك مێژو- بەماوەی نێوان ۱۷٦۰-۱۸۳۰ سنوردار دەکرێ، بەلاّم ئەمە تەنیا دیاریکردنێکی (زاراوەیی)ە لە گۆڕانی ئامرازی دەستی بە ئامرازی هەڵمی. هەرچی ئەو بزاڤە کۆمەلاّیەتی و بزاڤە دەرونییەش بو کە شۆڕشی پیشەسازی هێنایە کایەوە دیارە کە لە ساڵی۱۸۳۰دا نەوەستان، بەڵکو واشیاوترە بڵێین کە ئەوکاتە دەستیان بە قایم بونی کرد!

لە ولاّتانی دیکەی ئەوروپاش درەنگتر شۆڕشی پیشەسازی دەستی پێکرد و شەپۆلە یەك لە دوای یەکەکانی ئەو شۆڕشە ولاّت لە دوای ولاّتیان دادەگرت. لە رواڵەت و روکەشدا پێك دەچون، بۆیە خەڵك وایان بە خەیاڵ دادەهات ئەوە دیاردەیەکی گشتیە و پێکڕا کەوتۆتەڕێ و لەگەڵ یەکدا کۆکە، بۆیەش باوەڕیان بە لێکدانەوەی ماددی بۆ مێژو هێنا[1]!

ئەوروپا لە چاخەکانی ناوەڕاستدا لە سایەی دەرەبەگایەتیدا دەژیا. ئەو دەرەبەگایەتیەش لەگەڵ ئەو تاریکیەی ئەوروپای لە چاخە تاریکەکاندا تێدا نقوم بوبو، پێکەوە سێبەریان لە ئەوروپا کردبو، هەتاکو لە چاخی رێنیسانس و بزاڤی

---

۱ التفسير المادي للتأريخ.

راپەڕین و ژیانەوە وەئاگا هاتەوە..

دەرەبەگایەتیش دەستی بە خاپوربون کرد کاتێك شۆڕشی جوتێرە کۆیلەکان سەریهەڵدا و دەستیان بە هەڵاتن کرد لەو زەویەی پێیەوە کوت و بەند کرابون و مافیان نەبو لێی جودا ببنەوە و تیایدا ئازادیان نەبو و یەك سیمای ئادەمیانەی باڵا یا تەنانەت نزمیشیان نەبو، بەڵکو کۆیلە و ئاژەڵان وەك یەك بون. یاخود رەنگە ئاژەڵ رێزی لێ گیرابا -تاکو بژی و کاربکا- کەچی کۆیلە ئەو رێزەشیان نەبو!

بەڵام روکاری ژیان لە ئەوروپا بەشێوەیەکی کاریگەر نەگۆڕا هەتاکو ئەو کاتەی بەرەو پیشەسازی چو.

پێشتر مولکدارەکان -بەرامبەر شۆڕشی جوتیاران- ناچاربون لە کۆیلایەتی رەهایان کەن. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەو جوتیارانە هەر لە زەویەکاندا مانەوە و کاریان دەکرد و ژیانیان گۆڕانێکی وەهای بەسەردا نەهات.. چونکە ئەوان -لەواقیعدا- تەنیا گۆڕانکاریەکی کەمیان لە خۆیاندا ئەنجامدابو، هەر -رواڵەتی- کۆیلایەتی گۆڕابو حەقیقەتەکەشی لە ناخی دەرونداندا مابۆوە.

بەڵام کە پیشەسازی دامەزرا، رەوشەکە لە بنچینەڕا گۆڕا.. هەر هیچ نەبێ لە روکەشی کاروبارەکاندا [1]! پیشەسازی لە شاردا دامەزرا و پێویستی بەکارگەران بو.. هەر لە بنەڕەتیشدا شار هێندەی تێدا نەبو کە پێویستی پیشەسازی تازە پێگەیشتو تێرکا، بۆیە هەر دەبوا چەندی پێویستە لە لادێوە بهێنێ.

جا ئەو لادێییە هات کە لە خاکەکەی هەڵکێشرابو و لە پەتکی دەرەبەگان دەرکێشرابو. هات هەتا بێباك لە قامچی (خاوەنەکەی)، بێباك لە کۆتەکانی پاشکۆیەتی و رەنجکێشانی بێبەروبوم و ماندوبونی بێداهات پێ بنێتە شار.

-هەر بەلای کەمی بۆ تاوێك- هەست بە تامی سەربەست بون و شیرینی ئازادی

بکا[1]!

جا جوایەزیەکی گردەبڕ لە نێوان جیهانی لادێ و جیهانی شار لە هەستی ویدا دروست بو.

جیهانی لادێ ریسوایی وپاشکۆیەتی و کۆیلایەتیە، جیهانی شاریش ئازادبونە لە کۆتەکان.

رێکخەرێکی- لۆژیکی- لەدەرونی کارگەران نەبو پێیان بڵێ: لە ژیانی لادێ (واتا)ی جوان هەن چاکترە لە گەڵ خۆیان بیبەن، یان (بیروباوەڕ)ی بەرز کە لە شار بۆیان دەگونجێ، یان (پەیوەندی مرۆڤانە) کە باش نیە لەگەڵ جێهێشتنی گوند جێیان بێڵن، یا لەگەڵ پشتگوێ خستنی کۆیلایەتی و نەبونیی زەبونکەر پشت گوێیان خەن.

نەخێر! ئەو رێکخەرە (لۆژیکی)یەیان لە دەروندا نەبو شتی گونجاو یان بۆ لە هی نەگونجاو هاوێرکا[1]، بەڵکو بزاوتێکی ویژدانی هەڵچوبو ئازادی و رەهابونی دەخواست. هەر خەمی ئەوەی لەبەر بو هەرچی هەیە بیخاتە پشت سەری خۆی و هەمو شتێك وردوخاش کا.. هەتا هەست بە هاتنە بونی ژیانێکی تازەبکا.

تۆ واش دانێ حوکمی خۆی بردە بەر لۆژیك و تەرازوی گرتە دەست..، ئایا هیچ شتێکی لە چاکە و حەق لە دەست مابو کە پارێزگاری و داکۆکی لێ بکا. لە کاتێکدا بە خۆی لە مالاتان[2] زەبونتر و لە ئاژەڵان ریسواتر بو؟

نەخێر! با گوند بچێتە دۆزەخ.. با کارگەران لە شاری ئازاد دا بژین، بەرەڵا لە هەمو کۆتێك.. هەمو کۆتێك!

---

١ هاوێرکا: جیاکاتەوە.

٢ مالات:حەیوان.

ئەمە یەکێك.. یا ئەوە بنچینەکە.

جا کارگەران تاکتاك هاتن.. لە گوندی جودا جواداوە تەنانەت ئەگەر لە گوندێکیش بان هەر پەرتەوازە بون و تاکو ئێستا یەك ماڵ و یەك نشینگە پێکی نەدەبەستانەوە و هیچ فاکتەرێکی هاوبەشیان لە نێواندا نەبو..

لە لادێ یەکتریان دەناسی وبەڕاستی نێزیکی یەك بون، کە نێزیکاتی خوێن و خزمایەتی.. یا بەلای کەمی نێزیکاتی ناسیاری و هاوسێیەتی بو.

بەڵام لە شاردا پەرتەوازە بون. نە خزم بون و نە ناسیار.

هەر تاکێك لەوان وای هەست دەکرد پەیوەندیەکانی پێشتری هەمو لە ناکاودا پچڕان. ئەو نەریتانەی لە گوندیش ملکەچیان بو و دەستی پێیانەوە دەگرت -زۆر جاران لە شەرمی خەڵکی، نەك لەبەر باوەڕپێبون- ئەم نەریتانە هیچ بیانوی مانەوەیان نەبو.. دەبێ لێرە کێ بیناسێ؟ یا گرنگی پێبدا؟ یاخود ئەگەر لەگەڵ نەریتان ناکۆك بو لێی بپێچێتەوە؟

بابەرەڵابێ.. لێرە لێپێچانەوە نیە!

ئەمەش یەکێك..

کارگەران -لەسەرەتادا- بەتەنێ هاتن، بێ خانەوادە و بێ خێزان.

باری گوزەران لە شاری هێشتا تەواو دابین نەبو تا کارگەر خێزانی بباو بۆ شار رایانگوێزێتەوە. ئەمە ئەزمونێکی نوێ بو و بەترکزان دەورەدرابو، یا تێدەچو یادەردەچو. بۆیە ناوا شیاوتر بو کارگەر بە تەنیا سەفەرکا. کە کاروباری دامەزرا خاوخێزانی بچنە لای.

بەتەنێ بون -زۆران جاریش- لە تەمەنی گەنجێتی بون. لەسەرەتا ئەوەی خورت و بەهێز نەبا، بەرگری کاری نێو کارگەکانی نەدەگرت. چاپوك و بەتواناش نەبا

خاوەنکار وەریان نەدەگرت.

بەتەنێ بو -لەتەمەنی گەنجێتیدا- بەربەستی لەبەردەم نەبو، چونکـە رەوشـت و ئاین و (ویژدان) و نەریتەکانی لەو رۆژەوە واز لێهێنا، کە لە گوندەکەی راپسـکا و روی لە شار کرد، لە شاریش ئەو پێشگرەی لەپێش نەبو کە لە لادێ رێی دەگـرت و ناوی شەرمکردن بو لە کەسانی دیکە، موغرەیاتیش لە دەورەی بون.

داوێنپیسی و لە شفرۆشی -هەر لە زو ڕا- لە شـار هـەبوە. ناوەنـاوە لـە ژێـر پەردە و ناوەناوەش بە ئاشکرا، بەڵام بەردەوام هەر هەبوە.

ئەو گەنجانە ملیان لێنا -لەماوەی قەتیس مانی سێکس دور لە خێزان- خۆیـان لە زبڵدانی ئارەزوبازی نقوم دەکرد.

لەسەرەتادا کارگەران هەستیان دەکرد زەرورەتە.. بەڵام پاشان بوە عادەت.

لە پاشانیش کە لە ژیانیان ئارخەیان و دڵنیـابون، ناردیانـە دوای خێزانـەکانیان هەتا بۆ شار بێنە لایان، یـان خـێزانی تازەیـان لـە وڵاتـی نوێـدا پێکوەنـا. ئـەوە زەرورەتی پێشوی لە ناونەبرد، بەڵکو بۆ ئـەوە نوێیـەکان بـەجێما، کـە دەرفـەت و رێچکەیەکی سانایان تێدا دیتەوە خۆیان پێدا لـە فشـاری سـێکس رزگـار کـەن و هیچیشی بە دوا دا نەیەت.

داوێن پیسی، بە شێوازی جۆرا و جۆری، هـەر لـە یەکـەم (هاورێیـەتی) تاکـە کەسی تا دەگاتە لەشفرۆشتن بە هەر کەسێکی حەزی لێبێ.. ئەمە بوە نەریتگـەلی تازە لە شار.. نەریتگەلێك چاودێری بۆ تەرخان دەکرێ و یاسا پارێزگاری دەکا.

ئەمەش بەو پێشکەوتنە ناونرا کە لە گەڵ واقیع رێدەکا و لە ئەندێشە و خەیاڵدا ناژی.

* * *

کاریگەری شۆڕشی پیشەسازی لە هەڵوشاندنەوەی پەیوەندیەکان و پەرەکردنی ڕەوشتدا هەر لەو سنورە نەوەستا..

کارگەران -کە لە پێشودا بە هاتنیان بۆ شار خەنی ببون- دژ بە خاوەن کارگەکان دەستیان بە سەربزێوی کرد کە بە شێوازێکی زۆر دزێو دەیانچەوساندنەوە و دەسەعات یا دوازدە سەعات یا هەندێ جار چاردەسەعات بەرامبەر بە کرێیەکی کەم دەیانخستنە بەرکار کە بەشی ژیانێکی سەربەرزانەی نەدەکرد و پێداویستی کارگەری دابین نەدەکرد.

لەوکاتە خاوەن کارگەکان بە فرتو فێل لە کارگەران ژنانیان بۆ هەمان سەعاتەکانی کارو بەکرێی کەمتر خستەکار .

وەکارخستنی ژنان دو کارەساتی مەزنی لە ژیانی ئەوروپادا بەرپاکرد .

یەکەمیان: پێوەندی خێزانی هەڵوەشاندەوە کە پێشتر ئافرەت چ ژن بێ چ دایك، دەستی پێوە گرتبوو، بون و ژنێتی و زیندەگی و سۆزی خۆی بەسەردا هەڵڕشتبو. کە سەرەداوەکانی کۆدەکردەوەو سیفەتی قەوارەیەکی زندوی پێدەدا . ئافرەتی کارگەر -لەو باروزروفە کرێتەی کە هەمو کاتێکی زیندو و هەمو تونایەکی زیندوی دەگرتەوە- نەیدەتوانی هیچ چاودێریەك بەماڵەوەی خۆی ببەخشێ، هەرچەند ئەگەر ویستی لێبا و سۆزیشی بوبزوابا.

دوەمیش : لەبەر زۆران فاکتەر ڕەوشتی ژنانی گەندەڵ کرد.

سیستەمی ئەوروپا پێشتر بایەخی بەژن نەدەداو هیچ مافێکی (شارستانی) یا ئابوری پێ نەدەدا.

مافی نەبو موڵکی هەبێ. نەدەبو بخوێنێ و فێربێ .مافی نەبو هیچ جۆرە رایەك دەربڕێ، یا لەکارێکدا بەژداربێ. پشتگوێخراوێك بو ببوە پاشکۆی پیاوان.

پاشکۆیەتیەك لە ئاتاجی بۆ خـوراك و پۆشـاك و خـانو و سـێکس دروسـت بوبـو. پاشکۆیەتی نەك هاوبەشی. پاشکۆیەتیەك هیچ هەستێکی مرۆڤانەی لەخۆ نەگرتبو و هیچ بایەخێکی بە قەوارەی ئادەمیزادان نەدەدا . جا لەسایەی ئەو پاشکۆیەتیەدا ئافرەت پابەندی ئەو (فەزیلەتانە)بو کە کۆمەڵ واتە -پیاو- بەسـەریدا سـەپاندبو. ئەو پابەند بونەش زۆر جاران لە بیروباوەڕ پێبونێکی زینـدوی هۆشمەندانـەوە نـەبو، بەڵکو نەریت و چاولێکەری بو.

کە ژن هاتە مەیدانی کار و سەودا و قازانج کردن، هەسـتی کـرد بەربەسـتەکە روخا، ئەمڕۆ چ قەرداری پیاوە؟

پیاو بەچی دەیکاتە کۆیلە؟

بەپێداویستی بۆ پارە؟ وا بەخۆی ماڵداری دەکا و نانی خۆی وەدەست دێنـێ و، لە پاشکۆیەتی رزگار دەبێ.

بە پێداویستی بۆ سێکس؟ بەڵێ... بـەڵام ئەمەشیان خـۆی دەسـتی دەخـا، هەرکەسێکی حەزی لێبێ و هەڵیبژێرێ خۆی دەداتە دەست.

جا هەست کردن بە ئازادبونی ئابوری و (ئازادبونی) سێکسی هەستی بـەرەڵابون لە کۆتگەلی ئاین و رەوشت و نەریتانیشی لەگەڵدابو، -لە گەرمەی چێـژی یەکـەم ئازاد بون- هەستی کرد کە بەرەڵابونی سێکسیش سەرکەوتنێکی نوێ بو.

ئەمەش بەو(پێشکەوتن)ە ناوزەد کرا کە ژنی لە کۆتان ئازاد کرد.

* * *

شۆڕشی پیشەسازی بەڕێوەبو و هەرچی دەهاتە سەرەڕێی تێکی دەشکاند..

ئەو باروزروفەی کە پێشتر وەسـفمان کـرد، بـە تـەنیا کاریگـەریان لـە بنیـاتی کۆمەڵگە و رودانی ئەو گۆڕانکاریە گەورەیەدا نەبو.

بەلکو ئەو زۆر و ستەمانەی لە کارگەران دەکران گەلێك پێشـڤەچونی سیاسـیان هێنا ئارا. هەروەها پەیدابونی چینێکـی ناوەڕاسـت لـە فەرمانبـەری کارگـەکان و حکومەت کە لە شاردا دەژیان و هەستیان بە سـتەمەکان دەکـرد و بـۆ دەسـەڵات دەبزاوتن.

هەر تایەفەیە و چینێك -بەحوکمی رەوش و باروزروفی خۆی- لـە کۆتوپێوەنـدان هەراسان و جاڕس بون و حەزیان لە کاولکردن بو.

دەیویست ئەو دەسەڵاتە کاول و وێران بکا کە بەسەریدا سەپا بـو، جـا لەلایـەن دەوڵەت بوایە یا خاوەن کارگە و سەرمایەداران.

دەیوست مافگەلی دیکەی دەسکەوێت. ئازادبون بەدوای ئازادبون و قەوارەیەکی نوێی دەسکەوێ.

وای هەستدەکرد هەمو ئەرکەکانی کاری لەسەر شانە، بەبێ ئـەوەی مـافی لـە بەرامبەریاندا هەبێ. هیچ یەکێك لەو تایەفانە نەبو کورسی حوکمی لەدەسـتدا بـێ کە تایبەتبون بە بەگزادە و سەرمایەدارە میراتگرەکانیـان. هیـچ دەنگێکیشـی لـە پەرلەمانەدا نەبو کە یاسای دادەنا، تەنانەت لە زۆر کاتانیش مافی دەنگدانیشـیان نەبو. هەروەك مافی پێکهێنانی سەندیکا و کاری نەقابیشیان نـەبو کـە گوزارشـی پێ لە بەرژەوەندیەکانی خۆیان بکەن و، هێزیان تێـدا یـەکانگیر کـەن بـەروی ئـەو چینانەی کە لە سەروی ئەوانەوە بون.-لە هەمو بارێکیشـدا- ئـازادی کۆبونـەوە و ئازادی وتاردان و ئازادی رادەربڕین و ئازادی مانگرتنیشیان بۆ دەستەبەر نـەدەکرا. هـەروەها کـاتێك دەسـەڵاتە کارگێڕیـەکان بـە شـوێنیاندا دەچـون زەمانـاتی تۆمـەتبارکردن و زەمانـاتی لێکۆڵینـەوە و زەمانـاتی دادگـاییکردن و زەمانـاتی جێبەجێکردنی بۆ دەستەبەر نەدەکرا..

بۆیە کێشە و ململانێکەیان بۆ وەدەست هێنانی ئەو مافانە زۆر توند بو.

جا لە نێو ئەو ململانێ خوێناویە-یا نیمچە خوێناویە- ئەو ڕێکخەرە لۆژیکیە نەبو بڵێ: من لە ستەم ئازاد دەبم. لە دەسەڵاتی بێسنوری گەورە یا دەوڵەت ئازاد دەبم، بەڵام لەو کۆتانەدا دەمێنمەوە کە بە مرۆڤایەتیەوە پابەندن، ئەو کۆتانەی گەر مرۆڤ لێیان داماڵرا دەبێتە ئاژەڵ. لەسەر بیروباوەڕ دەمێنمەوە. لەسەر ڕەوشت دەمێنمەوە. چونکە ئەمانە پاژێك نین لە ململانێ لەگەڵ دەوڵەت و لەگەڵ خاوەن کارگە و سەرمایەدارەکان. من شۆڕش بەسەر ستەم دەکەم نەك بەسەر مرۆڤایەتی.

نەخێر! ئەم ڕێکخەرە لۆژیکیە لە جوغزی ئەو ململانێیە دا نەبو کە بۆ پارەو نان و لەسەر بەهای زەمینی ڕوتدا بەرپابو، هیچ پەیوەندی بە ئاکار و ڕەوشتەکانەوە نەبو.

لەوەش گرنگتر-لەو بۆچون و دیدەی ئێمە وا لەم بەندەدا پێیەوە خەریکین- تەوەری ئەم ململانێ و زۆرانێیەی کە بەرەو ئازادبونی دەڕوانی و، تەوەری هەمو فەلسەفەی سەرمایەداری ئەو سەردەمی بریتی بو لە (ئازاد بونی تاك) لە ژێردەستەیی لەگەڵ مافی ئەوەی هەر شتێکی کە بیەوێ بەبێ شەرمەزاری بیکا.

سەرمایەدارەکان داوای مافی وەگەڕخستنی سەرمایەکانی خۆیان دەکرد لەو شتانەی کە-خۆیان- چاك و ڕاست دەهاتە بەرچاویان. وتەیەکی ناوداریشیان هەبوو دەیگوت: (Laissez Faire) لێی گەڕێ با کار بکا، یان لێی گەڕێ-چی پێباشە- بیکا، ئەمەش گوزارشی لە هەمو ڕەوتەکەیان دەکرد. گەلیش داوای مافی ئەوەی دەکرد بە کەیف خۆی چۆنی بوێ وا هەڵسوکەوت کا و، مافی ئەوەی چ بۆچون و رایەك بەچاك بزانی بەو پابەند بێ و ڕێگایەکیش بەویستی خۆی بگرێتە بەر بۆ دەربڕینی ئەو رایە، بێئەوەی کەس مافی هەبێ بیکشێنێتەوە یا ڕێی ویستەکانی لێ بگرێ. لە پاشانا هزرمەندەکان-وەکو یەك لە داواکانیان-

بانگەوازی ئازادی ئیلحادیان هەڵدا، لەگەڵ ئازادبون لە بێڕەوشتی و، ئازادبون لە وێرانکردنی نەریتان.

ئازادبونی سیاسیش کەوتە ڕێ. کە ئازاد بون لە هەمو کۆت و پێوەندێکی لەپاڵ دا بو. لە هەمان کاتدا دۆعای (داروین) و (فرۆید) فویان پێدا دەکرد، لەگەڵ لێکدانەوەی کەرەسەتەیی بۆ مێژو.

ئەمەش بە لەدایکبونێکی نوێی ژیاریی ئەوروپا ناونرا.

* * *

کاروبار هەروا مایەوە تا لە ساڵی ١٩١٤ یەکەم جەنگی جیهانی هەڵگیرسا. شەڕ هەژانێکی یەکجار توند بو هەمو جیهانی توشی سەرسوڕان کرد و، بوە هۆی ڕودانی کۆمەڵێك هەڵبەز و دابەز، زۆر بەها و زۆر چەمکی گۆڕی.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەو کەسەی چاو بەو ماوەیە و، بەپێش و، بەپاشیدا دەگێڕێ، دەبینی شەڕ لە کۆکردنەوەی هێزگەلە پێشکەوتوەکان و ڕسکاندنیان بترازێ هیچی دیکەی ئەنجدام نەدا -بەشێوەیەك ئەو کەسەی لەناکاوڕا تێی دەڕوانێ وەك هێزگەلێکی نوێ دێنە بەرچاو کە پێشتر لە گۆڕەپاندا نەبون.

دزێوترین و خەتەرناکترین دەرەنجامی شەڕیش کوژرانی زیاتر لە دە ملیۆن گەنجی ئەوروپا و ئەمریکا بو لە گۆڕەپانی جەنگدا، بێجگە لەو پیاو و ژن و منداڵانەی، هێرشە ئاسمانیەکان لە ناو شاران کوشتیانن.

ئەمەش کۆمەڵێك دەرەنجامی ترسناکی لێکەوتەوە..

ئەوەبو ملیۆنان خێزان لە پاش جەنگدا کەسیان نەما بەخێویان کا.. جا ئایا پیاوی ماڵێیان لەکاتنی شەڕدا کوژرابو، یا ئەوەندە سەخت بریندار ببو تێکشێوابو و توانای کارکردنی نەمابو، یا بە کاری ژیانی بەردەوام لە حەشارگە و کارە

ژەهراویەکان و، هێرشە کاولکارەکان و تەمای هەمیشەیی مردن شێت ببو و عەقڵی لەدەست دابو.

ئەمە لەلایەك..

لەلایەکی دیکەوە ئەو گەنجانەی دەرباز بون و توانای کارکردنیان هەبو، هەمو ئامادەنەبون ژن بێنن و خێزان بەخێو بکەن. ئەو بەشبڕاویە بێئامانەی چوار ساڵی تەواوی جەنگ تێیدا ژیان، بواری ماندوبون و زەحمەتکێشانی بۆ کەسانی دی لە دەروندا نەهێشتبون. هێند چاوبرسی لە شەڕێدا هاتبونە دەر دەیانویست لە ژیان بەرخودار بن. ژن و مەی و خۆشی و رابواردنیان دەویست، دەیانویست حەسرەت و حەزی گڕاوی دامرکێنن. بۆیە ئەو ژنەی کە دۆستی بێ و بەپیر ئارەزوی گەرمەوە بچێ، یا ئەو جەستەی بە پارە و پول بکڕدرێ، عەیبی نیە. بەڵام گەر بوە خێزان و دایکی منداڵ کۆت و بەند و ماندوبونی تیا رەنگداوە و قیڕەو جیڕەی بەدوادا هات، قەت بەخێرنێ.

لەلایەنی دوەمیش ئەو کاولکاریە گەورەیەی کە بەهۆی شەڕەوە رویدا، وزەیەکی بەرهەمێهێنانی زۆر مەزنی دەویست تا قەرەبو بکرێتەوە. ئەو هێندە پیاوەش کە مابون بەشی ئەو بزوتنەوەیان نەدەکرد کە بۆ بنیاتنانەوە و ئاواکردنەوەی سەرتاپاگیری هەمو شوێنێك پێویست بو.

ئەوەبو هەردو مەسەلەکە لەسەر یەك شت کۆبونەوە کە ئەوەبو: پێویستە ژنیش کار بکا. لە بازاڕ و لە کارگە و لە نێو کانەکان، دەبێ لە هەمو شوێنێکدا کار بکا.. ئەگەر نا بەخۆی و ئەوانەی بەخێویان دەکا لەبرسان دەمرن.

بۆیە ئافرەت ناچار بو-رازی بێ یا نارازی- ژیانی نیمچە ئۆقرەگرتوی ماڵ جێبیلێ و، دابەزێتە ئەو شەرگە پڕ هەرا و زەنایەی کە نە بەزەیی بەکەسدا دێتەوە و نە کەسێکیش پەنا دەدا.

هەروەها ناچار بو-رازی بێ یا ناڕازی- ئەگەر بیەوێ بژی دەسبەرداری ڕەوشتی خۆی بێ.

-لەو کارو پیشانە بترازێ کە هەر بە سروشت ژنانەن وەك مامۆستایەتی و پەرستیاری و مامانی- ژنان لەگەڵ پیاوانێك پێکدەگەیشتن کە ماکی جەنگیان پێوەبو.. ماکی ئارەزوی رابواردنی ئاسان و نێزیك. جا ئەگەر خۆی نەکاتە دەسەنە و بیەوی رەوشتی خۆی بپارێزێ، ئەوا هەمو دەرگاکانی بەڕودا دادەخرێن و هەمو کارێك ئەستەم دەبێ. خۆ ئەگەر رازی بێ و خۆ بداتە دەست هەموو دەروازەکانی لەپێش ئاوەڵان و هەمو شتێك ئاسان دەبێ..

بەڵام هەمو دەمێك و لە هەمو بارێکدا مەسەلەکە بەمشێوەیە نەبو، هەمو کاتێك زۆر لە ئافرەت نەدەکرا تا دەسبەرداری رەوشتی بێ بۆ ئەوەی کارێکی دەسکەوێ. بەڵکو ئەو هەر بەخۆی فاکتەرێکی دی هەبو دنەی دەدا.

نە بە تەنیا برسێتی خۆراك بو روبەڕوی دەبۆوە نە برسێتی جوانکاری و نەهی پۆشاك.

بەڵکو روبەڕی برسێتی دژواری سێکسیش دەبۆوە.

ئەو دە ملیۆنەی لە گەنجان کوژران شپرزەیی و لاسەنگیەکی ناهەمواری لەرێژەی ژنان بۆ پیاوان هێنایە ئارا، چونکە لە بەرامبەر ئەو ژمارەیەدا ملیۆنان کچ مێردیان دەسنەدەکەوت، ئەگەرچی هەمو پیاوانی زندوش ژنیان بهێنابا، چونکە لە ژمارەدا بەرانبەر نەبون. سیستەمێکیش نەبو رێ بە پیاوان بدا بە شێوەیەکی شەرعی زیاتر لە ژنێك بهێنن. هەرچەند هەمان ئەو سیستەمە رێی دەدا پیاوان بە شێوەی ناشەرعی لەگەڵ زیاتر لە ژنێکدا دەست تێکەڵکەن، بەو مەرجەی ئەو ژنە تەمەنی یاسایی بێ و زۆری لێنەکرابێ.

ئەوجا بەچ شێوەیەك هەر كیژە و پێداویستی سێكسی سروشتیانەی شەرعی پاكی خۆی دەسكەوێ؟

ئەگەر ئەو كیژۆڵەیە پاكیزە(قدیسة) یا فریشتە نەبێ دەبێ چ بكا؟ بێجگە لەوەی لە پەیوەندیەكی ناشەرعی-ئەگەرچی یاساییشە- بەشە سێكسی خۆی دەسكەوێ، یا لە تاریكی رایرفێنێ و بیقەپێنێ؟ جا ئەگەر نەریتەكان لە بەردەمی راوەستان لە دیدی وی وا دەخوازێ ئەو نەریتانە هەپرون بە هەپرون بكرێن و لابردرێن.

دروستگە و كۆمپانیاكان هەلی ئاتاجی لەرادەبەدەری ژنانیان قۆستەوە و بە كرێیەكی كەمتر لە هی پیاوان وەكاریان خستن ئەگەر چی هەمان كاریان لە هەمان ژمارەی سەعاتیش ئەنجام دابا.

رژدی و بەرچاوتەنگیەكی وا نە هیچ لۆژیك و دادگەری و نە هیچ ویژدانێك پاساویان نەدەدا. لەگەڵ ئەوەشدا هاتە بون و وەكو شتێكی سروشتی كە هەر پێویست بێ هەبێ، بەردەوام بو.

بەمشێوەیە ژنان بونە خاوەن دۆزێك.. دۆزی یەكسانی لەكرێ.[1]

ئەم رەوشە بەگوێرەی ئافرەت كەونینە بو، هەر لە شۆرشی پیشەسازیەوە لەگۆرێ بو. بەڵام لەچارچێوەیەكی تەنگەبەر، زیاتر لە حاڵەتگەلێكی تاكەكەسی دەچون، بەڵام ئەمرۆ كە ژنان تێكرا ئیش دەكەن بوە بە دۆزێكی گشتی و جەنگێكی گەرم و هەڵایساو.

ئافرەت لە تێكۆشانی خۆی هەمو چەك و تفاقێكی جەنگی خستە كار.

١ ئەم دۆزە بە هەمو داخوازی و ململانێكانیەوە كۆنە و لەگەڵ شۆرشی پیشەسازی سەریهەڵداوە.. بەڵام لە ساڵانی شەر بەدواوە توندوتیژتر بو.

ناڕەزایی دەربڕین و مانگرتن و خۆپیشاندان و گەفوگوڕکردن.

لەگەڵ هەندێش هیچ ئەنجامێکی دەسنەکەوت، یــا هــەندێك ئــەنجامی لاوەکــی دەسکەوت کە ئامانجەکانی نەدەپێکا.

جا ژن وای بۆچون هەتاکو لە سەرچاوەی یاسادانان دوربن هاوار و رۆرۆیان هیــچ سودێکی نابێ.

بۆیە دەبێ لە پەرلەماندا دەنگێکی بیسراویان هەبێ.. یــا دەبــێ بــەخۆی وەژور کەوێ یا بەلای کەم مافی دەنگدانی هەبێت.

ئەوجا رابو داوای ئەمە و ئەوی دەکرد.

ئەوکات رەوشی دۆزەکە گۆڕا و، بە تەنێ یەکسانی لەکرێدا نەما. کێشەی پێشو لەسەر دراو و درهەمان بو.. هی ئەمڕۆ لەسەر بنچینەیە.

پیاو لەسەرەڕێ راوەســتا و دەیگــوت ئەمــە مــافی منــە و هــی ژن نیــە. مــن دەسەلاتی یاسادانانم، من یاسا دادەنێم و حوکمڕانی دەکەم. من یاساکان بۆ کۆمەڵ دادەڕێژم و منم ژیان رێك دەخەم.

ژنیش هەستانەوە و-لە کاتێکدا لە سەرەتای کارەکــەدا تەنــها داوای یەکســانی لەکرێی دەکرد- گوتیان؛ ئێمە لە ئەفرین[1] یەکسانین. لــە قــەوارەدا یەکســانین. لــە مافەکان و ئەرکەکانیشمان یەکسانین. ئێمە لەگەڵ پیاو وەك یــەکین. هیــچ لەئێمــە چاکتر نیە و چی لەئێمە زیاتر نیە.

کێشە و ململانێکە درێژ و تاڵ بو. ئێستا هەر بە یەکسانبون لەکرێ و یەکســان بون لە دەنگدان یان یەکسانبون لە چونە پەرلەمان یا یەکسان بون لە پیشەدا..تاد.

---

[1] ئەفرین: خلق.

ڕانەوەستا. بەڵکو داخوازی بو بە یەکسانبونی تەواو و ڕەها لە هەمو کاروبارێکدا بەبێ ئاوارتن[1].

پیاو گوتی: ئاین پیاوی لە پایەکی هەورازتر لە ژن داناوە و ژنی کردونە پاشکۆی پیاوان.

هەروەها گوتی: ڕەوشت و نەریتەکان وا دەخوازن ژن بۆ ماڵێ و بۆ مێرکردن و خێزان بن، نەك بۆ ئیش و کار و ململانێی نانپەیداکردن.

وایلێهات ژن نەفرەتی لە ڕەوشت و نەریتەکان کرد و بەرەبەرە خۆی لە دۆزی ئاین داماڵی.

بە جەخت و پێداگرتن کەوتەڕێ و دەروی هەمو بوارێکی بە توندی و ڕکەوە دەکوتا تا لێی وەئاگا هات و وەڵامی دەداوە.

داوای کرد سیستەمی خوێندنی وەك کوڕان بێ، پاشان داوای خوێندنی تێکەڵاوی کرد.

داوای کرد بچێتە زانکۆ، پاشان ویستی بچێتە هەمو کۆلیژێك کە لە پێشدا بۆ کیژۆڵان قەدەغە بو.

داوای هەمو جۆرە پیشە و کارێکی کرد، داواکەشی دۆخێکی لۆژیکی وەرگرت کاتێك لەگەڵ کوڕە لاوان هەمان زانست و دەرسی خوێند.

پاشان بەشێوەی پیاوان، داوای ئازادی لە ڕەوشت ئازادبونی کرد داواکەشی لۆژیکی بو مادامەکێ کە کۆمەڵگە ڕێگەی بێڕەوشتی بەپیاواندا.

ئەگەر-لەو کاروبارانەی لەدەست خۆی نین- چاوەڕێی ڕازیبونی پیاو با، ئەوا لە کاروبارانەی کە هەر لەدەستی خۆی دابون، پرسی کەسی نەدەکرد و بە هەویای

[1] ئاوارتن: استثناء

رازی‌بونی پیاوێك نەبو.

ئەوجا هات و لە چەقی ڕێ پەردەی ئابڕو و شەرمی دڕاند و، بەخۆی داوای ڕابواردنی سێکسی کرد و، هەرکەسێکی خۆی بیویستبا خۆی دەدا دەست و داخوازیەکانی فرۆیدی لەگەڵ بەسەر دەبرد.. داخوازیەکانی ئاژەڵ.

لە سەرەتا پیاو زۆر بەهار وهاجی هەڵچو.. بۆ کەرامەتی بریندار بۆ سیمای بە میرات بۆ بەجێماوی.

زۆری نەخایاند ئەویش هاتە ڕایێ.

کە لەگەڵ خۆی لێکی داوە دیتی سەودایەکی بە قازانجە..

ئەو ژنەی کەوا کاردەکا، هێندێك مەزی ژیانی لەسەر سوك دەکا. دو داهاتیش هەڵبەت چاکترە لە یەکێك. ئافرەت چەندیش بۆ خۆی و خۆڕازاندنەوەی بگێڕتەوە، هێشتا لە بەشێك مەز و خەرجی ماڵ دەبێتە هاوبەش. ئەمەش دەسکەوتێکە بڕێك باری لەسەر دڵی وەلا دەبا.

لەلایەکی دیکەشەوە دەرکەوتنی ژنان لە ڕێگەوبانان بە ئاسانی هاتە ئارا و، ئاسان دەسدەکەوت و، مەسەلەیەکی خۆشیشە، کابرا لە هەرکوێ بێ چاوی بە ژنان دەکەوێ و چێژ لە دیتنی ئەو جوانی و عیشوە سەرنج ڕاکێشانە وەردەگرێت. لە هەر شوێنێکیش بیەوێ لێی نزیکە، بەحوکمی هەواڵێتی لە کار، یا هەواڵێتی خوێندن، یا هەواڵێتی ڕێگە.. بە هەواڵێتی داماڵران لە ڕەوشت و ئازاد بون لە کۆتەکانیش لێی نزیکترە.

لە پاشاندا ژن بەمشێوەیە جوانە و... ژیانیش پرشنگدار و ڕون دەبێ و.. ڕابواردنیش دەسدەکەوێ و.. تا ئەوپەڕی ڕابواردنیش مەحاڵ نیە.

پیاو بەو سەودا پڕ لە قازانجە رازی بو. چیدیکەش بۆ کەرامەتی بریندار و سیمای بۆ بەجێماوی هەڵنەچو. بەڵکو بەخۆی بوە بانگبەری ئازادبون و، داخوازکاری بەخشینی مافەکان بە ژن.

ئەمەش بە سەردەمی ئازادبونی ژنان و بەرزکردنەوەی بۆ ئاستی مرۆڤایەتی ناوزەد کرا.

* * *

ئەمە تاکە بوار نەبو جەنگ کاری تێکردبێ و، بەها و چەمکەکانی ئاوەژۆکردبێتەوە، یان-لەواقیعدا- ئەوەی پێشو هەبو گەورەی کرد و بواری بەرەڵابونی بۆ رەخساند.

رچەی ماددی لە ئەوروپا گەلێ کۆن بو، پەلکێکی تەنکۆڵەی مەسیحێتی داپۆشیبو، کە لە ویژداندا مەڵاس بو و هێندێك تێڕوانینی دەڕەنگاند، ئەگەرچی حوکمیشی بەسەر زۆر لە واقیعی ژیاندا نەبو.

لەگەڵ تیۆرە یەك بەدوایەکەکانی کە لە سەدەی هەژدە و نۆزدە دامەزران و، بە تایبەتیش، تیۆرەکانی (داروین) و (فرۆید) و لێکدانەوەی ماددی بۆ مێژو، ماددیەت هێندەی تر رەگی داکوتا و، پەلکەکەی مەسیحێتیش هێندی تر تەنکۆڵە دەبو. ئەوجا ماوەی جەنگ و دوای جەنگ بوە ماوەی پێکداکێشانی شێتانە بۆ دەسەڵاتدار بون لە زەوی.

پێکدا کێشانی شێتانە بۆ دەسەڵاتداربون لە زەوی، پێکدا کێشان لەسەر زێدەبونی بەرهەمهێنانی ماددی و، پێکداکێشان بۆ دەسبەسەر داگرتنی هێزە مرۆڤانەکان و، پێکداکێشان بۆ یەکتر لابردنی وڵاتان.

زۆرانێیەکی ترسناك لە جیهانی ماددەدا، بەهیچ مەبدەئێك پەیوەست نیە و یەك ساتیش گوێ ناداتە بانگەوازێکی بەرز..

لە هەمان کات شەیدابون بە زانست زیادی کرد، لە رۆژانی شەڕدا توانا زانستیەکان بۆ بەرهەمهێنانی کاولکاری تازە خرانە گەڕ. پاشانیش بۆ دەسخستنی ئامرازەکانی ئاوەدانکردنەوە لەو وێرانیە سەرتاسەرە و، ئامرازەکانی زاڵبون لە گۆڕەپانی بەرهەمهێناندا.

پێشکەوتنێکی سەرسوڕهێن لە بواری زانست و جیهانی داهێناندا رویدا.

پێشکەوتنێکی وا کە هاوسەنگی مێشکەکانی تێکدا بەجۆرێك کە زۆر بەسەری بەرامبەر ئەو ئەرژەنگە نوێیە راوەستان.

لە پێشوشدا، لە رۆژانی (کۆپەر نیکۆس) و (گالیلیۆ) و دواتر (داروین) ئەوانی دیکەی پاش ئەویش، زاناکان وەکو دوژمن لە روی کلێسا ڕاوەستان و، خەرەندێکی گەورە لە نێوان زانست و ئاین دروست بو.

جا لەو بار و زروفەی پێشتر شرۆڤەمان کرد زانست بەسەر کلێسادا سەرکەوت.. ئاوجا لەگەڵ بونەوەی هەر گۆڕەپانێکی دیکە بە روی زانستدا جودایی لە نێوان زانست و ئاین زیاتر دەبو، لەو کاتەی ئاین لە قوڵغەی کلێساکاندا مۆڵی خواردبو و نەیدەتوانی بۆ نێو ئاپۆرای سەر رێگا وەدەرکەوێ.

ئەوجا گومڕابون بەرپا بو ئەو کاتەی خەڵك -زانایانیش- وایان بەخەیاڵدا هات کە بەسەر یاساکانی سروشتدا زاڵ بون و تەنیا چەند هەنگاوێکیان ماوە ژیان خەلق بکەن.

ئەو دەمی بو ئەوروپا خوای خۆی فرێدا و -هەر وەك (سۆمەرسێت مۆم) گوتویە- بڕوای بە خودایەك هێنا ناوی زانست بو و، یەکجاریش لە بیرۆکەی خودا

و دینداری و، هەمو بەها و چەمکێکی ئاین کە پێشتر دایڕشتبو، خۆی دامـاڵی و، وای بە خەیاڵدا هات کە لە توانای دا هەیە -تەنانــەت ئـەرکی خۆیـەتی- ئـەمڕۆ تێکڕای بەها و چەمکەکانی خۆی داڕێژێ، نەکەوێتە بەر وەسیەتی کەس جـا خـودا بێ یا غەیری خوا. ئەمڕۆ لەو کۆتە ڕەهابو و پێویستی بە وەسیەت نەما!

ئەمڕۆ هەروەك (جۆلیان هێکسلی) دەڵێ: مرۆڤ هەر خۆی دەپەرستێ. مـرۆڤ هەر بەخۆی خودایە.

ئەمەش بە چاخی سەرکەوتنی مرۆڤ بەسەر سروشت و ڕزگاربون لــە پڕوپوچـان ناوزەد کرا.

***

ئەمانە ئەو فاکتەرانە بوون کاریگەریان بەسەر ئــەوروپادا هــەبوو بـە داڕمـانی ئاین و ڕەوشت و نەریتەکان کۆتایی هات.

جا لەگەڵ لاوازی ئاین لە ئەوروپا و، لەگەڵ ئەوەی هــەر -بەتـەنیا- ڕوکەشـێك بو، ئەوجا دو سەدەی تەواو کاتی ویست. دو سەدەی تەواو ئــەو کوتکـە بەهێزانـە بەدوای یەك کەللەیان دەکوتا و، لە گشـتلا دایاندەڕوخـاند، هــەر یەکـەی دەسـتی پێدەکرد ئەوی دیکە یەکسەر بەدوایدا دەهات و لەپاڵ ئــەودا دەسـتی بــە کوتانـێ دەکـرد... سـەرەڕای لاوازی و لــە باریـەکچونیش هێشـتا کۆنـە بنیاتەکـە خـۆی ڕاگرتبو.. تا لە کۆتاییدا لەرزەی کەوتێ و داڕما.

ئێمــەش -هـەتاکو ئێسـتا- ئـەو فاکتەرانـەمان دەخسـتە ڕوو.. لـەو ژینگــە مێژووییەی دەمانخستەڕو کە تێیدا روان و گەرایان دانا، بــەڵام وتوێژمــان لـەبارەی نەکرد و ئەو هەڵە و ڕاستیانەی تێی دان نەمان پشکنی.

ئەو بانگەشانەی یەك بەدوای یەك هاتنە ئارا و شالآویان بۆ ئاین و رەوشت و نەریتان دەهێنا و بەرەو روخانیان دەبردن..

ئایا هەموان رەوان؟

یا هەمو نارەوان؟

یاخود لە هەمان کاتدا.. رەوان و نارەوان؟

ڕەواکان و ناڕەواکان

لە بەندی رابردودا کۆمەڵێك تێڕوانینی ئەوروپیانەمان لە پێش (داروین) و پاش (داروین) لە بارەی گەردون و ژیان و مرۆڤ خستە ڕو و.. بینیمان چەمکەکانی ئاین و ڕەوشت و نەریتان لەگەڵ هەمو ئەو هەست و تیشکدانەوانەی دەوریان داون، چۆن دەلەرزین و دەهەژان و.. لە کۆتاییشدا دەروخان.

کاتێك مرۆڤ رادەوەستێ -هەروەك ئێمە لەبەندی پێشودا وەستاین- و چاو دەداتە ئەو هێڵە درێژەی ڕۆچون و کەچڕۆیینی[1] بەردەوام. سەراسیمە دەبێ لەوەی کە ئەو تێڕوانین و بۆچونە لەرزۆك و شلوشۆق و شێتانەیە هی مرۆڤ بن. مرۆڤگەلێکیش کە خۆیان بە پێگەیشتو و، فێرخواز و زانا دادەنێن، مرۆڤگەلێك خۆیان بە خەڵك دادەنێن و گوایە لە تاریکی چاخەکانی نێوەڕاستەوە دەرکەوتون، بەرەو ڕوناکی ڕەواناسی کە کەسی تێدا گومڕا نابێ.

مرۆڤ سەری سوڕدەمێنێ کە ژیار[2] لەسەر ئەمجۆرە تێڕوانینانە بێتە ئارا. ژیارێك کە بەخۆی بڵێ ژیاری راستەقینە و، لەو بترازێ هەمو ژیارەکانی پێشو بەگوێرەی وی قۆناغێکی منداڵی یا دواکەوتویی یاخود تاریکی بن. ژیارێك کە

---

[1] ڕۆچون: تدهور کەچڕۆیین: انحراف

[2] ژیار : حضارة

دەڵێ بۆ خۆی ترۆپکێکە هەمو ترۆپکەکانی دی و بەها و شتەکانی دیکە، لە پاڵی گرگن[1] دەنوێنن.

مرۆڤ سەراسیمە دەبێ.. ئەگەر ئەمڕۆ لەم ژیارە نیشانەکانی داڕزان و داڕمانی نەدیبا.

ئەو شاڵاوە نفوراتە گەیشتە ئەوپەڕی، پاشان بەرەو پەنگخواردنەوە چو.. دەستی بە دابەزین کرد و، (پیاوی سپی)شی لەگەڵدا دابەزی. ئەو پیاوەی چەندین هێندەی ئامرازە راستەقینەکانی پێشکەوتن و ئامرازەکانی ئاواکاری گەندەڵی لەسەر زەویدا هێنا ئارا. ئەو پیاوە -پێش ئەوەی ئەو سەرکردایەتیە جێ بێڵێ کە دو سەدەیە لە دەستی دایە- هێندەی نەماوە سەرتاپای جیهان وێرانکا و لە بنوبۆتکەوە هەڵیتەکێنێ.

بەڵێ. پیاوی سپی سەروەرایەتی خۆی لە دەستدا.. ئەو کەسی واش دەڵێ، فەیلەسوفی هاوچەرخی ئینگلیز (بیرتراند راسڵ)ە کە بەخۆی سپیە و بنەچەشی هەر سپیپاتن و ئەو مەبەستەشی بەر لە چەند ساڵێك بەراشکاوی راگەیاند و بڵاوی کردەوە[2]. سەروەرێتی خۆی لەدەستدا چونکە هیچی لەدەستدا نەما و بیرۆکەیەکی شیاوی پێنەما بە مرۆڤایەتی ببەخشێ. ئەو هزرە چاکانەی لەلای بون، شەڕەنگێزی مۆڵخواردوی نێو تێڕوانینە لاڕێکانی باڵیان بەسەردا کێشا بو. ئەو ڕەوایانەی لاشی بوە نارەوایان بەسەردا زاڵ ببو.

* * *

---

١ گرگن : قزم، ضئیل

٢ بێرتراند راسڵ یەژێ: "ئەو سەردەمە بەسەرچو و هاتە کۆتا کە پیاوی سپی تێدا سەروەربێ. مانەوەی ئەو سەروەرێتیەش تا هەتایێ یەکێك لە یاساکانی سروشت نیە. بیروباوەڕم وایە پیاوی سپی ناگاتەوە رۆژانێکی خوشنودی وەك ئەو چوار سەدەی تێپەڕین.

لە بەندی رابردودا هەنگاوەکانی زەمەنمان لە ئەوروپادا خستە ڕو، لەگەڵ ئەو کاریگەریەی بەسەر هزر و هەست و ژیانی کردەکیانەی خەلکی هەبو.. لەم بەندەشدا دەمانەوێ وتوێژ لەو تێڕوانینانە بکەین کە لەپاش (داروین) بلاوبونەوە و تێڕوانینی مرۆڤی بۆ خۆی و مەڵبەندی خۆی لە گەردون و، ئەرکی لە ژیاندا گۆری و -پاشانیش- هەمو شتێکی تێدا گۆڕی.

ئەوانە کۆمەڵە تێڕوانینێکی لێکدی جودا و بەهەمو ئاراستەیەکدا بون، لە سیاسەت و، لە کۆمەلایەتی و، لە ئابوری و، لە دەرونزانی و، لە فەلسەفە و، لە ئەدەبیات و لە هونەرەکان.. بەلاّم تێکڕا لەسێ تێڕوانینی سەرەکی کۆ دەبنەوە:

١-ئاژەڵێتی و ماددیەتی مرۆڤ.

٢-پەرەسەندنی بەردەوام کە بیرۆکەی گۆڕان دەسرێتەوە.

٣-حەتمیەتی ئەو پەرەسەندنەی کە دەست و ڕا و هەڵبژاردنی مرۆڤی تێدا نیە.

جا لکو پۆپ و پیادەکردنەکان لەم سێ تێڕوانینە سەرەکیەوە سەریانهەڵدا هەتا هەمو چالاکیەکی مرۆڤانەی داگرتەوە.

***

داروین پاڵەوانی ڕاستەوخۆی ئاژەڵێتی مرۆڤ بو.. لە کتێبی (بنەچەی مرۆڤ) فروسمانێکی بەهێزی بە ئاژەڵێتیەکی دابو، هەمو تێڕوانینە ئاینی و فەلسەفیەکانی پێشوی ڕەتکردەوە کە ئەو بونەوەرە مرۆڤانەیان لە شوێنپایەی چاکتر بون و تاکبونێدا دانابو.

ئەوجا بەپێی ئەمە تاکبونی مرۆڤی لە سیستەمگەلێکی کۆمەلایەتی و ڕەوشتی تایبەت بەشێوازێکی لۆژیکیانە ڕێکخست کە هیچ بونەوەرێکی ناسراوی دیکە نەیانبو، ئەمانەش هەر مرۆڤ بون بەسەر ئاژەڵدا، هەروەها لە بەندی پێشودا

وامان باسکرد پێویستی دوبارەکردنەوە نەکات: کە چۆن تێڕوانینی ئاژەڵانەی مرۆڤ بۆ خۆی، بوە هۆی زنجیرە تێکشێوانی هزری و رەوشتی و کۆمەڵایەتی یەك بەدوای یەك کە لە سنورێکدا رانەدەوەستان.. ئەگەر ئەمڕۆش -بە لۆژیك و بە زانست- بۆمان سەلما کە ئەم تێڕوانینە لە بنچینەڕا هەڵەیە، ئەوا هەمو ئەو چەمکانەی کە لێیانەوە هەلێنجرابون و لەسەریان بنیات نرابون لە بناغەوە داڕوخان کە پێشتر لەو دو سەدەیەی رابردو رۆژاوایان سەراسیمە کردبو و، لەم سەدەیەش -وەکو پەتا- ئێمەیان سەراسیمە کرد.

هەروەها ئێمە گفتوگۆی (داروینیزم) ناکەین لەبارەی ئاژەڵایەتی مرۆڤ. بەڵکو زانایەکی (داروینیستی) نوێ کە (جۆلیان هێکسلی)ە لە کتێبی (مرۆڤ لە جیهانی نوێدا) گفتوگۆی ئەم مەسەلەیە دەکات.

-با خوێنەریش ئارخەیان و خاترجەم بێ-، -سوپاس و ستایش بۆ خوا- خانەوادەی هێکسلی هەمویان هەر بێباوەڕن، لە هەموشیان فەرمەسۆنتر (جۆلیان)ی گۆرینە کە ئێمە لێرەدا قسەکانی رادەگوێزین، هەر ئەم لەو کتێبەی دەڵێ:

خودا -ی پاك و بەرز- خورافەیەك بو مرۆڤ بۆ خۆی هێنایە بون هەتا لە کاتەکانی هەست بەتەنیایی کردن لەو گەردونە، ببتە مایەی دڵنەوایی و دڵدانەوەی، ئێستاش کاتی ئەوە هاتوە ئەم پڕوپوچە تورِ هەڵدرێ و، مرۆڤ خۆی لە شوێن خوا دانێ.

بەڵێ. با خوێنەر خاترجەم بێ ئەوەی (لە بارەی مرۆڤایەتی) گفتوگۆی (داروینیزم) دەکات. زانایەکی (داروینیستە) و تەنانەت یەك دڵۆپ بڕوای لەناو دڵ و دەرون نیە.

(هێكسلی) لەژێر ناونیشانی (تاكبونی مرۆڤ)دا دەڵێ:

((بیروڕا و بۆچونی مرۆڤ لەبارەی جێگەی خـۆی بـەگوێرەی ئـاژەڵانی دی وەك بەندۆڵ لە نێوان سەرسـام بونـی زۆر و كـەم بـەخۆی جۆلانـەی دەكـرد، كـەڕەتێك كەلێنێكی گەلێك گەورە لە ئاژەلانی دادەبـڕی و كـەڕەتێكی دیكـەش كـەلێنێكی یەكجار گچكە، بێگومان دەكرێ ئەو كەلێنەش گەورە یاخود گچكە بكرێ. جا لـە لایەن ئاژەڵان بێ یا لە لایەن مرۆڤەوە.. هەروەها مرۆڤ دەتوانـێ -بـەو شێوازەی (دیكارت) كردی- ئاژەڵان بەوێنەی ئامێر رابنوێنێ، یان -وەكو زۆربەی خـەڵكانی ساكار دەیكەن- گەلێك سیفەتی مرۆڤی بدەنە پاڵ.. هەروەها مرۆڤ دەتوانـێ كـار لەسەر لێواری مرۆڤانەی كەلێنەكە بكا. جا ئەوكاتە یان توخمی مرۆڤانەی خۆی لـە سیفەتەكانی دادەماڵێ و دەیخاتە خانەی ئاژەڵان، یا زۆر بەرزی دەكاتەوە و دەیخاتـە نێزیك فریشتان.

((.. بە دەركەوتنی تیۆرەكەی (داروین) بەندۆڵەكە بـەراوەژو كەوتـە جـۆلان و، جارێكی دی مرۆڤ بە ئاژەڵ دانرا.. بەرەبەرە بەندۆڵەكە گەیشتە ئەوپـەڕی ئاسـتی جولانەوەی، ئـەو شـتانە دەركـەوتن كـە بـە دەرەنجـامی لۆژیكیانـەی فـەرەزیاتی (داروین) دەچون! مرۆڤ (وەك ئاژەڵانی دی) ئاژەڵێكە بۆیە بیروڕایەكانی دەربـارەی مانای ژیانی مرۆڤانە و بـەها بـەرزەكان لـە بـیروڕای كرمـی شـریتی و بـەكتریای باشلێس زیاتر جێگای ڕێز و تەقدیر نیە. مانەوەش تاكە پێوەری سەركەوتنی گەشە ئامێزە. هەر بۆیەش هەمو ئەو بونەوەرە زیندوانەی هەن لە نرخ و بەها یەكسـانن. بیرۆكەی بەرەو پێشچونیش بێجگە لە بیرزایەكی مرۆڤ هیچی دیكە نیـە. ئـەوەش بەڵگە نەویستە كە ئێستا مرۆڤ سـەروەری ئافەریدانـە، بـەلام ڕەنگـە كتك[1] یـان

---

[1] كتك: پشیلە.

مشك سبەی جێگای بگرنەوە..

((لێرەدا ئەم کەلەبەرە بەهۆی زێدە بەخشینی سیفەتی مرۆڤانە بە ئاژەڵان بچوك نەبویەوە، بەڵکو لەئەنجامی کەمکردنەوەی سیفەتگەلی مرۆڤانە بو لە مرۆڤ. لەگەڵ ئەمەشدا بەمدواییە ئاراستەیەکی نوێ هاتە ئارا کە هۆیەکەی زۆر جاران بۆ زێدەبونی مەعریفەت و فراوان بونی چوارچێوەی شیکردنەوەی زانستی دەگەڕێتەوە.

((وا دوبارە بەندۆلەکە کەوتە جوڵان و، جارێکی دی کەلێنەکەی نێوان مرۆڤ و ئاژەڵ فراوان بو، هەر لە دوای تیۆری (داروین) مرۆڤ نەیکرا خۆی لە بە ئاژەڵ ژماردن لابدا، بەڵام خۆی وەك ئاژەڵێکی یەکجار نامۆ لە زۆر حاڵەتیش بێ وێنە هاتە بەرچاو، جا شیکردنەوەی تاکبونی مرۆڤ لە روی بایۆلۆجییەوە هێشتا نەگەیشتۆتە ئەوپەڕی ئەم وتارەش بێجگە لە هەوڵێکی خستنە ڕوی شوێنی ئێستای چیدی نیە.

((یەکەمین تایبەتمەندێتی باڵا و لە هەموان ئاشکراتر هەبونی توانای بیرکردنەوەی وێنەییە.. جا ئەم سیما بنچینەییە لە مرۆڤدا گەلێك ئەنجامی هەبوە، گرنگترینیشیان گەشەی نەریتە رو لە زیادەکان بو.. لە گرنگترین ئەنجامەکانی زیادبونی نەریتەکانیش -یا ئەگەر دەتەوێ لە گرنگترین دیاردە•راستەقینەکانی- ئەو کردەوانەیە کە مرۆڤ بۆ چاکتر کردنی ماددە و ئامرازەکانی بەردەستی ئەنجامیان دەدا.. نەریتەکان و ماددەکانیش ئەو تایبەتمەندێتیانەن کە مرۆڤیان بۆ چەقی سەروەرێتی ئامادە کردوە لەنێو زیندەوەراندا. ئەم سەروەرێتیە بایۆلۆجیەش -لەم سەردەمەدا- سیمایەکی دیکەیە لە سیما بەرزەکانی مرۆڤ..

((.. بەمشێوەیە ژیانزانی[1] مرۆڤ لە پلە و پایەیەك دادەنێ هاوشانی ئەو

---

١ ژیانزانی: علم الحیاة.

نیعمەتەیە وەك سەروەری وەدیــهێنراوەكان (سـید المخلوقــات) پێیــدراوە، هــەروەك ئاینەكان دەڵێن، لەگەڵ ئەمەشدا جیاوازی هەن، جیاوازیــەكان هــەندێك گرنگیشــن بەگوێرەی تیۆرە گشتیەكەمان، لە تــێڕوانینی بایۆلۆجیــەوە ئاژەڵــەكانی دیكــە بــۆ خزمەتی مرۆڤ وەدینەهێنراون، بەڵكو مــرۆڤ بەشــێوەیەك گەشــەی ســەندوە كــە وایلێكردوە بتوانێ خۆی لە هەندێك جۆری ركابەری دەرباز بكــا و، دورخســتنەوەی جۆرەكانی دیكە بە ڕاهاتن (استئناس) و، چاكردنی بارە سروشتی و بایۆلۆجیــەكان لە زۆربەی بەشەكانی وشكانی گۆی زەوی و، تێروانینی ئاینیش لە وردەكاریەكان و لە زۆربەی ئەو شتانە ڕاست نەبو كە لە خۆی گرتبون، بەڵام بناغەیەكی جیۆلۆجــی پتەوی هەبو[1].

((جــا قســەكردن و نەریتــەكان و ماددەكــان بونــە هــۆی گەیشــتن بــە گــەلێك تایبەتمەندێتی دیكەی مرۆڤ كە هاوشێوەی لە نێوان وەدیهێنراوەكانی دیكەدا نیــە و، زۆربەشیان ئاشكرا و ناسراون..

((مرۆڤیــش وەك جۆرێكــی دەســـەڵاتدار هاوشــێوەی نیـــە، چونكـــە جـــۆرە دەسەڵاتدارەكانی دیكە بۆ سەدان و هەزارانێكی زۆر لە جــۆری لێكجیــاواز دابــەش بوینە و، لە ڕەگەز و پۆل و كۆبونەوەی گەورەتردا كۆبوینـــەوە. بــەڵام مــرۆڤ بــەبێ دابەشبون سەروەرێتی خۆی پاراســتوە، جۆراوجــۆری ڕەچەڵەكــەكانی مرۆڤیــش لــە سنوری یەك جۆردا تەواو بوە.

---

١ جۆلیانی –كە بێباوەڕە– ناتوانێ تەواو تەسلیم بێ كە تێڕوانینی ئاینی ڕاستە و، مكــوڕە كــە بڵێ هەڵەی تێدا بو، لەگەڵ ئەوەشدا ناچار بوە بڵــێ پشــتی بــە بناغەیــەكی جیۆلۆجــی پتــەو بەستبو– واتە ڕاستە، ئێمەش لێرەدا ڕای ئەومان –بەهەر جۆرێــك بــێ– بــە تــەواوی و بــەبێ لابردنــی ئــەو شــتانەی لەگــەڵیدا كــۆك نــین وەكــو خــۆی گواســتۆتەوە، جــا لەگـــەڵ خــوار و خێچیەكانیشی دەلالەتی ئاشكرای هەن.

((لە کۆتاییدا مرۆڤ هاوشێوەی لە نێوان ئەو ئاژەڵانە دا نیە کە لە شێوازی گەشەسەندنیاندا باڵان.

((مرۆڤ تایبەتمەندێتیەکی دیکەی بایۆلۆجی هەیە، کە بریتیە لە تاکێتی مێژوی گەشەسەندنی.

((ئێمەش ئێستا لە ئاستێکی واداین رێگەمان پێدەدا پێناسەی تاکێتی مرۆڤ لە گەشەسەندەکەیدا بکەین. تایبەتمەندێتی جەوهەری مرۆڤیش وەك بونەوەرێکی زیندوی باڵادەست بریتیە لە بیرکردنەوەی واتایی.

((.. لێکۆڵینەوەکەشمان تا ئێستا بە شێوازێکی گشتی لە تایبەتمەندێتیەکانی مرۆڤ بو لە لایەنی گەشەسەندن و بەراوردکردن و، ئێستاش دەگەرێینەوە سەری و کەمێك بەدرێژی لەگەڵ ئەنجامەکانیدا لێی دەکۆڵینەوە. یەکەم جار نابێ ئەوەمان لەبیر بچێ کە جیاوازی لە نێوان مرۆڤ و ئاژەڵ لەروی عەقڵەوە زۆر مەزنترە لەوەی خەڵك بۆی دەچێ.. هەموشمان ئاگاداریمان لەهێزی غەریزەی مێرواندا هەیە.. بەڵام مێرو لە دۆزینەوەی رێگەی تازەدا کەنەفت دیارە.. مەمکدارەکانیش[1] لەوان چاکتر نین.. لەکاتێکدا بیرکردنەوە لەلای مرۆڤ بایەخێکی بایۆلۆجی گەورەی هەیە، تەنانەت کاتێکیش کە داب و هەوڵدان و هەڵە بیرکردنەوەشی دادەگرێ، رەفتاری ئاژەڵانیش هەر دەبێ عورفی بێ واتە لە سنورێکی تەسکدا جێگیرن، هەرچی مرۆڤە لە رەفتارەکانیدا تا رادەیەك ئازاد بوە —لە بەخشین و وەرگرتندا وەك یەك ئازادە..... ئەم نەرمونیانیە(مرونة) زیادەش ئەنجامی سایکۆلۆجی دیکەیان هەیە کە پیاوانی فەلسەفەی عەقڵی لەبیر خۆیانی دەبەنەوە و، مرۆڤیش لە هەندێکیاندا ناوازەیە، ئەم نەرمێتیەش بۆ نمونە بۆتە هۆی ئەوەی مرۆڤ ببێتە تاکە بونەوەری

---

١ کەنەفت: عاجز. مەمکدارەکان: ثدییات.

زیندو کە دوچاری کێشەی دەرونی ببێ.. لەگەڵ ئەوەشدا بەپێی بۆ چونە نوێیەکان (لە مرۆڤدا) ئەندام هەن بۆ کەمکردنەوەی کێشەی دەرونی تا ئەوپەڕی، کە دەرونزانان بە خەفەکردن و دامرکاندن[1] دەیانناسێنن.

((جا ئەم تایبەتمەندێتیانەی مرۆڤ هەیەتی و، دەکرێ بەدەرونی ناو ببرێن پتر لەوەی بایۆلۆجی بن، لەسەر یەکێك یان زیاتر لەم سێ تایبەتمەندێتییەی خوارەوە دادەمەزرێ:

((یەکەم: بونی توانای بیرکردنەوەی تایبەتی و گشتی.

((دوەم: یەکگرتویی ڕێژەیی کردارە عەقڵیەکان بە پێچەوانەی دابەشبونی عەقڵ و ڕەفتار لەلای ئاژەڵدا.

((سێیەم: هەبونی یەکەی کۆمەڵایەتی وەك هۆز و نەتەوە و حیزب و بیروباوەڕ و، دەسگرتنی هەر یەکەیان بە نەریت و رۆشنبیری خۆی.

((گەشەی عەقڵ لە قۆناغی پێش مرۆڤ تاکو قۆناغی مرۆڤ گەلێك دەرەنجامی لاوەکی هەبوە، کە بێگومان لەروی بایۆلۆجیەوە ناوازەن، لەوانەش زانستی ماتماتیك و بەهرە مۆسیقاییەکان و، داهێنانی هونەری و ئاین و، خۆشەویستی نمونەیی..

((بەڵام لێرەدا هێندە بەس نیە هەندێك روی چالاکیەکان بژمێرین، لە راستیدا زۆربەی روەکانی چالاکی مرۆڤ و تایبەتمەندیەکانی ئەنجامی لاوەکی تایبەتمەندێتیە بنەڕەتیەکەن، بۆیە بەهەمان شێوە ئەمانەش لەروی بایۆلۆجیەوە بەرزن..

((رەنگە تاکبونی مرۆڤ ئەنجامی لاوەکی دیکەی هەبن تاکو ئێستاش سودیان لێ وەرنەگیرابێ.. تاقیکردنەوەکانی کە (بین بریل) ئەنجامیدان لەبارەی هەڵهێنان

---

[1] خەفەکردن: کبت. دامرکاندن: قمع.

(حدس) بەبێ بەکارهێنانی هەستەکان و، ئەوانەی (گیلبەرت مرای) لەبارەی راگواستنی بیر و، زۆری نوسینی ناوەوە دەربارەی خوێندنەوەی بیر و داهاتو زانین وا دەخەنە دڵ کە هەندێ خەڵك هەن توانای زانینیان هەیە بەغەیری رێگەی ئاسایی پەی پێبردن لە رێگەی هەستەکانەوە.

((بەمجۆرە رەنگە مرۆڤ زۆر ناوازەتر بێ لەوەی ئێستا پەی پێ دەبەین))[1]

رەنگە تۆزێك بەفراوانی دەقەکانمان لە کتێبەکەی جۆلیان هێکسلی گواستبێتەوە -زیاتر لەوەی ئەم توێژینەوە بچوکە هەڵیدەگرێ- بۆ ئەوە نا کە ئێمە پێویستیمان بەوە هەیە کە قەناعەت بە تاکێتی مرۆڤ بێنین، چونکە تاکێتی مرۆڤ بەڵگە نەویستێکە (مرۆڤ) پێویستی بە مشتومڕ و ماندوبون نیە تاکو بۆی رێنوێن بێ، بەڵام ئێمە پێمان سەیرە چۆن (جاهیلیەت)ی ئەوروپا بەمجۆرە سەیرە لەسەدەی نۆزدەمیندا لارێ بو، کاتێك -هەروەك هێکسلی گوتی- بڕوای بە ئاژەڵێتی مرۆڤ هێنا و، چۆن زانایان سۆمایان تاریك بو و بەگەڵ شەپۆلەکە کەون وە رێیان لە شێواندنی وێنەی مرۆڤ و بە ئاژەڵکردنی نەگرت..

نەخێر، دەقەکانمان لە کتێبەکەی (هێکسلی) بۆیە وابەفراوانی نەگواستەوە هەتا قەناعەت بەخۆمان بێنین کە مرۆڤ تاکە و لە ئاژەڵ دورە.. بەڵکو بۆ ئەوەیە تا رونکەینەوە کە بەتەنیا ویژدانی ئاینی نیە کە گەیشتۆتە ئەم راستەقینەیە، بەڵکو تەنانەت خودی (زانستیش)، ئەو زانستەی پیاوێکی بێباوەڕ دەیڵێ کە بڕوای بەخودا نیە، پاش هەڵبەز و دابەز و ساتمەیەکی زۆر گەیشتە ئەوەی کە یەکەمین تیۆرانینی (داروینی) -کە عەقڵ و رەوشت و داب و نەریتەکانی ئەوروپای گەندەڵکرد- راست نەبو، هەر چەند پشتیشی بە تیۆرێکی زانستی بەستا بو،

---

[1] لە کتێبی (الانسان في العلم الحديث) نوسینی (جولیان هیکسلی) وەرگێڕانی "حسین خطاب" و پێداچونەوەی (د. عبدالحليم منتصر) بژاردەیەك لە ل١ تاکو ل ٣٦.

چونکە تیۆری زانستی شتێکە و، چۆنیەتی تێگەیشتن، یا چۆنیەتی ئاراستەکردن یا چۆنیەتی پێ‌کاریگەربونی شتێکی دیکەیە، شتێکی دیکەیە کە ڕەنگە بەتەواوەتی جودابێ.

زانستیش وزەیەکی (بێلایەن)ە لەخودی خۆی نە خێرخوازە و نە شەڕخواز، بەڵام ڕێگەی بەکارهێنان و ئاراستەکردنی خێر یا شەڕی لێدەکەوێتەوە.

شتێکی حەتمیش نەبو -لە خودی تیۆری (داروین)، لەگەڵ کەمی زانیاریەکانی لەوکاتی بەردەست بون و، کاریگەری ئەو کەمە زانیاریە لە دەرهێنانی ئەنجامەکان- حەتمی نەبو کە زاناکان بڕوا بە ئاژەڵێتی مرۆڤ بێنن، چونکە پیادەکردنی تیۆری دروست بون و باڵا بون (النشوء والارتقاء) بەخۆی فروسمانێکی وا دەبەخشێ کە مرۆڤ پێوەری تایبەتی هەن کە لەهی ئاژەڵ جوایەزە.. لە جیهانی ئاژەڵدا تا ئاژەڵ لە پەیژەی گەشەسەندندا سەرکەوێ پێوەری تازە دەبینێ، بۆ نمونە ئەو ئاژەڵەی دوچاوی هەیە هەمان پێوەری لەسەر پیادە ناکرێ کە لەسەر ئاژەڵێکی پێشودا جێبەجێدەبو کە هەردو چاوی نەبون و، ئەو ئاژەڵەی شیر دەداتە بێچوەکانی لە ژیانی خۆیدا پێوەری جیاوازی هەن لە پێوەری باڵندان کە هێلکە دەکەن و هێلکەکان لە باوەشدەگرن یان ئەو مێروانەی گەرا دادەنێن و بۆ بارودۆخ واز لە گەراکە دێنن.. جا ئەو مرۆڤەی کە لە زۆر شتان لە ئاژەڵ باڵا ترە، چۆن پێوەری تایبەتی جیا لە پێوەرەکانی ئاژەڵی نابێ!؟

(نەفامی) بو کە دو سەدەی ڕابردو ئەوروپای دەجوڵاند، لە جەرگەی ئەو کاتەی کە خەڵك وایان بەخەیاڵدا دەهات کە زانست لەوێ ژیان ئاراستە دەکا.

کەواتە مرۆڤ مرۆڤە!!!

تەنانەت (جۆلیان هیکسلی) کە بڕوای بەخودا نیە و، بڕواناکا کە خودا مەبەستێکی لە وەدیهێنانی گەردون و وەدیهێنانی مرۆڤدا هەبێ و، بڕوای بە

(رۆحانیەت)ی مرۆڤ نیە و، هەرگیز لە قسەکانیدا باسی رۆحانیەتی نەکردوە.. تەنانەت ئەم (جۆلیان)ە دەڵێ مرۆڤ مرۆڤە و، لە مرۆڤایەتی خۆیدا تاکە.

سوپاس و ستایش بۆ خودا..

کەواتە هەمو رارەوە هزری و کۆمەڵایەتی و ئابوری و سیاسی و ئەدەبی و هونەری و...... کە لە بڕوابون بە ئاژەڵێتی مرۆڤەوە سەریانهەڵدابو هەڵە و لاڕێ بون و شایستەی بایەخ پێدان نەبون.

هێندەش بەسبو -لەروی زانستەوە- کە گەندەڵی ئەو بناغەیە ئاشکراکەین کە ئەو هەمو رارەوەی لەسەر دامەزراوە، تاکو بیسەلمێنین کە ئەو رارەوانە -کە لەسەر بنچینەیەکی خوار و خێچ دامەزراون- نابی ساغ بن و، ناکرێ راست بن.

لەگەڵ ئەوەشدا لە گفتوگۆی ئەو راوبۆچونە خوار و لاڕێیانە بەردەوام دەبین تا ئەوە رونکەینەوە چ لاڕێبونێکی لە خودی خۆیاندا هەیە بەچاوپۆشین لە لاڕێبون و خواروخێچی بنچینەکەیانە.

کاتێك لێکدانەوەی ماددی بۆ مێژو دەڵێ: مێژوی توخمی مرۆڤ بریتیە لە مێژوی گەڕان بەدوای خۆراکدا (!) یەك بەڵگە نەویستی زۆر ساکار و ئاشکرا پشتگوێ دەخا، مرۆڤ سەیری پێدێ چۆن بەو سانایيە کەسێك دەتوانێ خۆی لێ گێل بکا، خۆی لەوە گێل دەکا کە هەمو مێژوی ئاژەڵیش بەهەمان شێوە مێژوی گەڕانە بەدوای خۆراك، ئەدی دەبێ بۆ مرۆڤ بوبێتە مرۆڤ و ئاژەڵیش هەر بە ئاژەڵی مابێتەوە هەر چەند لە رەسەن و مێژوشیاندا هاوبەش بن؟ بۆچی مرۆڤ سیستەم و هزر و بیروباوەڕ و ژیار و کارگەی دامەزراند، ئەگەر مێژوەکەی تەنیا بریتی بێ لە گەڕان بەدوای خۆراکدا؟ بۆچی -وەك پێشینە ئاژەڵەکانی- بۆ نمونە هەر لە چوارچێوەی راوکردن و تێکشکاندندا نەمایەوە؟

ئایا ئەم بەڵگە نەویستە سەرنج راناكێشێ؟ ئایا سۆمای چاوان ناكاتەوە؟

مرۆڤ بەدوای خۆراكدا دەگەڕێ. بەڵێ ئەوە حەقیقەتە و، مێژووەكەشی بە گەڕان بەدوای خۆراكدا كاریگەر دەبێ، بەڵێ، ئەم حەقیقەتەیە، چونكە خۆراك (بەشێكە) لە ژیانی مرۆڤ و هەر بەشێكیش دەبێ كار لە سەرجەم بكا.

بەڵام مێژووەكەی بریتیبێ لە مێژووی گەڕان بەدوای خۆراك و، تیۆر و زانست لەسەر ئەمە دامەزرێن و، زانا و فەیلەسوف و هزرڤانی تێدا ببنە پسپۆر، ئەم یەكێكە لە سەیر و سەمەرەكانی جاهیلیەتی تازە كە بەناوی زانست و زانیاریەوە بەرپایە!

ئایا دەكرێ وەدیهێنراوێك بگاتە شتێك كە بۆی ئامادە نەكراوە و تواناكانی لەدەست دانیە و بۆی نالوێ؟

ئەدی رەفتاری ئاژەڵ جێگیر نیە هەر وەك (هیكسلی) گوتی، نە جۆراوجۆر دەبێ و نە دەگۆڕێ و نە باڵا دەبێ، چونكە ئاژەڵ بۆ زیاتر لەوەی تێیدایە ئامادە نەكراوە؟

ئایا گەیشتنی مرۆڤ بە دامەزراندنی سیستەم و هزر و بیروباوەڕ و ژیار بەڵگەی ئەوە نین كە بۆ هەمو ئەو ژیانە ئامادەیە و توانای پێدا دەشكێ؟ ئایا بەڵگەی ئەوە نیە كە هەر لە دروستبونیەوە ئەو وزەیە هەڵدەگرێ كە هزر و سیستەم و بیروباوەڕی لێ دەڕوێ و، هەر لە دروستبونیەوە —بە سروشتی لێكسوانی لەگەڵ گەردونی دەوروبەری خۆیدا- یەكەمین تۆرەمەی ئەو هەمو (مەعنەویات)و رواوە، وەك درەختێكی رەسەن كە لە ناخی قەوارەكەی و لە سروشتی ئامادەییەكەی هەڵقوڵاوە؟ ئایا -لەپاش ئەمە- بەڵگە نیە بۆ ئەوەی كە -تەنانەت كاتێك بەدوای خۆراكیشدا دەگەڕێ- كە گەڕانێكی بەردەوامە و تا ئێستا و تا سبەینێش بەردەوامە- تەنیا بە گەڕان بەدوای خۆراكدا خەریك نەبوە، چونكە لایەنی دیكەشی لە دەروندا هەن كە

ئەوانیش بەدوای خۆراکی خۆیاندا دەگەڕێن، -تەنانەت کە بەدوای خۆراکیش دەگەڕا- وەکو ئاژەڵ تەنیا بەگەدەکەی بەدوایدا نەدەگەڕا و، تەنیا بەگەدە و بە عەقڵیشی نەبو، بەڵکو بەلایەنی دیکەی (باڵاتر) بو، جا ئەوانە -بۆ نمونە- ڕێنماییانکرد تا خواردن بکولێنێ و ئامادەی کا و، پاشان بەکەشخەیی بیخوا و بە کەشخەیی پێشکەشی بکا؟

یان ئێمە هەڵەین؟!

کاتێك (فرۆید)یش دەڵێ مێژوی مرۆڤایەتی بریتیە لە مێژوی هاندەرە سێکسیەکانی، ئینجا هاندەرە سێکسیەکانیشی هەمو لە هاندەرەکانی ئاژەڵدا کۆ کردەوە، ئەوا بەڵگە نەویستێکی زۆر ساکار و ئاشکرای پشتگوێ خستوە، مرۆڤ پێی سەیرە چۆن بەو ساناییە کەسێك دەتوانێ خۆی لێ گێل بکا، خۆی لەوە گێل کرد کە ڕەفتاری سێکسی مرۆڤ بەسروشت لە ڕەفتاری ئاژەڵ جیاوازە.

گریمان بەشێوەیەکی ڕەها دان بەو ئەفسانە ناشیرینە دابنێین کە (فرۆید) دایهێناوە بۆ ئەوەی مێژوی مرۆڤایەتی پێ لێکبداتەوە، مێژوی بیروباوەڕەکانی مرۆڤ و، هزرەکانی و، سیستەمەکانی و، ژیارەکەی.. گریمان بەڕەهایی دان بەو ئەفسانەیە دابنێین کە هیچ بەڵگەیەکی لەسەر نیە، ئەوا هەر خۆی مرۆڤایەتی مرۆڤ بەرجەستە دەکات!!

کوڕەکان بە ئارەزوی سێکسەوە رویان کردە دایکیان و دیتیان باوکیان تەگەرەیە لە پێشیان.. جا کوشتیان.

پاشان لە کردەوەکەیان پەشیمان بونەوە.

سوێندیان خوارد یادی پیرۆزکەن.. جا پەرستن سەریهەڵدا.

دیتیان وا لەناو خۆیان یەکتر دەکوژن تا دایکەکەیان دەسکەوێ..

جا بڕیاریاندا كەسیان دەستی لێنەدەن.. بۆیە (حەرام) سەریهەڵدا.

بڕیاریاندا لەنێو خۆیاندا هاوكاری بكەن لەباتی شەڕكردن و یەكتر كوشتن، جا هاوكاری بە كۆمەڵ لە ژیانی مرۆڤایەتیدا سەریهەڵدا.

بەڵێ.. -بەشێوەیەكی كاتی- بەم داستانە ڕازی دەبین.

بزانین چی تێدایە؟

لە سەرەتادا ئەوەی تێدایە: كە ئەوا لە كردەوەكەی خۆیان پەشیمان بونەوە.

كەواتە لەناخی قەوارەی مرۆڤدا، لە تاریكیەكانی سەرەتای، بەر لە بەرەبەیانی مێژو، بەهای ئەخلاقی بۆ كردەوەكان بە پاڵنەری پاڵاوتەی غەریزەكان هەبون.

ئاژەڵ لە كردەوەی خۆی پەشیمان نابێتەوە، هەڵسەنگاندنێكی ڕەوشتی بۆ كردەوەكانی نیە. هەستێكی نیە پێی بڵێ -بێجگە لە پەرچەكردار[1]، كە تەواو هەستیە- ئەم كارە هەڵەیە یان ئەوێهێ كارێكی ڕاستە.

بەڵام ئەو كوڕانە -هەروەك (فرۆید) دەڵێ- لە كردەوەی خۆیان پەشیمان بون، كەواتە لە قەوارەی ئەواندا هەستێك هەیە بەهایەكی ڕەوشتی بداتە كردەوە و، لێناگەڕێ هاندەری غەریزە حوكمی بەسەر بكات.

ڕەنگە غەریزەش بەرەڵلا بێ و بەسەر (هەستی ڕەوشت)دا زاڵبێ و بێدەنگی بكا. بەڵێ ئەوە ڕودەدا، بەڵام مانای وانیە كە هەستی ڕەوشتی وجودی نیە، یان لە دەرەوەی خۆی بەسەر مرۆڤدا فەرزكراوە بەبێئەوەی هیچ مایەیەكی[2] لە ناوەوەدا

---

١ پەرچەكردار: الفعل المنعكس.. لە پەرچەكرداردا ژانی بەرهەست یا چێژی بەرهەست كردەوەیەكی دیاریكراوە و پەیوەستە، جا ئاژەڵ وەك ئەنجامی ئەو پەیوەستەیە رو یا پشت لە كردەوەكە دەكات، هەروەك سەگ نایەتە ژورەكەت چونكە تۆ لەوێ لێتداوە و ئازارت داوە و، كاتێكیش دەیلاوێنیەوە روت تێدەكا و یاریت لەگەڵ دەكا.

٢ مایە: رصید.

هەبێ..

نەخێر! چونکە ئەم هەستە رەوشتیە بەشێکی رەسەنە لە قەوارەی مرۆڤ. ئامادەبییەکی فریشکیە، لە دەرەوەڕا گەشەی پێدەکرێ، یان لە دەرەوەڕا لاواز دەکرێ. بەڵام هەردەم لە قوڵایی فریشك دا هەیە ئەگەر حەیوانەکانیش پێی قەڵس بن.

دوەم لەشت ئەفسانەکەدا ئەوەیە: کە کوڕەکان بڕیاریاندا یەکێك لەو چالاکیانە لە خۆیان (حەرام) بکەن کە -وەك (فرۆید) هەڵیبەستاوە- هاندەرە غەریزییەکانیان بۆ ئەنجام دانیان پاڵیان دەنێ..

هاندەری ئەو حەرامکردنەش هەرچی بێ ئەمە کردارێکی تەواو مرۆڤانەیە و رەفتاری ئاژەڵانەی تێدا نیە. چونکە کۆمەڵگەی مانگا کە (داروین) باسیکردوە هەرگیز شتێکی لەم بار و بابەتەی لەخۆی حەرام نەکردوە و، پەندی لەو ملیۆنان ملیۆنەی باپیرانی وەرنەگرتوە کە لە کاتی شەڕ لەسەر دایکدا کوژراون و، برینە واقیع و بەرچاوەکانیش رێی ئەوەیان لێنەگرتوە کە لە شەڕەکەی بەردەوام بێ تاکو لە کۆتایی سەرکەوتن یان لەنێوچونی دەردەکەوێ.

کەواتە مرۆڤ لە توانایدا هەیە کە -بە هەڵبژاردنی خۆی و، لەپێناو سودی کۆتایی خۆی کە نە بەرچاو بێ نە بەرهەست- جۆرانێك لە چالاکی غەریزەیی لەخۆی حەرام بکا کە ئاژەڵ ناتوانێ حەرامیان بکاو. ئەمەش وا دەخوازێ کە لە قەوارەی مرۆڤدا توانای رێکخستن(ضبط) یا -هێکسلی واتەنی- لەناوبردن و خەفەکردن هەبێ کە بریتیە -هەروەك دیسان هێکسلی دەڵێ- لە توانایەکی ناوازە بێجگە لە مرۆڤ هیچ شتێك نیەتی.

سێیەمیش ئەوەی تێدایە: کە کوڕەکان بڕیاریاندا لەباتی شەڕ و لێکتر کوشتن هاوکاری یەکتری بکەن و، ئەمەش پێویستی بە شیکردنەوە و لەسەر رۆیشتن نیە.

ئێمە -چیدیکە- بڕوامان بە ئەفسانەکەی (فرۆید) نیە و، ئامرازیشمان بۆ سەلماندنی مرۆڤایەتی مرۆڤ ئەوە نیە کە بەڵگە لە ئەفسانەکان بخوازین هەروەك زانا تۆژەرەوەکان دەیکەن! چونکە مێژوی واقیعی مرۆڤ لەسەر زەویدا پڕیەتی لە بەڵگەی مرۆڤ بونی. بەڵکو تەنیا ویستمان بڵێین تەنانەت ئەم ئەفسانە ناشیرینەش کە پیسترین وێنەی بۆ مرۆڤایەتی تێدا ڕەنگ دەداتەوە، لە دوتوێی خۆیدا بەڵگەی مرۆڤایەتی مرۆڤی هەڵگرتوە!

حەزدەکەین لێرەدا جەخت لەسەر حەقیقەتێك بکەین کە پێویستمان بە جەخت لێکردن نەبو، ئەگەر ئەومشتومڕە دور و درێژ و پانوپۆرە لە ئەوروپا لە ئارادا نەبا لەنێوان تیۆرە ڕکابەرەکان، کە گەیشتە ڕادەی توندڕەویەکی عەیبدار لەنێوان لایەنەکاندا، هەر یەك لایەنێکی دۆزەکەی دەگرت و تا دوا ڕادە ڕایدەکێشا.

ئێمە کاتێك مرۆڤایەتی دوپاتدەکەینەوە ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە ئێمە نکوڵی لە لایەنە ئاژەڵانەکەی دەکەین.

نەخێر! چونکە بێگومان لایەنی ئاژەڵانە لە مرۆڤدا هەیە و، حەقیقەتە.

بەڵام لایەنی مرۆڤانەش بەهەمان شێوە هەیە و، تەنیا لە عەقل و نەفس و روحی مرۆڤیش ڕەنگ ناداتەوە، کە ئەو لایەنانەن مرۆڤ تێیاندا تاکە و بەمان لە ئاژەڵ جیا دەبێتەوە، بەڵکو لەوەشدا ڕەنگ دەداتەوە کە مرۆڤ پێداویستیە ئاژەڵیەکانی بە شێوازی مرۆڤ ئەنجام دەدا نەك بە شێوازی ئاژەڵ.

دەخوا و دەخواتەوە و، دەپۆشێ و نیشتەجێ دەبی و، حاجەتی جێبەجێ دەکا و وەڵامی هاندەرەکانی سێکسی دەداتەوە.. هەموی بەشێوازی مرۆڤ، ئەو شێوازەی کە ئەنجامدانەکە (مشتومالْ) دەکا و بەهەندێك ڕێوشوێنی دیاریکراودا دەبا کە ڕەقەکاریەکە نەرم دەکا و واتای زەرورەتی تێدا کەم دەکاتەوە و، دەیکاتە ڕەفتارێك و ڕێوشوێنێك بەرزبونەوە و (هەڵبژاردن)ی تێدا بێ.

(مرۆڤ) ئاوا دەکا. لەمانەشدا مرۆڤێك لە مرۆڤێك و نەوەیەك لە نەوەیەك چاکتر دەبێ، هەتاکو هەستەکان زاخاو بدرێن و رەفتارەکان پاك بن و، لە زەرورەت دەرچن و ببن بە رەفتارێکی رێکوپێك کە (نەفس) هەڵیبژێرێ، مرۆڤ (باڵاتر) دەبێ و پتر لە ئاژەڵایەتی دوردەکەوێتەوە. تا مرۆڤیش بۆ جیهانی زەرورەت دابەزێ، بەهەمو رەقەکاریەکانی و، بە هەمو دڕندەییەکان و، کە وای لێبێ رەفتاری خۆی (هەڵنەبژێرێ) بۆ ئەنجامدانیان بەڵکو بەهاندانی راستەوخۆی غەریزە و هەر بەشێوازی غەریزەش تێریان بکا، پتر بە ئاژەڵەوە دەنوسێ و بەزەویەوە دەلکێ و، بەرەو دوا دەگەڕێتەوە و، بەرەو وەحشیەت و کێویاتی و دواکەوتن و تاریکی..

هەستکردنی مرۆڤ بەخۆی و تێڕوانینی بۆ رەفتاری هەروا مایەوە، هەتا لەسەر دەستی (داروین) و (فرۆید) رێنوێن بو کە نابێ و دروست نیە وا بکا، چونکە ئاژەڵە!



هەرچی مادیەتی مرۆڤە، بەواتای گرمۆڵەکردنی لە چوارچێوەی هەستەکانی و دەوروبەری ماددی، ئەوا -بەڕای هێکسلی- ئەنجامێکی لۆجیکی تیۆری (داروین) بو لە بابەت ئاژەڵێتی مرۆڤ، چونکە ئاژەڵ بە قاوغی هەستەکانی سنورداره و، پاشان مرۆڤ -کە وەکو ئاژەڵ وایە- بەهەمانشێوە بە دەوروبەری ماددی و ئەوشتانەی هەستەکان پەی پێ دەبەن سنوردار کراوە.

لەمەشدا لێدەگەڕێین -دووکەس- لە خانەوادەی هێکسلی وەرامی ئەم هەڵبەستە نارەوایە بدەنەوە، هەر چەندە هەردوکیان بێباوەڕیش بن و نەتوانن دان بەوە دابنێن کە مرۆڤ توانای هەبێت پەیوەندی بە خوداوە بکات:

جۆلیان هێکسلی دەڵێ: ((هەندێ تاقیکردنەوە وەك ئەوانەی (بین تیریل) دەربارەی هەڵهێنان(حدس) بەبێ بەکارهێنانی هەستەکان ئەنجامیداوە و، ئەوانەی

(گلیبەرت فرای) لە گواستنەوەی بیرەكان(الافكار) ئەنجامیداوە، هەروەها ناوبەناو نوسینی زۆریش لەبارەی خوێندنەوەی بیر و پێشبینی داهاتو، تا وا بگەیەنن كە هەندێ كەس توانای زانینیان هەیە بەرێگەی دیكە جگە لەرێگەی ئاسایی پەی پێبردن بەهۆی هەستەكانەوە)).

هەروەها (ئەلدۆس هێكسلی) كە بۆخۆی بێباوەڕە هەرچەند كەمێك لە جۆلیانی برای باشترە، دەڵێ: ((هیچ دەرفەتمان نەماوە، دەبێ دان بەوە دابنێین كە خەڵكانێك هەن توانای لێڕوانین(استشفاف)ی نادیاریان هەیە بەرێگەیەكی بەدەر لە چوارچێوەی هەستەكان، ئەگەر چی رێگەی ئەو لێوەڕوانینەش نەزانین بەڵام ئەمە نابێتە بیانو تا نكوڵی لێ بكەین، چونكە هەر هێندەی ناشارەزاییمان بەو چۆنیەتیەی كرداری پەی پێبردن و كرداری بیركەوتنەی پێ ئەنجامدەدرێ، بەوەش ناشارەزاین. كێ لە ئێمە دەتوانێ بزانێ موعجیزەی پەی پێ بردن و یا بیركەوتنەوە چیە؟ بەهەمانشێوەش نازانین ئەو لێڕوانینە چۆن رودەدا، بەڵام سەرەڕای ئەمەش حەقیقەتێكی زانستیە).. ئەوجا لە كۆتایی قسەكانیدا قسەیەكی (دكتۆر راین) دێنێتەوە كە یەكێكە لەو زانایانەی بەم توێژینەوانە خەریكن كە گوتویە: ئەم حەقیقەتانە وردە وردە دەمانبەنە نێو جیهانی ئاین.

ئێمە بۆیە ئەو قسانە ناگوێزینەوە هەتا بەڵگەی فراوانی چوارچێوەی مرۆڤی لێوەرگرین كە لەنێو دەوروبەری مادە و دەوروبەری هەستەكاندا گرمۆڵە نەبوە، نەخێر، ئێمە لەوەدا پێویستمان بە شایەدیدانی (زانستی ئەزمونگەری)[1] نیە و، بەڵگە ئاشكراكانی ژیانی مرۆڤایەتیش پێویستیان بە رونكردنەوە نیە، بەڵكو تەنها بۆیە دەیانهێنینەوە تا بڵێین: تەنانەت زانستی ماددی بێبڕواش نەیتوانیوە مرۆڤ

---

١ زانستی ئەزمونگەری: العلم التجريبي.

لەلای ئەم سنورە تەسکانە رابگرێ کە (داروینیزم)ی کۆن پتر لــە ســەدەیەك تیــایدا گرمۆڵەی کرد.

مرۆڤ سەری سوڕدەمێنێ پاش تێپەڕبونی ئەو ماوە دور و درێژە لەو جاهیلیەتە تاریکەی بەناوی زانست لە ئارادا بو، چۆن مرۆڤ توانی بەمشێوەیە سەرەوژێر بــێ، جا پشت لە خۆی و لــە وزە و تواناکــانی بکــات و، بــە ســەقەتی و گــەمارۆدراوی دانیشێ لەگەڵ ئەوەی توانای هەڵفڕین و رەهابونی هەیە! چۆن ئامرازەکانی زانیاری لەخۆی گاڵە دەدا و تەنیا یەك ئامراز دێڵێتەوە، کە ئەمەش هەر چەند فــراوان بــێ هەر تەسك و تریسكە و، هەر چەند گشتگیر بێ هێشــتا هــەر بەشــەکیە[1] و، هــەر چەندی قوڵ رۆچوبێ هێشتا هــەر تــەنیا پــەی بــە روکەشــی شــتەکان دەبـا، چــۆن پەیوەندی خۆی لەگەڵ هێزی هەرە مەزن دەپچڕێنێ و دادەبڕێ، هەروەك کرم و مێرو لەو شتەکان دادەبڕێن، لە کاتێکدا دەتوانێ -بەهۆی پەیوەندی بەو هێزەوە- ژیــانی خۆی فراوان بکا و دەرونی خۆی فراوان بکا و پەیوەندیــەکانی بــە گــەردون و ژیــان فراوان بکا و.. لەگەڵ برای مرۆڤیدا لە فراوانترین چوارچێوەی هەســتی و کرداریــدا بژیێ.. لەسەر پەیوەندی خۆشەویســتی ئــاڵوگۆڕکراو، پــەیوەندی بیروبــاوەڕبون بــە خودا.

چۆن.. تەنیا دەبێ سەروژێر بونێك بــێ بــۆ جیــهانی ئــاژەڵ، ســەرەو ژێربونێــك (زانست) فوی تێ دەکا و شەیتان پیرۆزی دەکا.

مرۆڤ بونەوەرێکی گەورە و مەزنە و، موعجیزەیە و، گــەورەترین موعجــیزەش تیایدا ئەو تێکەڵە سەیرەیە لە قوڕی زەوی و فوی باڵای خودا لە رۆحیدا: (مشــتێك لە قوڕی زەوی کە رەگەزە ماددیەکانی زەوی تێدا ڕەنگ دەداتەوە لە ئاسن و مــس

---

[1] بەشەکی: جزئي.

و کالیسیۆم و فسفۆر و ئۆکسجین و هایدرۆجین و، ئارەزوەکانی زەوی و هاندەرەکانی زەوی تێدا ڕەنگ دەداتەوە و، فویەك لە روحی خودا کە گیانی ڕۆن و توانای بەرز و بالآبونی تێدا ڕەنگ دەداتەوە، هەروەك ویستی ڕێکخەر و توانای هەڵبژاردنی تێدا ڕەنگ دەداتەوە[1]، چ گێلاتیەکە مرۆڤ ئەنجامی دەدا! کاتێك ئەو دو ڕەگەزەی خۆی لێك جودا دەکاتەوە - کە لە تێکەڵبونەکەیان موعجیزەی توانای خودای خاوەن توانای تێدا ڕەنگ دەداتەوە- ئەوجا یەکێکیان لە دوری خۆی تور هەڵدەدا و بەتەنیا لایەنێکی وازدێنێ و، لە کاتێکدا هەموی هەیە؟ مرۆڤیش --کە بەم شێوەیە تواناکانی خۆی تێکدەشکێنێ و، بەرەو توانەوەی دەبا- لە هەمانکات لە هەمو فریشکی ژیان وەدور دەکەوێ، لە کاتێکدا کە ئارەقەی لێدەتکێ بۆ گەڕان بەدوای دیاردەکانی ژیان!

فریشکی قوڵی ژیان لە هەمو زیندەوەراندا -بە مرۆڤیشەوە- بە بەجێگەیاندنی زەرورەت لە نیزیکترین ڕێگەوە واز ناهێنێ -هەروەك (داروین) بانگەشەی کرد کاتێك جەستەی (زیندەوەران)ی دیراسە دەکرد- بەڵکو هەردەم هەوڵی چاککردنی (بەجێگەیاندن) دەکا لە هەمان ئەو کاتەی کە (دروستی) بەجێگەیاندن دەکاتە ئامانج، واتە تەنیا بە زەرورەت وازناهێنێ بەڵکو جوانیش دەکاتە ئامانج.

((ئەو گوڵە جوان و بۆنخۆشە دەبینی ڕەنگەکانی چەند ڕێك و گونجاون؟

ئایا پێتوایە ئەمە زەرورەتە؟

((گوتیان: بۆ ئەوەیە تا هەنگ بۆ خۆی ڕاکێشێ و هەنگوینی لێ بەرهەم بێنێ کە خۆراك و چارەسەرە بۆ خەڵکی و، یارمەتی ماککوتانی ڕوەکیش دەدا.

---

[1] لە کتێبی (قبسات من الرسول).

ئایا گومان دەبەی؟ ئایا بەگوێرەی هەنگ زەرورەتە کە گوڵ ئەو هەمو جوانیەی تێدابێ؟

((نەخێر بەخوا، چونکە هەنگ وەدیهێنراوێکی ساکارە و، لەسەر جوانترین گـوڵ و گوڵێکی ئاساییش هەڵدەنیشێ.

((کەواتە جوانی گوڵەکە پێداویستی نیە و، هــەمو ئامانجـە (بـایۆلۆجی)ەکـان دەکرێ لە ساکارترین گوڵ بێنەدی هەروەك لە جوانترین گوڵ دێنەدی.

((ئەدی ئەم (سروشت)ەت دیوە؟

((سورایی هەرە جوانی کازیوە و جوانی تازە بەیانت بینیوە؟

((جوانی بێوێنەی چیاکانت دیوە کە پشی رادەگرێ و ویژدان دەهەژێنێ؟

((لەگەڵ دەریای بێکۆتا راکشاو کە شـەپۆلان دەدا، بەشـەو دەبینـی وەك بلێـی پرشنگ یا.. مێردەزمە دایانپۆشیوە؟

((ئەدی مانگە شەو.. ئایا (تام)یت کردوە و؟ (تام)ی سیحری تریفەکەیت کردوە و، لە سێبەرەکەی و، پرشنگە بلاو و چرپەکانی چێژت وەرگرتوە؟

((ئایا پێتوایە ئەمە زەرورەتە؟

((زەرورەتی هەمو ئەمانە لە کوێن، کە ژیان بەبێ ئەم جوانیەش بەرێوە دەچی؟

((ئەدی ئەو روە جوانەت دیوە؟

((ئەو جوتە چاوە خومارەی جیهانێکی قوڵیـان تێـدا دیـارە... ئـەو رەنگـورِوە رێکوپێك و، ئەو واتا پر دەربرِینە.. ئەو (گیانەی) لە پشت رەنگوروەکە دیارە؟

((پێتوایە ئەمە زەرورەتە؟ جا زەرورەت چیە؟

((ئایا کـرداره (بـایۆلۆجی)ەکـان لـە خـواردن و خواردنـەوە و هەناسـەدان لـە ناشیرینترین ڕو و جوانترین ڕو هەروەکو یەك نایەنە ئەنجام؟

((بەڵکو.. تەنانەت ئارەزوی سێکسیش، ئایا لـە هـەمو مـێ و هـەمو نـێرێك وەدی نایێ بەچاوپۆشین لەو جوانیە؟

((نەخێر، ئەوە (زەرورەت) نیە، بەڵکو ئەمە (جوانی)ە.

((ئەمە چاك جێبەجێکردنە نەك تەنیا جێبەجێکردن.

((ئەمە فریشکی ژیانە وەك خودا وەدیهێناوە.. فریشکی سروشت))[1].

ئەوە ئەو فریشکەیە کە مرۆڤ لەبیری چـوە و بـەدوای ڕواڵەتـە بەرهەسـتەکانی شتەکانیشدا دەگـەڕێ و، لەگـەڵیدا خۆشـی لـەبیر چـوە و، بـۆ جیـهانی زەرورەت دابەزیوە، هەر بە ئەنجامگەیاندنی زەرورەتەکانی بەنێزیکترین ڕێگە وازدێنێ، چـاك ئەنجامدان ناکاتە ئامانج. ئەو چاکیەی واتای پاککردنەوە و بەرزبونەوە هەڵدەگرێ.

سەرییش نیە، کاتێك مرۆڤ لەخودا لاڕێ دەبێ، بەهەمانشێوە لـە فریشـکیش لاڕێ دەبێ، پەنا بەخوا لەتاریکیدا بەرەو ژێر دادەکشێ هەتا نێو قوڕە شینێ!

* * *

ئەوە دۆزی ئاژەڵێتی بو کە تیۆری (داروین)ی لێوە هەڵقوڵا و، ئـەوەش ئاسـتی حەق و بڕی گومڕایی بو تیایدا..

هـەرچی دۆزی دوەمـە کـە لـە هـەمان تیـۆر سـەریهەڵداوە بریتیـە لـە دۆزی گەشەسەندنی بەردەوام کە ڕەگەزی جێگیری نایەڵێ.

---

[1] لە کتێبی (قبسات من الرسول) بەشی (ولیرح ذبیحته).

لە کۆتایی سەدەی حەڤدە و سەرەتای هەژدەدا بیرۆکەی گەشەسەندن لــە هــزری ئەوروپیدا شتێکی تازە بو، (ئاسودەیی/ترف)ێکی عەقڵی بو زانایان لەنێو خۆیــاندا گفتوگۆیان دەکرد و کتێبیان دەربارە دادەنا، بەڵام نەبوە بیرۆکەیەکی میللی و وێنە توندوتیژەکەی وەرنەگرت، هەتا ئەو کاتەی تیــۆری (داروــن) هاتــە ئــارا، چونکــە پاڵپشتی زانستی لەو تیۆرەدا دۆزیەوە کە پێشتر پێویستی بو، پاڵپشتێك لە نــاخی فریشکی ژیان، پاشانیش بەڕاستی بیرکردنەوەی زانایانی داگیر کــرد و، لــەوێوە بــۆ بیری جەماوەر گوێزرایەوە، هەمو وەکو پــەتا گرتیانــەوە و، هــەمو شــتێکی ســەر زەویان پێ ڕاڤە کردن، -لەبەر توندی پەتاکەش- وایان بەخەیاڵدا دەهات کــە ژیــان بێ بنەمایە و، گەردونیش هەموی بێ دەستورە!

لە سەدەکانی ناوەڕاستدا بیرکردنەوەی ئاینیش بەتایبەت پێــی لەســەر بیرۆکــەی جێگیری داگرتبو تاکو کردیە بیروباوەڕ کاتێك پیاوانی ئاین وایان گومــان بــرد کــە جێگیری وەدیهێنەر -پاکی بۆ وی- و جێگیری مەبەستی لــە وەدیــهێنانـدا، واتــای جێگیری هەمو شتێك لە وەدیهێنراوەکانی دەگەیەنێ و، مانای جێگیری مرۆڤ بــە سیستەم و داب و نەریتەکانی و ، هەمو ئەو شتانەی لــە دەوروبــەریدا بەژیانیــەوە پەیوەستن.

ئەوەی بەم گومانەش فریوی دان -هەروەك لەبەشی پێشتر باسمانکرد- ئەو شــتە باوانە بو لە زانستی ئەو ســەردەم دەربــارەی بیرۆکــەی جێگــیری.. بۆیــە بیرۆکــەی گەشەسەندن -پاش سەلماندنی لەلایەن زانستەوە- نسکۆیەك بو هاوسەنگیەکەی لــە دەستدان بۆیە خۆیان بە هەمو دۆڵێکــدا دەدا و (ویحســبون أنــهم مــهتدون: وایــان دەزانی کە ڕێنوێن بون!)!

ئەوەش لە سەدەی نۆزدەمین!

لە کاتێکدا زاناکانی موسڵمانان دە سەدە پێشتر بەرونی جێگیری وەدیهێنــەر -

پاکی بۆ وی-یان لە گەشەسەندنی وەدیهێنراوەکانی جودا کردبۆوە..

(دریبەر)ی ئەمریکی لە کتێبی (کێشەی نێوان زانست و ئاین)دا دەڵێ:

((ئێمە سەراسیمە دەبین کە لە دانراوەکانیان هەندێك بۆچونی زانستی دەبینین کە لە ئەنجامەکانی زانستی ئەم سەردەمەی تێدەگەیشتین و ، لەوانەش ڕارەوی دروستبون و بەرزبونەوەی بونەوەرە ئۆرگانیەکانە کە بە رارەوێکی تازە دادەنرێ، پێشتر لە قوتابخانەکانی ئەواندا دەخوێنرا و، گەلێك لە ئێمە پتر تێیدا قوڵ ببونەوە، ئەمەش چونکە لەسەر بێگیان و کانزاکانیش پیادەیان دەکرد)).

هەروەها موسڵمانان بەئاشکرایی هەستیان بە گەشەسەندنی ژیانی مرۆڤایەتی دەکرد، ئیبن خەلدون لە پێشەکیەکەیدا -کە بۆ خۆی لە راستیدا یەکەم زانای کۆمەڵناسیە، بەواتای زانستی نوێ- وەسفی گەشەسەندنی کۆمەڵگەکانی کردوە لەگەڵ فاکتەرە جیاوازەکانی کاریگەریان لەسەر ئەو گەشەسەندنە هەیە، هەروەك خودی فیقهی ئیسلامیش پیادەکردنێکی کرداری بیرۆکەی گەشەسەندنی مرۆڤە. چونکە ئەرکەکەی بریتیە لە گەڕانی بەردەوام بەدوای چارەسەری نوێی وەرگیراو لە بنەما و ڕۆحی ئاین، بۆ ڕوبەڕوبونەوەی گیروگرفت و پێویستیەکانی مرۆڤ. یا هەروەکو عومەری کوڕی عەبدولعەزیز دەڵێ: (چەند دۆز بۆ خەڵکی دەدۆزێتەوە هێندەش قەزاوەتیان بۆ دابین دەکا)).

ئەگەر پیاوانی ئاینی لە ئەوروپا و لە سەدەی حەڤدە و سەدەی هەژدەدا ئەو تێگەیشتنە پێگەیشتوەیان هەبوایە کە موسڵمانانی سەدەی یەکەمی کۆچی (حەفتەمی زاینی) هەیانبو، توێژینەوە زانستیە نوێیەکان توشی نسکۆی نەدەکردن و دژایەتی لە نێوان ئەوان و زانستدا بەرپا نەدەبو، ئەو دژایەتیەی لە کۆتاییدا ئەوروپای گەیاندە هەڵدێر.

❊❊❊

ژیانی مرۆڤ گەشە دەکا. بەڵێ. هەمو گەردونیش گەشە دەکا.. ئایا ئەمە وادەگەیەنێ کە هیچ بنەمایەکی جێگیر لەم گەردونە و لە ژیانی مرۆڤدا نیە؟

سەدیمەکان گەشە دەکەن و دەبنە ئەستێرە.. ئەستێرەکانیش کە دەسورێن گەشە دەکەن، گەرم دەبن و سارد دەبنەوە و، دەقوپێن و خێرا دەبن و هێدی دەبنەوە.. بەڵام هیچ شتێك لەمانە بەبێ یاسا رونادا و، هیچ شتێك لەمانە لە دەستور دەرناچێ، ئەو دەستورەی کە زانست ئەگەر مادده و ئامرازی بۆ هەڵکەوێ هەر جارەی لایەنێکی دەردەخا.

مرۆڤیش گەشە دەکا.. رۆژبەرۆژ ژیانی دەگۆڕێ و، هەر رۆژەی شتێکی تازە دادەهێنێ، بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا ملکەچی دەستورەکانە. هەمان ئەو دەستورانەی حوکمی بونەوەر و حوکمی ژیان دەکەن.

گەردون گەشە دەکا.. بەڵام ئایا سروشتەکەی گەشە دەکا؟ ئایا ئەوە دەگۆڕێ کە لە وزەیەك یا کۆمەڵە وزەیەك پێکهاتوە؟

نەخێر! هیچ یەکێك لە زانایان واینەگوتوە. بەڵکو وێنە و حاڵەتەکانی دەگۆڕێن و جەوهەرەکەی وەك خۆی چەسپاو و جێگیرە.

هەروەها مرۆڤیش گەشە دەکا.. بەڵام ئایا سروشت دەگۆڕێ؟

یاخود وێنە و حاڵەتەکانی دەگۆڕێ و ئەو جەوهەرەی تێیدایە نەگۆڕاو و جێگیرە؟

ئەوەی بەدرێژایی ماوەیەکی دور و درێژ و هەڵگێڕ و وەرگێڕێکی بەردەوام لەنێوان سەدان بارودۆخدا لە قەوارەی مرۆڤدا گۆڕاوە چیە؟

شۆڕشی پیشەسازی گۆڕانکاری گەورەی لە بەڕێوەچونی کۆمەڵگەی ئەوروپیدا دروستکرد، گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی و ئابوری و سیاسی و هزری و رەوشتی.. جا

لەسەرەتادا لەبەر ئەو گۆڕانكاریە خێرا و یەكبەدوای یەكە خەڵك وایانزانی هەرچی ڕوودەدا تەواو نوێیە و، پێشتر هاوشێوەی نەبوە و، ئەوجا ئەو خەیاڵە مێشكی داگرتن وایانزانی: كە ئەوان وەدیهێنراوێكی تازەن هیچ پەیوەندی و پێكچوونێكیان لە نێواندا نیە لەگەڵ وەدیهێنراوانی پێشو، كەواتە هێڵی بەردەوام لە ژیانی مرۆڤایەتیدا نیە و، قەوارەیەكی جێگیریش نیە ناوی مرۆڤ بێ.

ئەگەر عاقلتر و لەسەرخۆتر بوانا، یان بەبیرۆكەی گەشەسەندن ئاشنابان - هەروەك لە هزری ئیسلامیدا هەبو- بەو دەردە نەدەچون و نەدەكەوتنە نێو ئەو ئەندێشە ترسناكە.

ئەوەی لە قەوارەی مرۆڤدا گۆڕا چ بو لەنێو ئەو شەپۆلە زەبەلاحانەی كە شۆڕشی پیشەسازی دروستی كرد؟

ئایا گەڕانی بەدوای خۆراك یا بەدوای سێكس یا گەڕان بەدوای ئاسایش یا گەڕانی بەدوای دەركەوتن و جودایی گۆڕا؟

ئایا پێكهاتەی دەرونی گۆڕا لە هاندەرە پڕ جۆشەكانی فریشك و هێزی ڕێكخەری هۆشیار یا بێهۆش، بەهێز یا بێهێز، كارا یان بێكار؟

ئایا خولیای مانەوە و؟ خولیای بەردەوامبون و؟ خولیای زانین و؟ خولیای جاویدانی[1] گۆڕاوە؟

ئایا هەرگیز ئەمە دەگۆڕێ؟.. یا وێنە و حاڵەتەكان دەگۆڕێن و، جەوهەرەكەی وەك خۆی نەگۆڕ و جێگیرە.

دروست نیە و جۆراوجۆری داخوازی و جۆراوجۆری باروودۆخ هەڵمانخەڵەتێنی. چونكە وێنە و شێوەكان لە واقیعدا جۆراوجۆر بون. بەڵام ئارەزوە سەرەكیەكان و

---

١ جاویدانی: نەمری: خلود.

ترسە سەرەکیەکان نەگۆڕاون، ئەمەش بریتیە لەو (قەوارە)یەی کە پێی دەگوترێ مرۆڤ.

مرۆڤ ئارەزوی خۆراك دەکا، جا نێچیرێکی خاو بخوا، یان گیایەکی زەوی، یان بەساکاری بیکولێنێ و بەدەست بیخوا، یا لەسەر مێزێکی رازاوە بە چەنگاڵ و ملاك و چەقۆ بەکەشخەیی و رێکی و هێمنی بیخوا.

چی گۆڕاوە؟ چۆنیەتی ئەنجامدان یا ئارەزوی شاراوەی ئاو و خۆراك؟

هەروەها مرۆڤ ئارەزوی سێکس دەکا، جا وەکو ئاژەڵ لە دارستان ئەنجامی بدا. یا بەساکاری و خێرایی ئەنجامی بدا. یان بە کەشخەیی و غەزەل و هونەرکاری. بەدزی و دەستدرێژی لە تاریکی هەستەکاندا ئەنجامی بدا. یان لە ئاراستەیەکی دەرونی لە سایەی شەریعەت و یاسایەك ئەنجامی بدا.. چی گۆڕاوە؟ چۆنیەتی ئەنجامدانی یا ئارەزوی شاراوەی نێو سێکس؟

هەروەها مرۆڤ ئارەزوی ماڵ دەکا، جا کاتێ لە دارستاندا کوخێك لە قەدی درەختان دروست دەکا، یا لە گوندێك کوخێك لە قوڕ یا خانویەك لە خشت دروستدەکا، لە شاریشدا باڵاخانەیەك دروستدەکا کە تازەترین ئامراز و نوێترین کەلوپەلی تێدابێ..

چی گۆڕاوە؟ ئایا ئارەزوی ماڵ و نیشتەجێبون گۆڕاوە یا شێوە و شێواز؟

هەروەها مرۆڤ ئارەزوی جلوبەرگ پۆشینی هەیە بۆ جوانی و بۆ بەرگری ناهەمواریەکانی کەشو هەوا و لەبەر هۆی دیکەش، لە دارستاندا پۆشاکێکی چەرمین دروستدەکا و، لە بیاباندا پۆشاکێکی لەمو و، لە بەستەڵەکیش پۆشاکێکی خوری و، لە شاریشدا پۆشاکێکی چنراوی رەنگاو رەنگ.. چی گۆڕاوە؟

ئایا ئارەزوی جلوبەرگ پۆشین گۆڕاوە یان وێنە و شێوەکان گۆڕاون؟

هەروەها مرۆڤ ئارەزوی لە ئامرازەکانی هەسانەوەیە جارێك نوێنێك لە گەڵای دار دروست دەکا و، جارێکیش لە توکی نەعامە و، جارێك لە پەمۆی پەڕە کراو و، جارێك لە ئیسفەنج..

چی گۆڕاوە؟ ئایا ئارەزوی هەسانەوە گۆڕاوە یان شێواز و شێوەکان گۆڕاون؟

هەروەها مرۆڤ لە مردن دەترسێ. لە دارستان لێی دەترسێ و، لە گوند لێی دەترسێ و، لەشار لێی دەترسێ و، لە وشکانی لێی دەترسێ و، لە دەریا لێی دەترسێ و، لە ئاسمان لێی دەترسێ و. گەلێك هەست و زۆر هەڵوێست و گەلێك پارێزی لێ وەردەگرێ.. چی گۆڕاوە؟ ترسی ڕەگاژۆ یان ڕواڵەت و شێوەکان؟

پیاو لەگەڵ ژنەکەی بەشەڕ دێ.. لەگەڵی بەشەڕ دێ چونکە (گۆزە)ی بۆ نەهێناوە تا ئاوی لێ بخواتەوە، یا بۆیە لەگەڵی بەشەڕ دێ چونکە ژنەکەی مکوڕە لەسەر ئەوەی سەگە بەنازەکەی لەپاڵ خۆی لەسەر نوێنێ دانێ، یان بێئگاداری مێردەکەی یا بێ ئیزنی وی کێندەری حەز لێبی بۆی دەچێ.. ئایا هەر ڕواڵەتە گۆڕاوە یان دۆزە نەمرەکەیە گۆڕاوە، کە دۆزی پیاو و ژنە، ئاخۆ کامەیان خاوەن سەرۆکایەتی و دەسەڵاتن و، کەشتیش دو سەرکردان هەڵناگرێ!

مرۆڤ ماندو دەبێ و زەحمەت دەکێشێ تا بژی.. بە ڕاوی نێو دارستان زەحمەت دەکێشێ و، بە کشتوکاڵی زەوی ماندو دەبێ و، بەکاری دیوەخانێ ماندو دەبێ و، بەکاری نێو کارگان زەحمەت دەکێشێ. چی گۆڕاوە؟ دیاردەی زەحمەتکێشان یان ئەو ئەرکەی کە کەس لەبەری دەرناچێ؟

بێجگە لەمانەش سەدان هەست و سەدان بیر و سەدان کاروباری دیکە..

(مرۆڤ ڕەگەزێکی جێگیر و چەسپاوی تێدایە هەرگیز ناگۆڕێ هەر چەند بارودۆخ بگۆڕێ و هەر چەند ژیانی لەسەر زەویدا بگۆڕێ، چونکە ئەو ڕەگەزە بە

حەقیقەتە ئەزەلیەکانەوە پەیوەستە کە گۆڕانکاریـان ناگاتـێ، و لـە پـاڵ ئەوەشـدا رەگەزێکی گۆڕاوی تێدایە. یان بڵێ: وێنە گەلێکی گۆڕاو لە جەوهەرێکی نـەگۆڕ و، باری گەشەسەندو بۆ قەوارەیەکی جێگیر، بەڵام گۆڕان و گەشەسەندنەکەی مرۆڤ لە مرۆڤایەتی ناباتە دەرێ و، یەك چرکەش لە قەوارە بەردەوامەکەی جیا نابێتەوە، بە حوکمی یەکگرتویی نەفسی مرۆڤ و پێکوە پەیوەستبونی و، گشتگیری بـۆ هـەمو ئەو شتانەی مرۆڤ لەخۆیگرتون.

هەندێ حەقیقەتی ئەزەلی لە پێکهاتەی مرۆڤدا هەن:

(لە ویستی خوداوە سەریهەڵداوە: ﴿وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً: ئەو کاتەی پەروەردگاری تۆ بە فریشتانی راگـەیاند: مـن دەمـەوێ بریکارێك لەسەر زەمین دیاری بکەم.﴾البقرة/٣٠.

((سەرجەم مرۆڤیش لەیەك نەفسن: ﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ: ئەی خەڵکینە؛ لە پەروەردگاری خۆتان ترسو هەبێ، کە هەر ئەوە ئێوەی هەر لە یەك کەسەوە خستۆتەوە.﴾النساء/١.

((لەو نەفسەش -واتە لە رەگەزەکەی- (هاوسەری) وەدیهێنا، کە تەواوی دەکـا و پێ دەگا و خۆشیدەوێ: ﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا: ئێـوەی هـەر لـە یـەك کەسـەوە خسـتۆتەوە و جووتەکەشـی هـەر لـەو کەسـە خستۆتەوە﴾النساء/١. ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً: هەر لە نیشانانی ئەوە کە لە خۆتان، هاوسـەری بـۆ بەرهـەم هێنـان؛ کـە پێیـان بحەسـێنەوە و خۆشەویسـتی و ئـەوینی خسـتۆتە ناوتان.﴾الروم/٢١.

((هەمو خەڵکیش لەو نەفسە و لە هاوسەرەکەی کەوتنەوە و بون بە هۆز و گەل:

﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاءً: ئێوەی هەر لە یەك كەسەوە خستۆتەوە و جووتەكەشی هەر لەو كەسە خستۆتەوە و لەو دوانەوە پیاوی زۆر و ژنی زۆری وەدی هێنا.﴾النساء/١. ﴿یَاأَیُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وأُنثى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ: ئەی خەڵكینە؛ هەر لە نێرە و مێوێكەوە ئێوەمان وەدی هێناوە و كردومانن بە چەند گەلێك و چەند هۆزێك هەتا یەكتری بناسن، بەڕێزترینتان لای خودا پارێزكارترەكانتانن.﴾الحجرات/١٣.

((مرۆڤیش چنگە قوڕێكی زەوی و فویەكە لە ڕۆحی خودا چنگێك لە قوڕی زەوی ڕەگەزە ماددیەكانی تێدا ڕەنگدەداتەوە لە ئاسن و مس و كالیسیۆم و فسفۆر و ئۆكسجین و هایدرۆجین و، ئارەزو و هاندەرەكانی زەوی تێدا ڕەنگدەداتەوە و، فویەكیش لە روحی خودا ڕۆحی مرۆڤی رون و بەتوانا لەبەرزبونەوە و بالآبون تێدا ڕەنگدەداتەوە، هەروەك ویستی ڕێكخەر و توانای هەڵبژاردنی تێدا ڕەنگدەداتەوە:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الإِنسَانَ مِنْ سُلاَلَةٍ مِنْ طِينٍ: ئێمەین مرۆڤمان لە قوڕێكی خۆشكراو دروست كردوە.﴾المؤمنون/١٢. ﴿فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ: هەرگا ڕێك وپێكم كرد و لەگیانی خۆم فوم پێدا كرد، ئێوە بە سوژدە بۆیردن داوەرنەوە و دەمەوڕۆین.﴾الحجر/٢٩. ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا، فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا، قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا، وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا: بەگیانی مرۆڤ سوێندبێ و بەوەش كە ڕێكی خستوە، ئەوسا هەمو تاوانباری و پارێزگاری دەویژدانیدا گەیاندوە، دیارە هەركێ گیانی خاوێن ڕاگرتوە رزگار بوە، هەركەسێكیش دە گوناهیەوە پێچاوە، دۆڕاندویە.﴾الشمس/٧-١٠.

((ئەمانە رەگەزی جێگیر و چەسپاون هەر چەند (رواڵەتەكان)ی ژیان بگۆڕێن ئەوانە ناگۆڕێن.

((لە پاڵ ئەوەشدا رەگەزێکی گۆڕاو هەیە. یا بڵێ (وێنـــە) گـەلێکی گـۆڕاو لـە جەوهەرێکی نەگۆڕ و (حاڵەتانێکی) گەشەسەندو لە قەوارە هەمیشـــەییەکە. بـەڵام لە گۆڕان و گەشەکردنی مرۆڤ لە مرۆڤایەتی ناباتـــەدەر و، بـۆ یـەك چرکـەش لـە قەوارە هەمیشەییەکە جودا نابێتەوە، بە حوکمی ئەوەی یـەکێتی نـەفس و پێکـوە پەیوەست بونی و، گشتگیری بۆ هەمو ئەو شتانەی مرۆڤ لەخۆی گرتوە.

((کۆمەڵە حەقیقەتێکی تریش لەسەرحەقیقەتە ئەزەلیەکە راوەستاون، جا وەکـو ئەویان لێهاتوە جاویدان و هەمیشەیی و ناگۆڕێن.

((ئەوەی پێوە بەندە کە خەڵك -بە فریشکی خۆیان ئەگەر ساغ بێ- هەست بـە مەزنێتی خوا دەکەن بەگوێرەی گچکەیی خۆیان، جـا دەیپەرسـتن و، هاوکـاری لـە ژیان لێدەخوازن.

((ئەوەشی پێوە بەندە کە هەردو هاوسەر -کە خودا لەیەك نەفس خولقـاندونی- هەست بە سۆز و وپێکەوە نوسان بکەن و، هەست بکەن پێکەوە بە یـەکگرتوویی و یەکتر خۆشویستن و میهرەبانی نەبی بونیان کامل نابی.

((ئەوەشی پێوە بەندە کە خەڵکی -کاتێك دڵودەرونیان پاك دەبێتـەوە- هەسـت بەبرایەتی مرۆڤانە بکـــەن، چونکـە هـــەمو لەیـەك نەفســن کـە لەگـەڵ هـەمویان بەمیهرە، جا هاوکاری یەکتر دەبن یا لە خێر و چاکە هاوبەش دەبن.

((ئەوانـە رەگـــەزی هەمیشـــەیین چونکـــە لەســـەر بنچینـــەی هەمیشـــەیی دامەزراون)).[1]

ئەوانەش ئەو بنچینانەن کە بیروباوەڕ و رەوشتیان لەسەر دادەمەزرێ.

* * *

---

١ لە کتێبی (قبسات من الرسول).

بیروباوەڕبون بەخودا ڕەگـەزێكی جێگـیرە لـە دەرونـی مرۆڤایـەتی. ڕەگەزێكـە لەناخی فریشكەوە دامەزراوە، مرۆڤایەتی بەرەو وەدیهێنەری ڕێنمـایی دەكـا هـەر چەند لێشی بێئاگا بن. ئەو لاڕێبونانەی ڕوشدەدەن لاڕێبونن لە چۆنیەتی تـێڕوانینی خودا، نەك لاڕێبون لە بڕواهێنان بەوەی هێزێك هەیە -هەر هێزێك- كە وەدیهێنـەر و خاوەن توانایە، گەردون و ژیان و مرۆڤـی هێناوتـە دی[1] و، ئـەركی هەمیشـەیی پێغەمبەرانیش بریتیە لە ڕێنوێنی مرۆڤایەتی بۆ تـێڕوانینێكی ڕاسـت، كـە دواتـر هەستی دروست و ڕەفتاری چاك و ڕێكخستنی ڕاستی لـێ هەڵدەقوڵێ.

ئەم بیروباوەڕە (گەشە)ی نەكردوە هەروەكو لێكدانـەوەی مـاددی بـۆ مێـژو یـا توێژینەوە كۆمەڵایەتیەكانی دیكە لەو دو سەدەیەی ڕابردو هەڵیانبەست، پەرسـتنی باوك و پەرستنی ئەو و ئەم و پەرستنی بت و گەشە سەندنی بیروبـاوەڕ نـەبون كـە دواتر گەیشتنە یەكتاپەرستی. بەڵكو بریتی بو گەشەسەندنی لاڕێبونی مرۆڤایـەتی لە بیروباوەڕی ڕاست لە سەردەمە جیاجیاكانیدا. ئەوەش ڕاست نیە -لـە مێـژودا- كە زنجیرەیەكی ڕێكوپێك لە بیروباوەڕی گومڕا بەسەر مرۆڤایەتی دا تێپەڕبوبن و لە كۆتاییدا بوبن بە هۆی یەكتاپەرستی. بەڵكو -لە مێژودا- چەسپاوە كە مرۆڤایەتی خولی یەكبەدوای یەكی ڕێنوێنی و گومڕا بوندا ڕەت بوە. لە یەكتاپەرستی و چـەند خوا پەرستی. لە داماڵینی سیفەتان و بەرجەستەكردن لەئاست خودای مەزن.

هەمو (گەشەسەندن)ی مرۆڤیش ناگاتـە ئـەو ڕەگـەزە جێگـیرە لـە جەوهـەری گەردون و ناخی مرۆڤ، تـەنیا كـاتێك لـە تـێڕوانینی ڕاستودروسـت لاڕێ دەبـێ، تەنانەت ئەوكاتەی گەشەسەندن وێنە دەگرێتەوە نەك بنچینە.

---

[1] لەوانەی هەر لە بنەڕەتەوە بڕوایان بەبونی وەدیهێنەر نیە كەمینەیەكی ڕیزپـەڕن كـە هـەر بـە نەبو حیسابن.

لە ژیانی مرۆڤایەتیش -بە جیاوازی بـار و دۆخ و گەشەسـەندنی حاڵەتـەکانی- یان لە باری ڕێنوێنی یا گومڕابون لە تێڕوانین و زیاتر نیە.. بیروباوەڕی ڕاستەڕێ یا بیروباوەڕی لاڕێ و ڕێ ونکردو.

مرۆڤیش -بە جیـاوازی بـارودۆخ و گەشەسـەندنی حالەتـەکانی- لـەم دو بـارە بەرامبەرە بترازێ هیچی دیکەی نیە. جا چ مرۆڤی شار یـا دانیشـتوی دارسـتانان بێ.

پاشان مرۆڤایەتی لە واقیعی خۆیدا دو دۆخی هەیە، بەدوای یەکدا دێن و لێـك جودان: یان ڕێنوێنی یا گومڕایی.

هەرچی (دۆخەکان[1])ە کە لێکدانەوەی ماددی مێژو باسیان دەکا و، خـەیالێکی پێ ئاودەدا کە هێڵێکی هەڵچو لە ژیانی مرۆڤایەتیدا هەیـە، هەمیشـە بەرەوسـەر دەچی و، هەردەم بۆ پێشەوە دەچێ.. و ئەم دۆخانە ڕواڵەت وێنـا دەکـەن و ناچنـە قوڵاییـەکان. وێنـەی گەشەسـەندنی مـاددی ژیـانی مرۆڤایـەتی دەکێشـن، بـەڵام حەقیقەتی ژیانی مرۆڤایەتی وەسف ناکەن.

یەك هێڵ هەیە کە هەمیشە بەرەو سەر هەڵکشێ کە ئەویش هێڵی (زانسـت)ە، چونکە بەسروشتی خۆی وایە، هەر هەنگاوێك تێیدا ڕێخۆشـکەرە بـۆ ئـەوەی دوای خۆی، بۆ شـتێکی لـە خـۆی گـەورەتر. بـەڵام هێڵـی (دەرونـی) وانیـە. بـەردەوام هەڵناکشێ و بـەهێڵێکی ڕاسـتدا نـاڕوا. بـەڵکو بـەدرێژایی مێـژو هەڵدەکشـێ و دادەکشێ و، ڕاست دەڕوا و خوار دەبێتەوە و، ڕێنوێن دەبێ و گومڕا دەبێ: ﴿لَقَـدْ خَلَقْنَا الإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ، ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَـافِلِينَ: ئێمـە مرۆڤمـان لـە ڕێکـترین شـێوەدا وەدی هێنـاوە، پاشـان گێڕامانەتـەوە بـۆ پلـەی هـەرە

---

[1] دۆخەکان: الأطوار

بەرەژێر﴾التين/٤-٥. خولگەی ئەم (گەشەسەندن) یان گۆڕانەش، بریتیە لە باوەڕی لاڕێ یا باوەڕی دروست کە بۆ هەستکردنی مرۆڤ بەخۆی دەگەڕێتەوە، لەگەڵ هۆشیاری بەو وزە جیاوازانەی تێیدایە و، چۆنیەتی تێڕوانینی بۆ ژیان.

هەرچی ئەو گەشەسەندنە ماددیەیە کە ڕوودەدا، لەگەڵ گەشەسەندنی ئابوری و گەشەسەندنی زانستی.. هەموی کاریگەری کاتی لە دەرونی مرۆڤدا دروست دەکەن، پاشان هێندەی پێناچێ لادەچن و دەرون لێیان رادێ و، دەگەڕێتەوە سەر داب و نەریتی و قەوارەی ناوەکی خۆی کە حوکمی دەکا.. هەروەك جەستە لە دەرمانێکی تازە رادێ و پاش ماوەیەك کاریگەری لەسەر جەستە نامێنێ.

بەڵام گۆڕانکاری ڕاستەقینە ئەوەیە کە لە ناخی دەرونڕا دێ.. لەبیر و هەستەکانی.. لە تێڕوانینی بۆ خوی و تێڕوانینی بۆ دەوروبەر.. لە سنوردارکردنی ئەرك و ئامانجەکانی.. لە نرخاندنی ڕۆڵ و پلە و پایەی خۆی.

ئائەمە گۆڕانکاری ڕاستەقینەیە، نەوەك ئوتۆمبیل و فرۆکە و گوێدرێژ!



پێوەری ژیار و، پێوەری (گەشەسەندن). لەو دروستکراوە ماددیانەدا نیە کە عەقلی مرۆڤ دروستیان دەکا، لەو (زانست)ەش نیە کە دەیگاتێ. بەڵکو لە چۆنیەتی پێوە کاریگەربونیان، لەگەڵ بەرزبونەوە و نزم بونەوەی لە پێوەری (مرۆڤ)دا کە لە پێوەری (ئاژەڵ) جودایە.

پێوەری پێشکەوتن و دواکەوتن بەگوێرەی مرۆڤ، بریتیە لە ئاستی بەکارهێنانی ئەو سیمایانەی لە ئاژەڵ (جودا)ی دەکاتەوە —لەگەڵ ئاستی دوریی لە ئاژەڵ و هەڵکشانی لەو بوارەی سیماکانی بەرەو ڕو دەچن. ئەگەر ماددە و ئامێرەکان — هەروەك (جۆلیان هێکسلی) دەڵێ لەو تایبەتمەندێتیانە بن کە مرۆڤ جیا دەکەنەوە،

ئەوا –هەروەك دیسان (هێکسلی) دەڵێ- تەنیا جیاوازی نیە و، لە تەواوی قەوارەکە دانەبڕاوە، پاشان -بەتەنیا- وەك پێوەری ژیار و، پێوەری پێشکەوتنی مرۆڤ ناشێن، ئەگەر بەسیما مرۆڤایەتیەکانی دیکە نەبەسترێنەوە و، بەرەو پێش پاڵی نەنێن.

((پێوەری راستەقینەی مەزنێتی مرۆڤ بریتی نیە لەو ئامێری رادیۆ یان تەلەفزیۆنەی کە هەیەتی، ئەو ئۆتۆمبێلە نیە کە سواری دەبێ و، جلشۆرە میکانیکیەکەشی نیە و، ئەو بۆمبەش نیە کە ژیانی سەر ڕوی زەوی پێ کاول و وێران دەکا.. بەڵکو بریتیە لە کاریگەری و شونی ئەوانە هەموی لە هەست و سۆز و قەوارەی دەرونی بەگشتی. جا ئەگەر بیگەیەنێتە بیرۆکەیەکی فراوانتر و سەرتاپاگیرتر لە بارەی مرۆڤایەتی و، بیرۆکەی گەورەتر و بەرزتر لە بارەی ژیان، ئەوا بەڕاستی مرۆڤ پێی باڵا دەبێ، بەڵام ئەگەر هەستەکانی بەرەو چوارچێوەی منانیەتێکی[1] بێزراوی ببا و، روی پێ بکاتە چێژ و خۆشیە برسیەکانی جەستە ئەوا مرۆڤایەتی رو لە داڕوخانە، سەرەڕای ئەو باقوبریقەی کە چاوان لێڵ دەکا)[2]..

بەڵگەی ئەمەش.. بەڵگەی ئەوەی کە پێوەری پێشکەوتنی مرۆڤ مادە نیە و، پێشکەوتنی زانستی نیە و، ئامرازەکان بەرهەمهێنان نین... ئەو بەڵگەیە بریتیە لە ئەوروپای سەدەی بیستەم.

ئەوروپا لە سەدەی بیستدا گەیشتە ترۆپکی زانست و هێزی ماددی و گەورەیی بەرهەم کە مرۆڤایەتی لەوەتەی هەیە تا ئەمڕۆ هاوشێوەی نەدیون.

---

١ منانی: أنانی.

٢ لەکتێبی (الانسان بين المادية و الاسلام).

ئەوروپا لە سەدەی بیستدا گەیشتە ئاستێك لـە دابـەزینی ڕەوشـت و ڕۆح كـە مرۆڤایەتی نە لە جاهیلیەتی كۆن و نەهی تازە لەوە خراپتری نەدیوە.

كاتێك (بەرتراند ڕەسل)ی فەیلەسوفی هاوچەرخی ئینگلیز گوتـی سـەروەرایەتی پیاوی سپی كۆتایی هات، بۆیەی وانەگوت چونكە پیاوی سپی زانستی پێنەما، یـا لـە پێشـكەوتنی مـاددی بەتاڵبو، یـا لـە هەڵكشـانی بـەردەوام لــە جیــهانی بەرهەمهێناندا ڕاوەستا، بەڵكو بۆیە وایگـوت چونكـە پیـاوی سـپی لـە نـاوەوەڕا بەتاڵبو، لە بیروباوەڕی چاك بەتاڵبو، لەگیان بەتاڵبو، لە ڕەوشت بــەتاڵبو بـە واتـا مرۆڤایەتیە فراوانەكەی نەك بەواتا سود گەراییە بەرتەسكەكەی كە ئەمڕۆ ڕۆژئــاوا مومارەسەی دەكات.

ئەگەر پێشكەوتنی زانســتی، یـان بەرهەمـهێنانی مـاددی، یـان شـتی دیكـە لەوانەی دەكەونە دەرەوەی دەرون كاریگەریەكی گردەبڕیـان لـە گونجـاندنی دەرونـی مرۆڤدا هەبێ، ئەوا دەبوایە ئەمڕۆ ڕۆژئاوا بەرەو لوتكەی هەرە بـەرزی مرۆڤایـەتی بەرزبێتەوە لە هەمو گۆڕەپــانێكی ڕەفتـاری مرۆڤـدا. ئـەو ڕوە ڕەش و ناشـیرنەش نەدەبو كە ئەمڕۆ ڕۆژئاوا پێوەی دەڕوانێتە جیهان:

كێشەی ڕەگەز و، ئیمپریالیزم و، لێكـترازانی ڕەوشـت و، داڕوخـانی ڕوحـی و، ركابەری بێزراو لەسەر فراوانخوازی و خاوەنداری لەسەر حیسابی ڕێــزی مرۆڤایـەتی و، ئەو تۆقینە كاولكارەی جیهان لەترسی شەڕ و لەنێوچوندا تێیدا دەژی.

ئەو درۆ زلەش چەند بێقیمەتە كە دەڵێ ئەمڕۆ فڕۆكە وڵاتانی جیهانی لە یـەكتر نێزیك كردۆتەوە، ئەوجا خەڵك هەســتیان بـە نزیكـی شـوێن و یـەكێتی مـرۆڤ و ئەركبونی هاوكاری لەنێوان مرۆڤایەتیدا كردوە. یا -هەروەك گوتیـان- دنیـا لـەوە تەنگتر بۆتەوە كە كێشەی تێدا بكرێ!

ئەم درۆ زلە چەند بێقیمەتە. ئەدی خەڵك کە قسـان دەکـەن لـە دەوری خۆیـان نارِوانن؟! ئایا ئەوە ئاشتیە کە ئەمرِۆ جیهانی داگرتوە یا ئەوەی فرۆکـە و موشـەك لێکی نێزیك کردەوە؟

یان رکابەریەکی ناشیرینە کە لە مێژودا هاوشێوەی نەبوە؟

ئەوە هەستەکانن لە ناوەوە و، فرۆکە و موشەك نین.

پاشان بیروباوەڕ مەزنترین شتە لە ژیانی مرۆڤایەتی و، بریتیـە لـەو بزوێنـەرەی کە لە ناوەوەڕا دەرون دەجولێنێ و، بریتیە لە ئاراستەکارێك بۆ پۆلـە جیاجیاکـانی کردەوە و رەفتار و ویژدان.

ئەوجا گەلێك ژیاری ماددی لە ژیانی مرۆڤایەتیدا تێپەڕیون و، لەنێو چـون یـا شوێنەواری رەق و بێگیان و بەتاڵیان لە ژیاندا بەجێهێشـتوە و.. بیروبـاوەڕ مـاون. لەگەڵ ئەو هەمو لاڕێبون و شپرزەبون و شێوانەی تێیکەوتوە. سەرەڕای ئەو هـەمو پیسیەی تێڕوانینە گەندەکانی مـرۆڤ تێیانخسـتوە هـەرماوە.. هـەرماوە وەك دوا پەناگا و تیشکی روناکی بەخش لە تاریکیدا

***

بەهەمان شێوە رەوشتیش دۆزێکی جێگیر و نەگۆڕە.

چونکە رەوشت -لەلایەکەوە- بریتیە لە پیادەکردنی واقیعی بۆ بیروبـاوەڕ و، - لە لایەکی دیکەوە- بریتیە لە چۆنیەتی هەڵسوکەوتی مرۆڤ لەگەڵ خۆی و لەگـەڵ خەڵك و، ئەمـەش بەهەندێك پێوەندی ئەزەلی جێگیرە و حوکمکراوە کە تێپـەڕبونی مێژو هیچیان لـێ ناگۆڕێ: مەحکومە بە پێکهاتەی مرۆڤ لە مشتەقوڕێکی زەوی و فویەك لە روحی خودا و، گەل و هۆز و نەوەکان کـە لـە مـرۆڤ و هاوسـەرەکەی کەوتنەوە.

ئەوە مەسەلەیەکی مێژوییە هەر چەند روداوەکانی مێژو بگۆڕین ئەو ناگۆڕێ. هەر چەند مرۆڤ موشەك و فڕۆکە و سەلاجە و جلشۆر و، مێشکی ئەلکترۆنی و ئامێری ئەتۆمی دابهێنێ، هەرگیز ناتوانی حەقیقەتی پێشوی وجودی خۆی بگۆڕێ، کە خۆی و هەمو خەڵك لەیەك بنەڕەتن و، لەیەك (نەفس)ن.

رەوشتیش لەم راستەقینەیەوە هەڵقوڵان و، نەلە داهێنراوە مرۆڤانە پێشکەوتوەکان هەڵقولاوە و، نە لە ژینگەی کشتوکاڵی یان پیشەسازی یان ئەتۆمی. لە رەگەزێکی گۆڕاو هەڵنەقولاوە، بەڵکو لە رەگەزێکی نەگۆڕ هەڵقولاوە کە خودی قەوارەی مرۆڤایەتیە و، لەگەڵ ئەو ئازوبازەی[1] بونی مرۆڤانە خستویەتیە سەرشانی و، پاشانیش بنچینەیەکی جێگیر و چەسپاوی هەبوە هەر چەند روکەشەکەشی بە گۆڕاوەکان کاریگەر بوبن.

هەر چۆن مرۆڤ لەبیروباوەڕی راست لاڕێدەبێ بەهەمان شێوە رەوشتیش لاڕێدەبێ. بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێ -هەروەك (زانا) بەڕێزەکانی رۆژئاوا تێیگەیشتون- کە رەوشت هیچ بنچینەیەکی جێگیری نیە! بەڵکو تەنیا واتای ئەوەیە کە خەڵك لە بنچینە جێگیرەکە لاڕێ دەبن کاتێك فریشکیان گەندەڵ دەبێ و لە راستەڕێ گومڕا دەبن.

بەڵکو با وا گریمان بکەین کە مرۆڤ رێی رەوشتی دروستی نەگرتە بەر لە چەند ماوەیەکی دەگمەن نەبێ لە ژیانی مرۆڤایەتیدا. ئەوە هەرگیز وا ناگەیەنێ کە رەوشت بەهایەکی گۆڕاوە و بنچینەیەکی جێگیری نیە. تەنیا واتای ئەوەیە کە مرۆڤایەتی هەمیشە لاڕێدەبێ و هەردەم پێویستی بە راستکردنەوە هەیە.

---

[1] ئازوباز: تبعات.

نەخۆشیە جەستەییەکان بەردەوام لە هەمو سەردەمەکانی مێــژودا بــەربڵاون و، دەگمەنن ئەوانەی لە ژیانیاندا جارێك یان زیاتر توشی نەخۆشی نــەبن.. ئایــا ئــەوە مانای وایە کە پێوەرێك بۆ تەندروستی نیە و بناغەش بۆ پێوان نیە؟

نەخۆشیە رەوشتیەکانیش بەهەمان شێوە.. بەردەوام لــە هــەمو ســەردەمەکانی مێژودا بڵاو دەبنەوە و، دەگمەنە تاکێك هەبێ لە ژیانی دا جارێك یان پتر دوچــاری نەخۆشی نەبی.. بەڵام ئەمە مانای وانیە کە پێوەرێــك بــۆ تەندروستی دەرونــی و بناغەیەك بۆ پێوان نیە..

پێوەریش لە مەسەلەکەدا ئاشــکرایە.. مــرۆڤ -هــەروەك (هێکســلی) دەڵــێ- مرۆڤە و، لە ئــاژەڵ جیــاوازە و، پاشــان دەبــێ قــەوارە مرۆڤانــە جوداکــەی خــۆی وەدیبێنێ و بۆ ژیانی ئاژەڵ لارێ نەبێ و لەرێ دەرنەچێ.

-هەروەك (هێکسلی) دەڵێ- رێکخستن و ویست و ئازادی و هەڵبژاردن لــەنێوان هاندەرەکان و ملکەچ نەبون بۆ پاڵنانی غەریزە، لە سیماکانی مرۆڤن. ئەمانە ئــەو سیمایانەن کە لە ئاژەڵ جیایان کردۆتەوە. ئەگەر بەکاریان بێنێ مرۆڤێکی بــەرز و، خاوەن رەوشتە. ئەگەر لێشیان لارێ بێ ئەوە بەرەو خوارەوە دادەکشــێ.. هــەر بــە هەڵەکاریش دادەنرێ ئەگەر هەزار ســاڵیش لــە هەڵەکــەی بــەردەوام بــو، مــادام - هەروەك زانست دەڵێ- توانای وەدیهێنانی سیماکانی مرۆڤ لە کەیانیدا هەیە.

بەڵام ئەم حســێبە ســاکارە زانایــانی ئــەوروپای مــاندو کــرد و تێکەیشــتنیانی سەراسیمە کرد کاتێك بڕوایان بــە ئــاژەڵێتی مــرۆڤ هێنــا.. چونکــە ئــاژەڵ -لــە واقیعدا- ترازوی جێگیر و، پێوەری رەوشتی نیە.

***

دۆزی نەریتەكانیش ڕەنگە كەمێك جودابێ.. بەلاّم لەڕاستیدا جیاوازیەكی گەورە نیە.

نەریتەكان لە بنەماكانی ڕەوشت نەرمترن، چونكە پیادەكردنێكی ڕەفتاری بیرۆكەی ڕەوشتن و، گەلێك جار قالبەكانی ڕەفتار جۆراوجۆر دەبن ئەگەر چی بنەما و ئامانجەكانیش یەككگرتوبن، پاشان نەریتەكانیش -لە ڕواڵەتدا- پابەندی قالبی دیاریكراو نین و، بەدرێژایی مێژو زۆرجاران دەگۆڕێن.

گۆڕانی نەریتەكانیش لە خودی خۆیان زیانبەخش نین و، گیروگرفتێكیش نیە پێویستی بە چارەسەربێ.

بەڵكو ئەوەی هەردەم مایەی زیان بێ دەرچونی نەریتەكانە لە بنەما و ڕێكارە ڕەوشتیەكان و بڕیارەكانی بیروباوەڕ و بڕوابون بە خودا.

كە لاوێك دەچێتە داخوازی كچێك، پاشان نەختەكەی دەدا كە بریتیە لە خۆڕاگرتن بەبێ دەنگی لەبەر سەد قامچی، یان بریتیە لە سەد سەر چێل كە دەیداتە كەس و كاری كیژەی، یا سەد دینارە، یا هەردو بنەماڵە مەسرەفەكە دەكێشن.. جەهازەكە بۆ خۆی دێنێ یا خێزانی بوك بۆی دەهێنن، یا بوك و زاوا ڕێدەكەون بۆ ئامادەكردنی.. ئەمانە هەموی نەریتن و دەگۆڕێن و، زیانیش لە گۆڕانیاندا نیە.. بەڵكو زیان لەوەدایە كاتێك نەریتەكان لە خودی بیرۆكەی زەواج دەردەچن و، دەبنە داوێنپیسی.. بەلاّم چ داوێن پیسیەك..

هەروەها كە دایك بچێتە خوازبێنی یا پیرەژنێك، یا كوڕە بۆخۆی بچێ.. هەموی نەریتن دەگۆڕێن، زیانیش لەوەدا نیە كە دەگۆڕێن. بەلاّم زیان لەوەدایە كە خوازبێنی نەمێنێ، بەڵكو كچ و كوڕ بۆ ڕابواردن بەشێوەی ئاژەلاّن بگەنە یەكتر.

بنەماڵەش لە باپیران و باوان و کوڕان و نەوەکان پێکـدێ، وەك ئـەو قوچەکـەی بنچینەکەی بەبێ کۆتـا فـراوان دەبـێ.. یـا تـەنیا ژن و مـێرد و منداڵـەکانن و.. خەزوریش لەناو ماڵ یا لە دور دەژی و.. دایك بە ئامۆژگاری دێتە نێوان یا واز لـە هەردوو هاوسەران دێنێ بۆ خۆیان پێکبێن.. هەمو نەریتن و دەگۆڕێـن و، زیـانیش لەوەدا نیە بگۆڕێن. بەڵکو زیان لەوەدایە کە پەیوەندیەکانی خێزان بپچڕێـن لەبـەر هۆکاری عاتیفە یا هۆکاری ئابوری یا رێکخستنێك کە دەوڵـەت دایمـەزرێنێ.. یـا لەبەر هەر هۆکارێکی تر بێ.

جا کەواتە نەریتەکان -لەگەڵ نەرمیان- لە بنەما جێگیرەکانی قەوارەی مـرۆڤ بەدەر نین کە: رەوشت و بیروباوەڕن، دەنا دەبنە لاڕێبون و مایەی ئـەنجامی حـەتمی، ئەگەر چی عورفیش قبوڵی بکا و، کتێبی ملەستوری وەك بڕوبیانو بۆ دابنرێ!!

***

ئەوە چیرۆکی گەشەسەندن بو لەوێنە مەعقولەکەیدا کە واقیع پاڵپشـتی دەکـا.
نەك لەو وێنە شێتەی کە لەو ماوەیەی دوایی لە ئەوروپادا خەڵکی فریو داوە.

جەوهەرێکی نەگۆڕ و وێنەگەلی گۆڕاو.. لە گەردون و ژیان و مرۆڤ بێجیـاوازی و، گۆڕانی بەردەوامیش بنەما نەگۆڕ و چەسپاوەکان لانابا و، مرۆڤ بەرەڵڵا ناکـا، تا لەزەوی گەندەڵی بکا و بۆ نێو قوڕەشینی ئاژەڵێتی بچێتە خوار و، ئینجا بشـڵێ کەوا گەشە دەکا و پێشدەکەوێ.

هەرچی (حەتمیەتی) گەشەسەندنیشە ئەوە تائێستاش فیتنەیەکی کارەساتە!

لە لێکدانەوەی ماددی بـۆ مێـژودا ئـەم حەتمیەتـە دیـار و بەرجەسـتەیە، کـە قۆناغەکانی حەتمیەتی گەشەسەندن دیاریدەکا و، بەراشکاوی دەڵێ: هیچ پـەیوەندی بە ئیرادەی مرۆڤەوە نیە!

تەنانەت ئەوانەی لە ئەوروپا تەواو بڕواشیان بە لێکدانەوەی ماددی نیە -کە کەمینەی هەرە کەمن- ئەوا لە لایەنێکی دیکە بڕوا بە حەتمیەت دێنن، لایەنی لاوازبونی تاك بەتەنیا و، کەنەفتی و دەستەوەستانی لە ئاست روبەڕوبونەوەی کۆمەڵگە و، لەروی ئەو گەشەسەندنە (حەتمی)ەی کە لە ئەنجامی گۆڕانی بارودۆخەکان دروستدەبێ.

هەردوکیان بڕوایان بە سلبیەتی مرۆڤ هەیە!

(داروینیزم)یش هۆکاری راستەوخۆی بڕوابون بەو حەتمیەتە بو، چونکە هێڵێکی دیاریکراوی بۆ گەشەسەندن کێشا، پاشان گوتی: بونەوەری زیندو ناتوانێ لەبەر ئەو فشارە دەربچێ کە گەشەسەندن دەیخاتە سەری و، ناچارە وەرامی بارودۆخی ژینگەی دەوروبەری بداتەوە و.. هەر ژینگەشە رێگای بۆ وێنە دەکێشێ.

لێکدانەوەی ماددی مێژوش لەوە زیاتری نەکرد کە حەتمیەتەکەی بۆ بواری مرۆڤ گواستەوە -وەك یەکێك لە جۆرەکانی ئاژەڵ- و بەسەر هەمو رەنگە چالاکیە تاکە کەسی و کۆمەڵایەتیەکان پیادەی کرد و گوتی هەر ئەمە تاکە لێکدانەوەی زانستی راستە!

بەجۆرە لێرەشدا دەبینین کە مەسەلەکە لە کۆتاییدا هەر لە ئاژەڵێتی مرۆڤەوە هەڵقوڵاوە!

هێندەش بەسبو کە بۆ قسەی (جۆلیان هێکسلی) بگەڕێینەوە بۆ باگۆدانەوەی[1] بانگەشەکانی لێکدانەوەی ماددی بۆ مێژو کاتێك لە بارەی تاکێتی مرۆڤ دەڵێ: ((لە کۆتاییدا مرۆڤ لە چۆنیەتی گەشەسەندنیدا هاو نمونەی لە نێوان ئاژەڵە باڵاکاندا نیە)) یان دەڵێ: ((مرۆڤ خاسیەتێکی دیکە بایۆلۆجی هەیە، کە بریتیە

---

١ باگۆدانەوە: ردد.

لە تاکایەتی مێژوی گەشەسەندنی)). یان دەڵێ: ((هەرچی مرۆڤە بەشێوەیەکی ڕێژەیی لە ڕەفتارەکانیدا ئازاد بوە -ئازاد لە وەرگرتن و لە بەخشینیشدا..)) یان دەڵێ: ((بەڵام مرۆڤ بەشێوازێك گەشەسەی سەند کە وای لێکرد لە دەست هەندێك لە جۆرەکانی رکابەری دەربازبێ، لەگەڵ کردنە بەندەی جۆرەکانی دیکە و، ڕێکخستنی بارە سروشتی و بایۆلۆجیەکان لە زۆرینەی بەشە وشکانی گۆی زەوی)).

واتە.. مرۆڤ هێزێکی کارای پۆزەتیفە، نەك هێزێکی نێگەتیڤ..

هێندە بەسبو تەنیا بۆ ئەم قسانە بگەڕێینەوە تا باگۆی ئەوانە بدەینەوە کە باسی حەتمیەتی گەشەسەندنی مرۆڤ دەکەن، ئەو حەتمیەتەی کە بە ڕاشکاوی دەڵێ: مرۆڤ توانای هەڵسوکەوتی نیە و، ویستی لەو ڕوداوانە نیە کە بەسەری دێن!

بەڵام ئێمە بە هێندە واز ناهێنین و.. هەنگاوێکی دیکەش هەڵدێنین.

لێکدانەوەی ماددی بۆ مێژو و حەتمیەتی گەشەسەندن.. ڕاستەقینەن! ڕاستەقینەیەك کە مایەیەکی لە مێژوی دورودرێژی مرۆڤدا هەیە! بەڵام لەیەك باردا. ڕاستەقینەیە کاتێك مرۆڤ ڕەشکردنەوەی قەوارەی خۆی (هەڵدەبژێرێ) و، خۆی دەداتە دەست ڕوداوەکان! ئەو کاتە نابێتە هێزێکی ئیجابی و، هیچ کێش و حیسابێکی نابێ و، ئەو کاتە دەبێتە برێکی سالیب و هەمو شتێك دەست لە کاروباری وەردەدا و، ئەمیش لە هیچ شتێکدا هەڵسوکەوت ناکا!

ئەمەش هەندێ جار ڕودەدا! لە ئەوروپا لەم دوسەدەیەی دواییدا ڕویدا کە مرۆڤ خۆی لەبەر یەك تاکە شەپۆلی گەندەڵی نەگرت، بەڵکو خۆی دادەست شەپۆلەکە، تا لە کۆتاییدا پیاوی سپی تێیدا نقوم بو!

بەڵام تەنیا لەخۆبایی بونی ئەوروپی وایە کە مێژوی مرۆڤایەتی بەو روداوانە لێکدەداتەوە کە لە ماوەی سەدە و نیوێکدا لە ئەوروپا رویاندا، لە ماوەیەکی نسکۆ ئامێزدا کە هەرچی تێیدا رویدا ئەوەبو کە ئەوروپا بە بێبڕوایی لەژێر دەسەڵاتی زۆردارانەی کڵێسا چوە دەر و، خۆی دایە دەست شەیتان!

ئێستاش بۆ شوێنێکی دیکە لە زەویدا و، بەشێکی دیکەی مێژو دەگوازینەوە و دەچین بۆ جەرگەی حوکمی ئیسلامی.

چ هێزێکی ماددی.. چ گۆڕانکاریەك بو لە شێوازەکانی بەرهەمهێنان.. لە دورگەی عەرەبی و لەهەمو جیهاندا.. کە -بەشێوەیەکی حەتمی- بوە هۆی دەرکەوتنی موحەممەدی کوڕی عەبدوڵڵا ﷺ کە بانگەوازی بۆ ئەم ئیسلامە دەکرد و مژدەی ئاینە نوێیەکەی دەبەخشی؟

دەڵێن عەرەب لە جەزیرەی عەرەبیدا لە دۆخی (هۆز) دەرچوبون و بەرەو ئەوە هەنگاویان دەنا کە ببنە نەتەوە.. بۆیە دەرکەوتنی موحەممەد ﷺ مەسەلەیەکی سروشتی بو و لەگەڵ سروشتی روداوەکان دەگونجا و، وەرامدانەوەی حەتمیەتی گەشەسەندن بو.

لەگەڵ ئەو سازاندنەی لەو قسەیەدا بەدی دەکرێ، تا لە مشتومڕ دورکەوینەوە دانی پێدا دەنێین!

لە هۆزەوە بۆ نەتەوە.. مەعقوڵە!

بەڵام ئایا ئیسلام ئاینی (نەتەوەی عەرەب) بو!؟

چۆن تەنیا ئاینی عەرەبان بو لە کاتێکدا -لە مەککە- پێش چونی بۆ مەدینە و، پێش دامەزراندنی دەوڵەت و، پێش کۆبونەوەی پشتیوانان و، پێش کۆکردنەوەی هێزی ماددی و توانای جێبەجێکردن.. تەنانەت پێش ئەوەی بێجگە لە چەند

کەسێکی بێ جێ و ڕێ و پەرتەوازە لە دەشت و دەر بڕوای پێ بێنن، کە لە لایەن خزم و کەسانەوە ڕاونرابون، ویڵ و سەرگەردان بەبێ پارێزگاری و بێهیوا لە داهاتوی نێزیك سەرەڕای داهاتوی دور.. چۆن وابو کە لەو بارودۆخەدا لە سورەتی (قەلەم) کە لەو سورەتانەی قورئانی پیرۆزە کە لە سەرەتا دابەزیون دەربارەی قورئان دەفەرموی: ﴿وَمَا هُوَ إِلاَّ ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ: قورئان بیرەوەریەکیشە بۆ هەمو خەلکی دنیایە.﴾.

هەروەها لە سورەتی (سەبەء)ی مەککەیی ڕاشکاوانەتر دەفەرموێ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلاَّ كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا: ئێمە تۆمان بۆیە نارد کە بۆ گشت خەلکی سەرزەمین مژدەدەر و ترسێنەر بی.﴾السبأ/٢٨.

هەروەها لە سورەتی (ئەعراف)ی مەککەیشدا دەفەرموێ:

﴿قُلْ يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا: بلێ: خەلکینە؛ ئەمن پێغەمبەری خودام بۆ ئێوە هەموتان.﴾الأعراف/١٥٨.

پاشان ئایا ئیسلام ئاینی (نەتەوەی عەرەبی)بو کە پێغەمبەری ئیسلام دەیفەرمو: ((النَّاسُ سَوَاسِيَةٌ كَأَسنَان المِشط، لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى أَعْجَمِيٍّ إِلَّا بِالتَّقْوَى: خەلك وەك ددانی شانە یەکسانن، عەرەبێك هیچی لە عەجەمێك زیاتر نیە مەگەر بەتەقوا؟))

ئایا ئەمە بانگەوازی پێکهێنانی نەتەوەیە، یان بانگەوازێکە بۆ تێکڕای (مرۆڤایەتی) هەر لە یەکەم هەنگاوی ڕێگاکەیەوە؟!

ئایا حەتمیەتی مێژویی ئاوایە ئەی ئەوانەی ئارەزوتان لێکدانەوەی ماددیە بۆ مێژو؟ لە هۆزەوە بۆ مرۆڤایەتی لەماوەی چەند ساڵێکدا؟!

نەتەوەکان لە هۆزەکان پێکدێن.. بەڵام ئایا ئەم هەنگاوە سیستەمە فیکری و

عەقیدی و کۆمەڵایەتی و ئابوریەکان دەگۆڕێ.. بەبێ گۆڕانکاری ماددی و گۆڕان لە شێوازەکانی بەرهەمهێنان؟

لۆژیکی ژینگە[1] نەبو ئەو لۆژیکەی ئیسلام هێنای.. بەڵکو ململانێکە -یەکجار- درێژ بۆوە لە نێوان لۆژیکی ژینگە و لۆژیکی ئیسلامی، هەتا بیروباوەڕە نوێیەکە بەو هەمو هێز و ڕەگەزە چاك و باڵا دەستانە زاڵبو و پاشەکشەی بەلۆژیکی ژینگە کرد و، لە دەروناندا دوایخست.

لۆژیکی دەوروبەر لە بەهای ئافرەتی کەم دەکردەوە و لە ریزی ئاژەڵانی دادەنا، جا هەر بە کۆرپەیی لە چاڵ دەنرا و، بە قێز و کینەوە پێشوازی لێدەکرا و، بەکیژینی زەلیل دەکرا و، بە ژنێتیش وەك هەر شتێکی دیکە بە سامان(موڵك) دادەنرا. خودی ئافرەتیش لەم دۆخ و بارەی تورە نەبو، کەسێکیش لە پیاوان نەبو داوای بارێکی دیکەی بۆ بکا. نە لە دورگەی عەرەبی و، نە لە هیچ شوێنێکی دیکەی سەر زەوی.

ئیسلامیش هات و گوتی ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً: هەرکەسێ کرداری باشە و بەباوەڕە-چ نێر، چ مێ- هەتا دەژی وا دەکەین بەخۆشی بژی. ﴾النحل/٩٧.

﴿فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لاَ أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ: پەروەردگارتان ئاوا بە دەنگیانەوە هات، کە: من کردەی هیچ مرۆڤێك-لەنێر و مێ- بەبێ پاداش ناهێڵمەوە؛ هەمو لەلای من چون یەکن. ﴾آل عمران/١٩٥.

هات و فەرموی: ﴿عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ: بەچاکە لەگەڵیاندا بژین.﴾ ئەوجا

---

[1] لۆژیك: منطق. ژینگە: بیئة.

بنەما و یاسا و ئاراستەكردنی بۆ ئەو چاكە كاریە دانا.

هەروەها هات -لەپاڵ یەكسانبون لە مرۆڤایەتی و، یەكسانی لەلای خودا- مافی مولكداری بە ئافرەتان دا: ﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالأَقْرَبُونَ : لە كەلەپوری دای و باب و خزمی نزیك- كەم بێ یان زۆر- نێرینە بەشی خۆی هەیە و مێوینەش تیا بەشدارە.﴾النساء/٧.

﴿لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا اكْتَسَبْنَ: پیاوان بەپێی كۆشش و كردەوەی خۆیان، ژنەكانیش بەرامبەر بە كردەوەیان -هەركام- بەشی خۆیان هەیە.﴾النساء/٣٢.

ئەمەش مافێكە هەتا سەدەی بیستەم فەرەنسا نەیدابوە ژنان.

لۆژیكی ژینگە لۆژیكی زاڵبونی خاوەن هێزبو نەك خاوەن حەق، گۆڕانی عەرەبیش بۆ نەتەوە -بەشێوازێكی حەتمی- ئەو لۆژیكەی پێ نەدەگۆڕا، چەندیشن ئەو نەتەوانەی تا ئەم ساتەی سەدەی بیستەم ئەم لۆژیكەی تێدا باوە!

ئیسلام هات و مافی دا گشت خاوەن مافێك، تەنیا بەهۆی مرۆڤایەتیەكەی، نەك بەهۆی هێز و دەسەلات، تەنانەت گەر موسڵمانیش نەبێ مادام لە كۆمەڵگەی ئیسلامیدا دەژیا و، نۆ ئایەتیش لە سورەتی (نیساء) دابەزی تا جولەكەیەك بێبەری كا لەوەی كە بە زوڵم تۆمەتبار كرابوو، چەند پیاوێكی خاوەن پشت و بەهێزی مەدینەپیلانیان لەدژ دانابو، لە كاتێكدا ئەو چ پشت و پەنایەكی نەبو.[1]

---

١ سورەتی (النساء ١٠٥-١١٣) لە یەكێك لە ئایەتەكانیشدا وەك ئاماژەیەك بۆ ئەو جولەكە بێتاوانە دەفەرموێ: ﴿وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا: هەركێ بە هەڵە یان بە قەست، تاوانێكی لێ روبدا و بیخاتە سەر بێگوناهێك، ئاشكرا باری تاوانی بوختانی لەسەر شانە.﴾النساء/١١٢.

لۆژیکی ژینگە وابو کە هێندە ڕێزی سەرۆك هۆزی -یا پاشا کاتێك نەتەوەی پێکدەهات- دەگرت تا دەیکردە خواوەندێك و چی دەکرد لێی نەدەپێچراوە و، ئەمەش ئەو کات لۆژیکی هەمو دونیا و حوکمرانانی دنیا بو، جا گەر ئیسلام وای لەم نەتەوەیەی کرد بگاتە ئاستی لوتکە لە هۆشیاری سیاسی کە وا لە تاکێکی نێو عەوامی موسڵمانان بکا کە بە هێزاترین جێنشین لە مێژوی ئیسلامدا -عومەری کوڕی خەطاب- بڵێ: ((سوێند بەخوا ئەگەر خواریەکت لێ ببینین بەدەمی شمشێر ڕاستت دەکەینەوە))! ئەوجا وا لە عومەریش دەکا کە بۆخۆی لەو قسە بوێرانەیە توڕە نەبێ، بەڵکو ستایشی خودا بکا!

هەروەها لۆژیکی ژینگە وای لە بەخشندەیی عەرەبان کردبو کە لەو ڕێزلێنان و بەخێر هێنانەدا کورت هەڵێ کە کاروانەکان ڕێ و ڕێ باسیان بکەن و، بەکەڵك خۆ هەڵدانەوەی نێو هۆزەکان بێ، بەڵام سۆز بەرامبەر فەقیر و هەژاران، ئەو سۆزەی لە سەرچاوەیەکی تەواو مرۆڤانەوە هەڵدەقوڵا و بە ئامانجی ئارەزویەك یا شانازیەك یا خۆهەڵکێشانێك نەبو، مەسەلەیەك بو بە دەگمەن لەو ژینگەیەدا ڕویدەدا! جا ئیسلام هات زۆر بەتوندی داوای ئەوەی دەکرد لەماڵی خودا (ماف)ی هەژار بدرێ و، ڕێزی لێ بگیرێ و، سۆزی بۆ بنوێنرێ و، دڵی بدرێتەوە، تەنانەت ئیسلام ئەمەی کردە فەرمانەك بۆ خودی پێغەمبەری خوا ﷺ کە هەرگیز پێویستی بەو فەرمانەش نەبو: ﴿فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلاَ تَقْهَرْ، وَأَمَّا السَّائِلَ فَلاَ تَنْهَرْ: سا تۆش هەتیو مەڕەنجێنە، دەرۆزەکەر مەتارێنە.﴾الضحی/٩-١٠. بەڵام کە ئەو فەرمانەی ئاراستە کرا بۆ ئەوە بو کە گرنگێتی و بایەخەکەی دەرکەوێ و بزانرێ کە ئەرکە و دەبێ جێبەجێ بکرێ.

هەروەها لۆژیکی ژینگە -و لۆژیکی هەمو جیهان لەوان ڕۆژانەدا- گەورەکانی بە گەورە دادەنا و بەندەشی دەهێنا ئاستێکی نێزیك لە پلە و پایەی ئاژەڵ، بێ

ژمار سوکایەتی پێ دەکرا و ئەشکەنجە دەدرا و دەکوژرا.

ئیسلامیش هات و کچە پلکی پێغەمبەری خوا -کە قورەیشی بو- کردی بە خێزانی زەید.. کە بەندەیەکی ئازادکراو بو، هات ئەو کۆنەبەندەی کردە سەرکردەی سوپایەك کە ئەبوبەکر و عومەری وەزیران و جنێشینانی پێغەمبەری تیادا سەرباز بو.

پێغەمبەری پایەدار دەفەرموێ: ((مَنْ قَتَلَ عَبْدَهُ قَتَلْنَاهُ وَمَنْ جَدَعَ عَبْدَهُ جَدَعْنَاهُ: ئەوەی بەندەی خۆی بکوژێ دەیکوژین و، ئەوەی بەندەی خۆی هەتك بکا هەتکی دەکەین.)). ئەمەش بۆیە نەبو کە یەکێك داوای ئەو ڕێزلێنانەی بۆ کردبن..

لەبەر ئەوەش نەبو کە باری ئابوری یا پەیوەندیەکانی بەرهەمهێنان یان ماددەکانی بەرهەم کەمترین گۆڕانکارییان بەسەر هاتبێ!

هەروەها لۆژیکی ژینگە باوەڕی بە مولکداری تاکەکەس هەبو بە ڕەهایی لە هەمو کۆت و پێوەندێك و، دور لە هەمو یاسایەك.

ئیسلامیش هات بە سیستەمێك ئەو مولکدارێتیەی ڕێکخست کە تا سەردەمی ئێستا جیهان نەگەیشتبوە بەشێکیشی، ئەمیش پاشنەوەی بە دۆزەخی دەرەبەگایەتی و سەرمایەداری داخ بو و ئازاری چەشت، ئیسلام هات و گوتی ماڵ ماڵی خودایە و کۆمەڵیش نماینەدەیە و، تاکیش تیایدا فەرمانبەرە، بەچاك ئەنجامدانی و بەجێگەیاندنی مافەکانی شایستەی دەبێ، بەڵام ئەگەر گوێی نەدایێ و مافەکەی بەجێنەگەیاند بۆ کۆمەڵ دەگەڕێتەوە کە یەکەم خاوەن مافە لەو ماڵەدا، ئەوجا دەقێکی هاوردوە لەسەر چۆنیەتی دابەشکردنی ﴿كَيْ لاَ يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الأَغْنِيَاءِ مِنكُمْ: نەك ببێتە سەرمایەی ئالوگۆڕکردن لەنێوان

دەوڵەمەندەكانتان.﴾الحشر/٧.

جا لۆژیكی ژینگە بەمشێوازانە و هیدیكەش بوە.. ئیسلامیش هات ئەو لۆژیكەی رەشكردەوە و لۆژیكی دیكەی تەواو دوری لەباتی دانا، تەواو بەو ژینگەیە و هەمو ژینگەكانی دیكەی ئەو رۆژان نامۆ بو، قسەكانیش ناكاتە مەبدەئی (نمونەیی) هەڵواسراو لە بۆشایی دا، بەڵكو كردیە واقیعێكی هەستپێكراوی وا لەو مرۆڤانە رەنگی دایەوە كە لەسەر زەوی دا دەژیان و روی دڵیان لە ئاسمان بو!

جا ئەمە چۆن رویدا؟

چ حەتمیەتێكی مێژویی و چ لێكدانەوەیەكی ماددی دەتوانێ ئەو سەیر و سەمەرەیە لە مێژوی مرۆڤدا لێكداتەوە؟!

یەك شت هەیە دەكرێ لێكبدرێتەوە.

كاتێك مرۆڤ بڕوایەكی راستەقینە بەخودا دێنێ و بیروباوەڕێكی دروست دڵی دادەگرێ. ئەو موعجیزانە دروست دەكا!

مرۆڤ گەورەترین هێزی سەر ڕوی زەویە ئەو كاتەی باوەڕ بە خودا بێنێ. چونكە ئەو كاتە دەبێت وزەیەكی ئاراستەكراو. دەبێتە هێزێكی كارا و خاوەن ویست لەسەر روی زەوی -بە ئیزنی خودا- چونكە مرۆڤ جێنشینی خوایە.

خوداش بە خەڵكی دەفەرموێ: ﴿وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ: هەرچی لەناو عاسمانەكان و زەمیندان، هەمو هی ئەون، ئەو بۆ ئێوەی كەوی كردون.﴾الجاثیة/١٣.

خوا -ی پاك و بەرز- بۆ خەڵكی رامكردوە. كەواتە هەرچی هەیە بە مۆڵەتی خوا بۆ خەڵكی رام و كەویە، بۆ وان دەستەمۆیە واتە مرۆڤ ئەو هێزە كارایەن

دەتوانن هەڵوێست وەرگرن، نەك ئـەو بـڕە نێگەتیڤـەی هـەمو شتێك دەسـت لـە کاروباری وەردا و بۆ خۆی دەست لە کاروباری هیچ شتێك وەرنەدا!

ئەوە باری ڕەوای مرۆڤە. ئەوە شوێنی شایستەیەتی. ئـەو شـوێنەی شایستەی جێنشینی خوایە لە زەویدا.

جا کاتێك مرۆڤ بەئاگا دێتەوە و شوێنی شیاوی خۆی دەناسێ، چیدی ناچێتەوە بەر ئەو فاکتەرانەی کاریگەریان لەسەری هەیە و ئەو کاریگەری نیە، بەڵکو دەبێتە هێزێکی پۆزەتیڤ -بەلای کەمی- لەگەڵ هێزە ماددیـەکان کـارێك دەکـا. ئەگـەر نەشڵێین بەسەریدا زاڵ دەبێ و دەستەمۆی دەکا.

هەر بەتەنیا هێزی ماددیش نیە کە ئیسلام بۆ هەڵوێستی نێگەتیف و پۆزەتیـف لە ئاستیدا ئاراستە دەکا.

بەڵکو بەهەمان شێوە بارە کۆمەڵایەتی و ئابوری و سیاسی و یاسایی و مێژویی و روحیەکانیشە.. لەگەڵ هەمو چالاکیەکانی مرۆڤایەتی.

﴿إِنَّ اللَّهَ لاَ يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنفُسِـــــهِمْ: خـوا لـو هیـچ گـەلێك ناگۆڕێ، تا ئەوان دڵیان نەگۆڕن.﴾الرعد/١١.

ویستی خوا وای خواستوە، لە چاکـە و بەخشـندەیی خـۆی -کـە مـرۆڤ ببنـە ماددەی کاری سەر زەوی و، ببنە ماددەی گۆڕانکـاری. مرۆڤـە کـە کـار دەکـا و، مرۆڤە کە بەرهەم دێنێ و، مرۆڤە کە سیستەمان دادەمەزرێنێ و بارەکـان دێنێتـە ئارا و، هەر مرۆڤیشە کە واقیع دەگۆڕێ و.. گۆڕانیش ویستی خودایـە و، خـوداش دەستەوەستان نیە لەوەی باری خەڵکێك بگۆڕی بێئـەوەی خۆیـان بگـۆڕن، چونکـە ئاسمانەکان و زەوی هەرچی تێیاندان مولکی وین و، هەر خوا بەسـەر بـەندەکانیدا زاڵە و، تاکە مشورگێڕی هەموانە و بەچی بیەوێ و چۆنی بوێ هەڵیاندەسـوڕێنێ..

بەڵام ئاوای خواستوە.. کە مرۆڤ ئەندامێکی ئیجابی بێ لە ژیاندا و، گۆڕانکاریش بە ویستی مرۆڤەوە بەند بێ، لە ڕێگای ئەوەوە بێتە دی، لەویڕا بێتە ئارا و، دەگەڵ هەمو قەوارەکەیدا، لە کار و فیکر و هەستونەستی تێکەڵ ببێ.

چ ڕێزلێنانێك لە سەرەوەی ئەم ڕێز لێنانەیە؟

لەگەڵ ئەمەش مرۆڤ خۆی پەنا دەدا و پاشە کشە دەکا و، خـۆی لـە جێگـەی ئاژەڵ و بێگیان دادەنێ و، خۆی بەردەداتەوە تا ڕوداوەکان بیهاژۆن و بەخۆی ڕەوتی ڕوداوەکان ناکێشێ.

نەخێر! کاتێك وادەکا کە بڕوای بەخوا نـەبێ و، حەقیقـەتی خۆشـی نەناسـێ و بڕوای پێ نەبێ.

بەڵام کـاتێك بـڕوا بـە خـوا دێنـێ و بـڕوای بـە خـۆی دەبـێ ئـەوا حەتمیـەتی گەشەسەندن بەدوای ناکەوێ و، نە بۆ لێکدانەوەی ماددی مێژو ملکەچ دەبێ و، نە بۆ هیچ لێکدانەوەیەکی دیکە جگە لە لێکدانەوەی مرۆڤانەی تەواو، کە مرۆڤ لـە هەڵوێستی ئاراستەکاری کارای خاوەن ویست دادەنێ.

ئەگەر ئەوروپاش بڕوای بە خوا هەبوایە و، بڕوای بە مرۆڤایەتی مرۆڤ هێنابـا، لێنەدەگەڕا ڕوداوەکان لەوێدا بەم ئاراستەیە بڕۆن و، ڕا و ئاراستەیەکی دیکەی دەبو و، توانای ڕاوەستانی لەبەردەم نسکۆی (حەتمی) لەخۆی بەدی دەکـرد کـە ڕەوشـتی گرتۆتەوە و کۆمەڵگەکەی لێکترازاندوە و، شۆڕشی پیشەسازیش یا شەر یان ڕوداوی دیکە نەیاندەتوانی بەو شێوە توندە لەبار یەکی ببـەن کـە مـاڵوێرانی و کاولکـاری بەسەربەخۆی و دنیادا هێنا.

* * *

جا مەسەلەکە هەر چۆن بی.. ئەوە ئەو چیرۆکە بو کە بە داڕوخانی ڕەوشت و نەریتەکان کۆتایی هات و، ئەو (ڕوداوانە) بون کە بەلای کەمی ئەو داڕوخانە لێك دەدەنەوە –ئەگەر نەبن بەبیانوش بۆی.

بەلاّم ئێمە؟ ئەدی ئێمە بارمان چۆنە؟ چ (ڕوداوێك) لە ژیانی ئێمەدا ڕویدا ببتە بیانوی ئەو داڕوخانەی کە لە دەستی دەناڵین. یا بەلای کەمەوە لێکی بداتەوە؟ چیە بێجگە لەو کۆیلایەتیەی بۆ ڕۆژئاوای ئیمپریالیست لەناخماندا ڕەگی داکوتاوە کە هاتوە بۆ ئەوەی ئاین و ڕەوشت و نەریتەکانمان بڕوخێنێ و، تا بۆخۆی هەر سەروەر و دەسەلاّتدار بێ؟

ئایا هیچ هۆکارێکی ڕاستەقینەی دیکە دەمانگەیەنێتە ئەو خاو و خلیچکی و شل و شۆق بون و سەرەو لێژبونەوەی ئێستا تێی کەوتوین؟

ئایا هیچ هۆکارێکی دیکە هەیە.. با ڕاشکاوبین!

با ڕاشکاو بین

با راشکاو بین!

با لەگەڵ خۆماندا راشکاوبین لە ئاست هەڵوێستمان بەرامبەر ئاین و رەوشت و نەریتەکان.. بۆ لە واقیع هەڵبێین و سەری خۆمان لەنێو زیخەڵاندا نقوم کەین..؟ بۆچی خۆمان دەسخەڵەت دەین و خۆ بە درۆیان هەڵواسین؟

یان.. بۆ بەقەستی درۆ بکەین و خەڵکی دیکە گومڕاکەین؟

با راشکاو بین!

* * *

ئایا هیچ هۆکاری (بابەتی) هەن بۆ ئەو لەباریەکچونە رەوشتیەی کە ئەمڕۆ ممارەسەی دەکەین.. یان ئەگەر دەربڕینێکی بەرامبەریان بەکارهێنا: ئایا (بەرەلایی)و دەربازیون لە هەمو کۆتێك هۆکاری بابەتیانەی هەیە؟

ئەوروپا لەبەر زۆر هۆکار کە پێشتر باسمانکرد لێکترازا.. بەڵام ئەمە نابتە بیانوی بێڕەوشتی و، شەرعیەتی ناداتێ و، لە تاوانی ئەو دابەزینە ئاژەڵانەیە کەم ناکاتەوە کە ئەمڕۆ ئەوروپا ممارەسەی دەکا، بەڵکو تەنیا ئەو هەڵوەشانەوەیە (لێکدەداتەوە) کە رویدا.

ئەدی ئێمە بۆچی لێك هەڵوەشاینەوە؟

ئەو (رووداوانە) چ بون ئێمەیان توشی لێکترازان کرد؟

ئایا ئێمەش کڵێسایەکمان هەبو بە نوستویی و وەئاگایی شوێنمان کەوێ و خاوەی[1] قورسمان لێوەرگرێ و زەبونانە ملکەچی پیاوانی دینیمان بکا و، لێمان حەرام کا بیر لە گۆئاسایی زەوی، یا لە پایەی مرۆڤ لە گەردوندا، یا لە دادگەری کۆمەڵایەتی، یا رژێمە سیاسیەکان بکەینەوە، یان بە زانستە کرداریەکانی وەك نوژداری و فەلەك و سروشت و کیمیا و روەکزانی و ئاژەڵناسی خەریك بین، یا بەدنیادا بگەڕێین بۆ بژێوی پەیداکردن؟

ئایا هزری ئاینی وامان هەبوە کە بیرۆکەی گەشەسەندن لە گەردون و ژیان و مرۆڤ رەتکاتەوە.. جا کاتێك بیری گەشەسەندن بەرەو رومان هات ئاینمان وەلانا و لەگەڵ گەشەسەندنی زانست بەرەو (گەشەسەندن) چوین؟

ئایا بە درێژایی هەمو مێژوی ئێمە دژایەتیەك لە نێوان ئاین و زانستدا هەبو وەك ئەوەی لە ئەوروپا رویدا، یا هەر لە ویژدانی ناوەوەمان لێکدورکەوتنەوەیەك لە نێوان مرۆڤ و خوادا رویدا، هەروەك لە ویژدانی ئەوروپیدا، لە ئەفسانەی (پرۆمیثیوسی)ی ئاگر دزدا هەیە؟[2]

جا ئەگەر ئەوروپاش بەهەر هۆکارێك بێ بڕوای بە ئاژەڵێتی مرۆڤ هێنابێ، ئایا رۆژهەڵات بە رۆحانیەتە رەسەنەکەی و بیروباوەڕە رەگاژۆکەی و رەسەنایەتی لە

---

١ خاوە: سەرانە، الإتاوة.

٢ ئەمە ئەفسانەیەکی یۆنانی کۆنە ململانێی نێوان مرۆڤ و خواوەندان لەسەر ئاگری پیرۆز (زانین) دەردەخا. مرۆڤ ئاگریان دزی و خواوەندان لەپای ئەوەدا زۆر ئەشکەنجەی بە ئازاریان دان. لەگەڵ ئەوەی ئەمە ئەفسانەیەکی بتپەرستی بو بەڵام لە نەست (لاشعور)ی ئەوروپیدا بەقوڵی رەگی داکوتا و هەستی راستەقینەی ئەوانی بەرامبەر خوا رێکخست، جا پەیوەندی لێکدورکەوتنەوە و پێکدادان، نەك پەیوەندی خۆشەویستی.

مەیدانی مرۆڤایەتی، رەسەنایەتیەك کە بۆ دەیان هەزار ساڵ دەگەڕێتەوە. هەر لـەو ساتەڕا کە ئاینی حەنیفی ئیبراهیم پێغەمبەر تیایدا پرشنگی دا.. ئایا رۆژهــەڵات رۆژێك لە رۆژان -لەهەر قۆناغێکی تەمەنی- دەتوانێ بەراستی بڕوا بــە ئـاژەڵێتی مرۆڤ بێنێ؟

ئەگەر ئەورووپاش لە فەلسەفەیەکی میسالی هەڵواسراو لە بۆشاییدا یـا سـوڕاو لە بەتاڵی چوو بەرەو فەلسەفەیەکی ماددی تەواو کە تەنیا بڕوای بەوشــتانە هەیـە کە هەستەکانی پەی پێدەبەن، وەکو کاردانەوەیەکی لۆژیکی لەگەڵ ئـەو روداوانـەی لەوێ لە ئـارادان، وەکـو کاردانەوەیـەك بـۆ ئـەو بـارە زەمینیـە گەندەڵانـەی کـە فەلسەفەی میسالی بەجێی هێشت بۆگەنی بێ و کرم لێی بــدا، کـە بـە خـۆی لـە بورجە عاجیەکەیدا بەدوای لای ئەودیوی مادە و ئەودیوی سروشتدا دەگەڕا.. ئایـا لە مێژوی ئیسلامیدا ئەو روبەڕوبونەوەیە دژە لە نێوان میسالی و ماددی، لە نێوان گیانی و جەستەیی، لەنێوان بینراو و نەبینراو رویداوە؟ یان ئەو دو توخمە هــەر لـە سەرەتاوە لە بیری ئیسلامیدا تێکەڵ بون، جا خەڵك لە زەویدا ژیان و روی دڵیان لە ئاسمان بو، کاریان دەکرد و جیهادیان دەکرد و خاکیان ئاوەدان دەکردەوە و فێردەبون و زانستیان هەڵدەهێنجا و دەیانخوارد و ژنیــان دەخواسـت و هــەمو داخوازیـەکانی زەوییان بەجێگیری و باڵا دەستی بەجێدەگەیاند و، لە هەمانکاتدا دڵیان بە خوداوە پەیوەست بو و چاویان لە رەزامەندی وی بو، حیسابی قیامەتیان دەکــرد و پشـکی خۆیان لە دنیادا لەبیر نەدەکرد؟

ئایا چ جار لــە ژیـانی ئێمــەدا رویـداوە کارگـەکان لـەو کارگەرانـەی کـە دژی ستەمکاری راپەڕیون بکەونە فێڵ کردن و ژنانیان لەباتی بخەنە کار، پاشــان نیـوەی کرێی پیاوانیش بدەنە ژنان هەروەك لە ئەورووپا رویــدا، جـا ژن راسـتبنەوە و داوای

یەکسانی کرێیەکانیان بکەن[1] ؟ یان ئایا لە تێکڕای مێژوی ئێمەدا رویداوە نیوەکرێی شایستە بدەینە ژن —چونکە ژن- لەپای ئەو رەنج و زەحمەت و کارەی لەکارگەیەك یا کۆگایەکی بازرگانی یا لە کێڵگان دەیدا، ئایا لە مێژوی کۆن و نوێی ئێمەدا رویداوە بۆ نمونە موچەیەکی کەمتر لە مامۆستای پیاو بدەینە مامۆستا ژنەکان هەروەك تا ئەم ساتەش لە ئینگلترا رو دەدا، بەبیانوی ئەوەی ژن مۆڵەتی زگپڕی و منداڵبون و شیرپێدان وەردەگرێ بەڵام پیاو ئەو جۆرە مۆڵەتەی نیە؟ وە ئایا ئەم جۆرە شتە بچوکانە لە روی بایەخە مرۆڤانەکە راوەستاوە کە هەمو دەم هەستی رۆژهەلات لەم بابەتەوە پرشنگ دەدا ؟

ئایا هیچ شەڕێکی کاولکار لەلای ئێمە رویداوە ملیۆنان گەنج و لاوان تەفر و تونا بکات. پاشان ئاینی ئێمە رێ لە پیاوە زیندوەکان بگرێ پتر لە ژنێك بێنن، جا کچان لە پشکە پاکەکەی خۆیان لە پارێزگاری و چاودێری و پێداویستی جنسی بێبەش بن و، لەژێر فشاری ئەم پێداویستیە خۆیان بدۆڕێنن؟

ئایا لای ئێمە هیچ پازدانێکی لەناکاو لە کشتوکاڵەوە بۆ پیشەسازی رویداوە، کە کارگەران لە گوندان بۆ شار راپێچ بکا بە بێئەوەی دەرفەتی ئارامگرتن و گواستنەوەی خێزان و سەقامگیربونیان بۆ برەخسێ. کە ئەمەش ببێتە مایەی گەندەڵ بونی کچ و کوڕانی گەنجی شار؟

یان چیدیکە ؟!

لەم هەموە چی بەدرێژایی مێژوی ئێمە رویداوە کە ببێتە هۆی (مەنتیقی) لێکدابڕان و توانەوە؟

---

[1] تەنیا لە میرات دا ژن نیوەی پیاو دەبا، ئەویش ماڵێکە ژن پێیەوە ماندو نەبوەو حیکمەتی دابەشکردنەکەش لەوەدایە کە پیاو لەو میراتەیدا ئەرکی مەسرەفی خێزانی دەکەوێتە سەر نەك ژن. بەڵام کرێی ئیش و کار پەیوەندی بەو رێنماییە نیە کە بە میرات تایبەتە.

ئایا هیچ رویدا؟ له ئیمپریالیزمی ئەوروپی بۆ رۆژهەڵات زیاتر چیدیکه رویدا..
ئەو ئیمپریالیزمەی تەنیا به لەشکری سەربازی خاکی داگیر نەکرد. بەڵکو دڵ و گیانەکان و هەست و هزرەکانیشی داگیرکرد؟

باراشکاوبین و.. با بڵێین ئێمە لاسای رۆژئاوای داگیرکەر دەکەینەوە وەك لاساکردنەوەی کۆیلە یا لاساکردنەوەی مەیمونان.

* * *

ئێمە -میللەت و، نوسەر و هزرمەندان- هیچ بیرۆکەیەکی ئاشکرامان هەیە لە بارەی ئەو کۆمەڵگەیەی دەمانەوێ؟ که بیر و هەست و رەوشت و نەریتەکانی چین؟ ئایا بیرۆکەیەکی ئاشکرامان له بارەی هیچ نەریتگەلێك هەیە که کامەی دەبێ بمێنێتەوە و کامەی دەبێ لابچێ..؟

ئایا هیچ بیرۆکەیەکمان له بارەی ئەو وێنەیە هەیە که کچ و کوڕانی لاومان دەبێ وەریگرن؟ له (ئازادیەکەیان) تا کوێ بڕۆن و چ رێکخەرێك[1] بیانگرێتەوە؟ یا هەر یەکجاری هیچ رێکخەرێك له ئارادا نیە؟..

ئایا کچ بەهەمو راڕەوێکدا بڕوا؟ ئایا بۆ خۆی هاوڕێیەکی هەبێ؟ ئایا (باسی) ئەو هاوڕێیەی لەلای خێزانیدا بکات؟ یا هەر بەنهێنی پەیوەندی لەگەڵیدا هەبێ؟ ئایا پێویستە خێزانەکەی که دەزانێ تورەبێ؟ یا دەبێ چاوی لێ بپۆشێ وەك ئەوەی نەیزانێ؟ یا بەرویەکی خۆشەوە پێشوازی له هاوڕێکەی دەکات؟

ئایا کچ لەگەڵ دەسگیرانەکەی بەتەنیا دەچنە سینەما و شانۆ و باخچەیەکی چۆڵ. یا دەچنە شوێنێکی کەسنەزان؟ یان کەسێکیان له خێزاندا لەگەڵ دەچی؟ ئایا دەبێ ئەرکی ئەو کەسەش چ بێ؟

---

[1] رێکخەر: ضابط

ئایا بە کراسێکەوە دەردەچێ کە بەدڵی خـــۆی بــێ؟ قومـــاش و بڕیارەکـــەی بـــە کەیفی خۆی هەڵدەبژێری، کە سینگی روت یا پشتی روت یا قاچــەکانی روت بــێ؟ یا خێزان سەرپەرشتی دەکا یا ئەو هەڵیدەبژێرێ؟

یا کە دەچێتە دەرێ لێی دەپرسن: کێوە دەچــی؟ یــان ئەمــە لــەو تایبەتیانــەی خۆیەتی کە خێزان نابێ تێکەڵیان بێ؟

ئایا لە دورەوە یا لە نێزیکدا چاودێری دەکرێ یا جڵەوی دەدرێتە دەست خۆی؟

ئایا ئەگەر درەنگ گەڕاوە لێی دەپرسرێ: لە کوێ بوی؟

یا ئەوە مافێکی خۆیەتی و تیایدا ئازادە؟

ئایا ئەگەر گوتی: لەگەڵ دەستە خوشکێکم دەخوێند، دەبێتـــە شـــتێکی بەڵگـــە نەویست یا گفتوگۆی لە بارەوە دەکرێ؟

ئایا گفتوگۆکە بە چ شێوازێك دەبێ؟ بەچاوپۆشی لێکردن و فرتوفێڵ؟

یا بە تێکگەیشتنێکی راشکاوانە؟ یا بە گەفو گوڕ بەناوی دەســـەڵاتی خـــێزان و دەسەڵاتی سزادان؟

ئایا -ئەگەر بارودۆخی ئابوری نەبوە رێگر- تا کوێ دەخوێنێ و چی دەخوێنێ؟

ئایا ئامانجیش لە خوێندنەکە چیـــە؟ وەزیفەیـــەك تـــەنیا چونکـــە وەزیفەیـــە؟ یـــا وەزیفە بۆ مێرد پەیداکردن؟ یا وەزیفە بۆ هەستکردن بە ئازادی؟

لەلایەکی دیکەوە: ئایا کوڕ بەهەمو ڕاڕەوێکدا دەڕوا؟

ئایا لەکیژان دۆستێك دەگرێ و هەمو داخوازیە جنسیەکانی پێ جێبەجێ دەکا، یا هەر هەندێکیان بەپێی ئاسانکاریەکان؟ ئایا ئەمە لەبەر چـــاوی خـــێزان و لەبـــەر چاوی هەموان بەئاشکرایی دەبێ؟ یا بەدزی و بە نهێنی دەبێ؟ یا هەڵوێستی خێزان

چ دەبێ کە دەزانێ؟ ئایا ئەو کاتە بەچ جۆرێك ئاراستە دەکرێ؟ یا هەر بەیەکجاری ئاراستە ناکرێ؟

ئایا هەڵوێستی کوڕ لەناو خێزاندا بەرامبەر باوکی چیە؟

ئایا ڕێزی دەگرێ بەواتای جێبەجێکردنی فەرمانەکانی، یا لەسەر بنچینەی (هاوڕێیەتی) ڕەها لەهەمو مەسەلەیەکدا ڕێزی لێدەگرێ؟ یا ریسزی ناگرێ؟ یان هەڵوێستەکەی لە بەرامبەریدا بێلایەن دەبێ نە سوکایەتی پێدەکا و نەڕێزی دەگرێ؟

ئایا کوڕە بۆ خۆی داخوازی دەکا، یا بەهۆی کەسانێکی دیکەوە؟

ئایا کێ دەخوازێ؟ کچێك دەخوازێ کە لەرێگە یا سینەما یا لە باخچەیەکی گشتی ئاسیویەتی؟ یا کچێك کە لە ئیش لەگەڵیدایە یا لە خوێندنێ پێکەوەن؟ یا کچێك کە هەر نەیناسێ؟

ئایا مەرجەکانی لە ژنەکەیدا چین و؟ چۆن دەزانێ کە هەمو مەرجەکانی تێدایە؟ ئایا هاوەڵ و هاوڕێیەتی دەکا و چی ڕێکەوێ لەگەڵیدا دەکا، ئەوجا ئەگەر پێی ڕازی بو دەچێتە داخوازی؟ ئایا هەر (بە بێگوناهی) لەگەڵیدا دەبێ و؟ ئایا ڕادەی بێگوناهیەکەی چەندە؟ ئایا ماچ و لە باوەشگرن دەکەونە چوارچێوەی بێگوناهی یا چوارچێوەی گەندەڵی؟ ئایا هەڵوێستی چ دەبێ کە دەزانێ -پێش ئەوەی ببێتە دۆستی تایبەتی ئەم- پێشتر دۆستی فلان و فیسار بوە و، ئێستا چی لەگەڵ ئەمیان دەکا ئاواشی لەگەڵ ئەواندا کردوە؟ ئایا ئەمە وەك ئەمری واقیع وەردەگرێ، یا سەری خۆی لە قومەلانێ دەشارێتەوە، یا هەڵدەچێ و توڕە دەبێ؟ وە ئایا چۆن (خۆشەویستی کچە) بۆ خۆی تاقیدەکاتەوە؟ ئایا ئەو کاتە بەخۆشەویستی دادەنێ کە خۆی دەداتە دەست یا کە نایەڵێ؟ ئایا تا چ ڕادەیەك دەوروخولی دەدا کە بە تەمایە ببێتە ژنی؟ ئەو کاتە ڕای چدەبێ کە کیژە بۆی دەستەمۆ دەبێ؟

ئەدی پاش زەماوەندکردن؟ هاورێ و دۆستانی پێشو چییان لێدێ؟ ئایا کوڕە واز لە دۆستانی خۆی کچەش واز لە هاورێکانی دێنێ؟ یا کوڕە رێ لە ژنەکەی دەگرێ و بەخۆی وازناهێنێ؟ یا -پێکەوە- لە بۆنە و کۆبونەوان چاویان پێیان دەکەوێ؟

وە ئایا ژنە لە ماڵێ پێشوازی لە برادەرانی مێردی دەکا؟ ئەگەر کابرا لەوێ بێ یا لەوێ نەبێ هەر پێشوازیان لێدەکا؟ یا تەنیا لەو کاتەی کە مێردە لە ماڵێیە؟ ئایا چ دەستەبەری[1] دەکا؟

ئەمانە و سەدان و هەزارانی هاوشێوە.. ئایا ئێمە -ئێمەی میللەت و، نوسەر و هزرمەندان- بیرۆکەیەکی دیار و ئامانجێکی بەرچاومان هەیە؟ یا مەسەلەکە بە (بەرەکەت) و بۆ بارودۆخ چۆنی هات ئاوا لێیدەگەڕێین؟

با راشکاو بین و.. با بڵێین ئێمە هێشتا هیچ بیرۆکەیەکی دیار و ئاشکرامان نیە و، بەبێ ئامانجێکی دیاریکراو دەژین.

* * *

ئایا ئێمە گەلێکی پارێزگارین؟ یا ئێمە گەلێکی ئازادین؟ یا نەئەوین و نە ئەم؟

ئایا هیچ توێژێکی کۆمەڵ هەیە -هەر توێژێك بێ- نەریتی ئاشکرا و وێنەی دیاریکراوی هەبێ؟ دەشت یا شار کرێکار یا فەرمانبەر. فەرمانبەری بچوك یان فەرمانبەری گەورە، کچی خوێندەوار یان نەزان. کچی فەرمانبەر یا بێکار. مێرد کردو یا عازەب. ئەوەی لە (ئەوروپا)ی خوێندوە یا ئەوەی لە میسری[2] خوێندوە. ئەوەی رۆشنبیریەکی (رۆژئاوایی) هەی یا رۆژهەڵاتی؟

---

١ دەستەبەری: ضمان

٢ کە لێرە و لە شوێنانی دیکە نوسەر دەڵێ میسر، لەبەر ئەوەیە کە خۆی خەڵکی ئەوێیە، دەنا مەبەستەکە بۆ ئێرە و هەمو وڵاتانی خۆرهەڵاتی ئیسلامی ڕاستە.. -وەرگێڕ-

ئایا هیچ چین و توێژێك لەوانە یەك وێنەی هەیە کە مۆرکێکی دیاریکراو جودای بکاتەوە؟

یا هەر توێژێك لە هەمو جۆرەکانی تێدایە: میانەڕەو و توندڕەو و بەرەڵڵا؟

لە لایەنێکی دیکەش: ئەگەر هەر جۆرە نەریتێکمان وەرگرت: توندڕەوی یان میانەڕەوی یا بەرەڵڵایی، ئایا ئەوە توێژێکی کۆمەڵایەتی دیاریکراو دەگرێتەوە؟ یان بەبێ هودە لە نێو توێژەکانی کۆمەڵدا پەرش و بڵاودەبێ؟

ئەگەر بۆ نمونە ئەوەمان وەرگرت کە کچ بەبێ چاودێری بەتەنیا بچێتە دەرێ.. ئایا ئەمە بەزۆری لە توێژێکی دیاریکراو لە توێژەکانی کۆمەڵگا رودەدات؟

بۆ نمونە لەنێو (رۆشنبیران)؟ یا لەنێو دانیشتوانی پایتەخت؟ یا لەنێو ئەو خێزانانەی کچەکانیان لە زانکۆیان خوێندوە؟ یا لە خێزانی (هەبونەکان)؟ یا لە ژینگەی کرێکاران..؟

یا ئەم نەریتە لەهەمو چین و هەمو جۆر و هەمو توێژێکیدا[1] دەبینین؟

ئەگەر نمونەی کچێکی پارێزگاریشمان وەرگرت کە غەریبان نەدوێنێ و لەگەڵ پیاوان تێکەڵ نەبێ ئایا زیاتر ئەوە لە (کیژی لادێ)[2]دا دەبینین؟ یا لەو خێزانانەی رۆشنبیری ئاینیان هەیە؟ یا لە (چینی ناوەنجی)[3] یا لەهەر توێژێکی خەڵکی؟ یا لێرە و لەوێ بە پەرتوبڵاوی دەیبینین لەسەر بنچینەیەکی تێنەگەیشتراو؟

---

[1] چین: طبقة. توێژ: قطاع.

[2] کیژی لادێ: بنت البلد.

[3] چینی ناوەنجی: الطبقة المتوسطة.

ئەگەر باوکێك وەربگرین کە پارێزگاری لە کچەکانی دەکا.. یا باوکێك کــە لــە بازاڕ هــەڵیاندەخا.. یــا بــاوکێك کــە تێکــەڵی هیــچ نابــێ.. ئایــا لــە توێژێکــی دیاریکراودا دەیبینین، یا بە دابەشکراوی بەبێ سیستەم؟

با ڕاشکاو بین و.. با بڵێین ئێمە لەم مەسەلەیەدا (میللەت) نین بــەڵکو حاڵــەتی تاکەکەسی پەرتەوازەین کە یەکێتیەکی لــێ پێکنایــێ و مۆرکێکــی جیاکــەرەوە و ئاراستەیەکی دیاری نیە.

* * *

کچ دەچێتە سەر دەریا، ڕوتە و لە مایۆیەك بترازێ هیچی دیکەی لەبەر نیە، بە لەنجــە و لار و خۆبــادانی هــەرچی داپۆشــراوە دەری دەخــا و هەرشــتێکی بــوروژێ دەیوروژێنێ.. دەڵێ بۆ وەرزشکردن دەچێ! (ئای خەڵکینە)! ئێوە هێنــدە دڵڕەقــن و خۆپەسەندن بەشێوەیەك مافی سروشتی وەرزشکردنی لــــێ حــەرام دەکــەن؟ ئــەدی دەریا تەنیا بۆ ئێوەیە ئەی گەلی پیاوان؟ ئایا سروشت تەنیا بــۆ ڕابواردنــی پیــاوان وەدیهێنراوە؟ ئایا وەرزشیش لە خودی خۆیدا حەرامە؟

نەخێر! مافی خۆیەتی وەرزش بکا. مافی خۆیەتی بچێتــە ســەر دەریــا. مــافی خۆیەتی مەلەی تێدا بکا.. بەڕوتی لە مایۆیــەك بــترازێ و. پاشــانیش لــە ســەر لم ڕاکشێ و خۆی بداتە ڕۆژێ.

ئایا ئەمەی مەبەست نیە؟ یا شتێکی دیکەی مەبەستە؟

ڕێگەی ئەم وەرزشە و، هەمو وەرزشێکی دیکەی دەدەین..

شوێن و گەرماوێکی تایبەت بە پیاوان و، یەکێکی تایبەت بە خانمان دادەنێین.

خودایا! چ ڕویدا؟ ئەو کیژۆڵەیە بۆ وا هــەڵچو؟ هــەزار کچــی دیکەشــی لەگــەڵ هەڵچون؟ ئەدی داوای وەرزشی نەدەکرد، ئێمەش وەرزشمان بۆ نەڕەخساند؟

با ڕاشکاوبین.. ئەو کچە تەنیا خودی وەرزشی ناوێ، یا وەرزشی بەپاکی نـاوێ، بەڵکو دەیەوێ خۆی دەربخا و، چێژ لەخۆ دەرخستنەکە وەرگـرێ و، ئـارەزوی کـوڕە لاوان ببزوێنێ.

* * *

ئەو کچەی کە کراسێکی سینگ روت و بنبـاڵ روت (جـاپۆنیز) لەبـەر دەکـا و بەرێگادا دەڕوا یا لە ئوتومبێل دادەنیشێ یان لە (گازینو) دادەنیشێ لەنێو پیـاوان و گەنجاندا.. دەڵێ کەوا مومارەسەی (ئازادی) خـۆی دەکـا لـە هـەڵبژاردنی ئـەو پۆشاکانەی خۆی دەیەوێ. ئەو کچێکی ئازادیخوازە و، قەوارەی ئازادیخوازانەی خۆی وەدیدێنێ. خەڵکینە ئێوە چیتان لێی داوە؟ ئێوە بەگوێرەی ئـەو کێـن؟ بـۆ تێکـەڵ کاروباری دەبن؟ پەیوەندیتان پێیەوە چیە و چ مافێکتـــان بەسـەریەوە هەیـە؟ ئـەو ئازادە چی بیەوێ بەخۆی بکا.. ئایا ئێوە ڕێ لە ئازادی ژن دەگرن؟ ئایـــا قـەوارەی سەربەخۆی ژن رەشدەکەنەوە؟ ئایا دەیکەنە کۆیلەی خۆتان؟ ئایا دەیکەنە پاشـکۆی پیاو تا ئـەو جلـە بپۆشـێ کـە پیـاو بەسـەریدا فـەرزدەکا و بۆخـۆی چـی بیـەوێ هەڵێنابژێرێ؟

نەخێر. ژن ناکەینە کۆیلە و نایکەینە شوێنکەوتە و پاشکۆی پیاو.

ژن قەوارەیەکی (ئازاد)ی هەیە.

بەڵام.. ئایا مەبەستی ڕاستەقینەی ئازادیە؟

ئایا ئەمە (دۆز)ێکی دەرونی و رۆحی و هزریە کە باوەڕی پێدێنێ و وەدیدێنێ؟

با تەماشەکەین..

ئەو کوڕە لاوەی کە سینگە روتەکەی ئارەزوی ئاژەڵانەی تێدا وروژاند.. کە وەك هار چاو دەبڕێتە ئەوەی دیارە و ئەوەی داپۆشراوە.. ئەو گەنجـەی خەریکـە بـەچاوە

برسیەکانی هەڵیلوشێ.. ئایا کچەکە وا نایبینێ؟ ئایا رای بەرامبەری چۆنە؟ هەر چەند بە ڕواڵەت بێزاری دەردەبڕێ، ئایا رای بەرامبەر بە تێڕوانینەکانی چیە؟ ئایا چ حیسابی بۆ نەکردوە؟ ئایا حیسابی بۆ سینگی روت و جوڵانەوەی وروژێنەر و چاوتێبڕینی روتانەی خۆی دەکات کە ئارەزوی ئاژەڵانەی ئەو گەنجە دەوروژێنێ؟ بۆ ئایا تەواو لەمە دڵنیا نیە، هەر لەو ساتەوە کە بۆ دەرچونێ لەبەری کردوە؟ ئایا را و بۆچونی چیە؟ ئایا ئەو کراسەی (بۆخۆی) پۆشیوە؟ یا بۆ ئەو لاوە برسیەی، کە چاوی دەکەوێتە سەر ئەو دیمەنە وروژێنەرە؟ بۆچی؟ بۆچی حیساب بۆ ئەو لاوە دەکات کاتێکی کراسەکە دەپۆشێ و، کە بەرامبەری دادەنیشێ حیسابی بۆ دەکا لەو ساتەی چاوی دەکەوێتە سەر؟ ئایا بۆیە حیسابی بۆ دەکا چونکە کچێکی ئازادیخوازە؟ یا لەبەر ئەوەی لە ناوەوە بۆتە کۆیلەی هاندەری سێکس، بۆتە کۆیلەی ئەو ئاژەڵەی لە خۆیدایە و ئەو ئاژەڵەی لە کوڕەکەدا هەیە؟

با راشکاوبین.. ئەو کچە مومارەسەی (ئازادی) ناکا بەڵکو مومارەسەی کۆیلایەتیەکی تەواو بۆ هاندەرە ئاژەڵانەکە دەکا.

* * *

ئەو رۆژنامەنوسەی کچان لە رۆژنامەکەیدا بەکاردێنێ.. دەڵێ: کار بۆ (ئازادی) ژن دەکا. یارمەتی دەدا هەتا (بخزێتە) ناو هەمو بوارێکی کارکردن و شایستەیی خۆی بسەلمێنێ و کەسێتی خۆی وەدیبێنێ. دەڵێ ژن سەلماندی کە لە پیاو لێهاتوترە و زیاتر توانای بەسەر ئەنجامدانی ئەرکەکانیدا دەشکێ. دەڵێ: ژن ئارامی‌زیاترە لەسەر کارەکەی و دڵسۆزی زیاترە.. دەڵێ و دەڵێ..

ئایا بەراستی بۆ ئازادکردنی ژن و سەلماندنی شایستەیی کاردەکا؟

یا دەیکاتە (تەڵە)یەك بۆ ئەو کارە رۆژنامەوانیەی ئەنجامی دەدا؟ دەینێرێ بۆ وەرگرتنی هەواڵان و، چاکیش دەزانێ کە جوڵەیەکی نەرم و شل لێرە و

زەردەخەنەیەكی وروژێنەر لەوێ دەمــە داخراوەكــان دەكاتــەوە و رازی نێــو سـینان دەردەهێنێ. یا لە نوسینگەكان دەیهێڵێتەوە جا لاوان باڵەفڕكێی لە دەور دەكــەن و لە كاركردن بۆ ڕۆژنامەكە (دڵسۆز) دەبن هەتا لە پاڵ كچەكەدا بمێننەوە؟

ئایا ئەو خاوەن ڕۆژنامەیەی كار دەداتە كچان پەی بەمە دەبا یا لێی بێئاگایە؟

با ڕاشكاوبین.. ئەمە بازرگانیەكە وەك بازرگانی كۆیلەی سپی پێستە لــە پشـت دیواران و لەپێش دیواران رودەدا.

* * *

ئەو نوسەرانەی بانگەوازی (ئــازادی) دەكــەن و.. ئــەو لاوانــەی بــۆ كتێبەكــەی هەناسەگیر دەبن.

ئایا ئەوانە لە بانگەوازی ئازادیدا دڵسۆزن؟ ئایا بەراســتی لــەتاو پاشــكەوتن و كۆیلایەتی ژن ژان گرتونی؟ ئایا ویژدانیان لەتاو ژنانی ئازاردراوی سەر زەوی چكــی كردوە و چاویان بە فرمێسك تەڕبوە؟

ئایا بەراستی دەیانەوێ ژن هەست بە كەسێتی خــۆی بكــات و قــەوارەی خــۆی وەدیبێنێ؟

ئایا هەریەكەیان دەیەوێ ژنێكی (ئازاد)ی هەبێ لەوانەی كە بەخۆی لە خــەیاڵی خۆیدا لەكاتی بانگەوازەكەی وێنەیان دەكێشێ.. ژنێك حیســاب و كیتــاب لەگــەڵ مێردەكەی بكات و بیخاتە بەر ئەو هەستەی كە لەگەڵیدا یەكسانە، پیــاوە كــارێك ئەنجام نەدا بە رەزامەندی وی نەبێ.. ژنێك هەر كاتێك بیەوێ بچێتە دەرێ و كــەی بیەوێ بگەڕێتەوە و، لە هەمو بوارێكدا لەگەڵ پیاوان تێكەڵ بێ؟

یا لە دەست ئەو ژنە پشی تەنگ دەبێ و نــەفرەت لــەو ڕۆژە دەكــا كــە تیــایدا (ئازاد) بو.. لەگەڵ ئەوەش هەر بانگەوازەكە دەكا..

ئایا لە بانگەوازەکەیدا دڵسۆزە؟ یا (هاندەری) لەدوا هەن؟

ئایا ئازادی ژنی دەوێ تا بەڕاستی ئازاد بێ..

یا بۆ ئەوەیەتی تا بە ئاسانی لە بازاڕ و کارگە و نوسینگە و ڕێگادا دەسکەوێ؟ هەتا بە سانایی ئارەزوەکانی تێرکا و هیچ لەمپەرێکی لەرێگەدا نەبێ و هیچ (نەریت)ێك ڕێگەی نەگرێ؟

با ڕاشکاوبین.. ئەوە ئارەزوی دەسکەوتنی ئافرەتە نەك خولیای ئازادکردن.

❊ ❊ ❊

ئەو کچەی دەچێتە زانکۆ و وەك سەماکەر خۆی ڕازاندۆتەوە و وەك ... خۆی روتکردۆتەوە.

دەڵێ: گوایە زانستی دەوێ..

بەو شێوەیە؟...!

زانست ئەو جلوبەرگانە دەخوازێ؟ زانست ئەو جوڵە و خۆبادانەی دەخوازێ؟

زانست پێکەنینی وروژێنەر و چاوتێبڕینی پڕ غەمزە و فریودانی دەوێ؟

زانست نینۆکی بۆیاغکراو و سۆراوی لێوانی دەوێ؟

زانست وادەخوازێ لەماوەی نێوان موحازەرە یا لە کاتی موحازەرە (لێدان) لەگەڵ خوێندکاران لەنادی دانیشێ؟

زانست ژوانی پەناوپەسیوانی دەوێ بەبیانوی خوێندن.. چ خوێندنیش لە گۆڕێ نیە؟

زانست چاوچاوانێ لەگەڵ مامۆستا و سەرنج ڕاکێشانی موعیدانی دەوێ؟

زانست وادەخوازێ زانکۆ بکرێتە سەماگە و شانۆ و کەرنەڤاڵ؟

ئایا ئەو کیژە کە لە ماڵێ دێتە دەر زانستی لەبیرە؟ یا بۆ (ڕاوکردن) چۆتە زانکۆ؟

با راشکاوبین..

***

زانکۆکان ئەمڕۆ بون بە چوار.. دوانیان لە قاهیرەدان[1].

کاتێك هەندێك کچی (دواکەوتو) کە بۆ زانست دەچنە زانکۆ و، دڵیان لەو پیسوپۆخڵیە روحی و فیکریە هەڵدەچێ کە ئەو کیژ و کوڕە خوێندکارانە مومارەسەی دەکەن لە راو بترازێ خەمێکی دیکەیان نیە.. راوکردنی ئاژەڵ.. کاتێك ئەو کچانە داوایانکرد زانکۆیەکیان بۆ تایبەت بکرێ، تا دور لە گەندەڵی هەمو زانستێکی تێدا فێر بن، ئەوا رۆژنامەوانی (ئازادیخواز) هار و هاج بو و.. گوتیان تاقیگە و کارگە لە کوێ بێنین و مادده لەکوێ بێنین؟ تەنانەت مامۆستا و وانەبێژ لەکوێ بێنین کە ئێمە بەخۆمان دەستمان ناکەون و بۆیان لە تەنگژە داین.

ئەمڕۆ.. ئەگەر کچانی هەر چوار زانکۆ کۆ بکەینەوە؟ ئایا زانکۆیەکی تەواو بەڵکو زیاتر پڕناکەنەوە؟ بەهەمان تاقیگە و کارگە و بەهەمان مادده و، هەمان مامۆستا و وانەبێژ، بەبێ زیادکردن و گۆڕانکاری؟

با راشکاوبین.. مەسەلەی لە دەستهاتن نیە، بەڵکو حەزێکی شێتی تێکەڵبونە.

***

---

[1] ئاشکرایە نمونەکانی ئەم کتێبە بەگشتی و ئەم بەشە بەتایبەتی هەموی لە واقیعی میسرەوەیە، بەڵام ئەمانە تەنیا نمونەن دەنا مەبەستەکان بەسەر هەمو واقعێکدا پیادە دەبن. —وەرگێڕ—

ئەو برایەی خوشكەكەی (بەرەڵا) دەكا تا دۆست و گراوی بۆ بگرێ..

ئایا بۆ بازنەی خەیاڵی تەواو ناكا تا ئەو شتە بزانێ كە هەر دەبێ ڕوبدا؟

ئایا نازانێ چ نمونەو پێشەنگێك دەداتە خوشكەكەی كاتێك وەكو ... بەكاری دێنێ تا كچی بۆ بێنێ؟ ئایا نازانێ كە خوشكەكەی دەزانێ بۆچی كچ لە دوای كچی لێ داوا دەكا؟ ئایا نازانێ خوشكی دەرك بەوە دەكا كە بەم شێوەیە ئارەزوەكانی براكەی تێر دەكا؟ ئایا نازانێ كە چ پێشەنگ و نمونەیەكی دەداتێ و هەر دەبێ ئەویش بۆ خۆی لە هاوڕێیەك بگەڕێ، یا لەنێو هاوڕێیانی براكەی، یا لەهەر ڕێگایەكی دیكە؟

هەڵوێستی چیە؟

ئایا رازیە لەپێناو تێركردنی ئارەزوی نزمی خۆی خوشكەكەی فێری گەندەڵی بكا و فرێیداتە سەر ڕێ؟

یا پێشوازی لێدەكا. بەڵكو لەكاتی راوی خۆیدا نێچیرێكی باشیش بۆ برایەكەی بدۆزێتەوە.

با راشكاوبین.. ئەمە پیسیەكی قێزەوەنە ئاژەڵی لێ دەپرینگێتەوە.

* * *

ئەو باوكەی درەنگی شەوێ كچەكەی دەگەڕێتەوە و.. پرسیاری لێدەكا و وەڵامی دەداتەوە.. كە لەگەڵ یەكێك لە دەستەخوشكانی دەیخوێند.

ئایا دەزانێ؟ ئایا هەڵدێنێ؟

ئایا دەزانێ ئەو كوڕە لاوەی لەگەڵیدا بو تا دەرگای ماڵێی هێناوە و بەیانیش چاوەڕێی بوبو؟

ئایا كە دەزانێ هەڵوێستی چیە؟

کاتێك لە ناوەوە دڵی دەبزوێ بەڵام ملی شۆڕ دەکا و کڕدەبێ و.. وا پیشـــاندەدا کە رازیە، ئایا وا دەزانێ هێشتا گەردیلەیەك پیاوەتی تێدا ماوە؟

یا رەنگە لەبن سمێڵان بزەی بێتێ و، بڵێ: (کچەکەم زیرەکە)!.. دەبێ کەی کوڕی باشێك بێتە خوازبێنی؟

با راشکاوبین.. ئەمە پیسیەکی بێزەوەرە و ئاژەڵ لێی دەپرینگێتەوە.

❊ ❊ ❊

سنورەکانی رەوشت بەرزی چین؟

کاتێك کچ بەسینگی روت دەچێتە دەرێ و روی ســـواخ دراوە و خـــۆی بـــادەدا.. بانگەشەکارانی (ئازادی) دەقیژێنن! چیتان دەوێ ئـــەی تونـــدڕەو و دڵڕەقینـــە؟ ئایـــا رەوشتبەرزی بە جلوبەرگە؟ ئایا بەسەر روی پێستە دەپێورێ؟ بـــە ســـانتیمەتر و بـــە مسقاڵە؟ ئـــەوە کیژۆڵەیـــەکی بێگوناهـــە هیـــچ مەبەســـتێکی نیـــە. ئـــەوە کچێکـــی رەوشتبەرزە.

کاتێك کە دەبێتە دۆستی کوڕێك و لەگەڵی دەچێتە ســـینەما یـــا گەشـــتێك لـــە چۆڵەوانیدا، بانگەشـــەکاران هاواردەکـــەن و دەڵێـــن: جـــا (چقەیدیـــە)؟ چ رویـــداوە؟ گەشتێکی بێگوناه لە چۆڵێدا.. ئێوە بێجگە لە شـــتی خـــراپ چیدیکـــەتان بـــەدڵدا نایێ؟ خەڵکینە! گومانتان باش بێ. خراپە تەنیا لە خەیاڵی پڕ شتی هیچ و پـــوچ و تاریکی و گومانی ئێوەدا هەیە. کـــوڕە گەنجـــە و دەیـــەوێ بـــە پـــاکی و بێگونـــاهی رابوێرێ.

کاتێك لە باوەشی دەکـــا و مـــاچی دەکـــا و.. هـــەندێك دەســـگەمەی قەدەغـــەی لەگەڵدا دەکـــات.. بانگەشـــەکاران دەقیژێنـــن: ئایـــا هیـــچ رویـــداوە؟ رەوشـــتبەرزی دەسکاری کراوە؟ کچە هیچی لـــێ کەمبۆتەوە؟ خۆ دنیا بەسەریەکدا نەڕوخاوە؟ هۆ

خەڵكینە! هێشتا دنیا باشە! لێگەڕێن ئیش بڕوا. دۆستایەتیەكی بێگوناح.. دەستبازیەك كە سنور نەبەزێنێ..

ئەو كاتەی كارەساتەكەش رودەدا بانگەشەكاران دەقیژێنن: تاكەی لە بیركردنەوە و تێڕوانینی رواداوەكان هەر پاشكەوتو و كۆنەپەرست دەبن؟ ئایا رەوشتی بەرز شتێكی ماددی بەرهەستە؟! رەوشتبەرزی لە ناخەوەیە! لە دەرونە! لە هەستەكانە! ئەوە كچە خۆشەویستی وێڵی كردوە، بەسەر هەستەكانی دا زاڵبوە و ئەویش هەمو شتێكی لەپێناو كردۆتە (قوربانی). بەڕاستی كچێكی هەست بەرزە. مادام جەستەی خۆی نافرۆشێتە هەمو كڕیارێك. مادام بۆ (خۆشەویستیەكەی) دڵسۆزە و، بۆ دۆستەكەی وەفادارە. كەواتە رەوشتبەرزە!

پاشان جەستەی خۆی دەفرۆشێتە هەمو كڕیارێك و دادەبەزێتە بازاڕ..

لەگەڵ ئەوەشدا هەندێك نوسەرهەن لە دەرونی خۆیان هێشتا زیاتر بێنابڕوییان ماوە و ناوی لێدەنێن داوێنپیسی رەوشتبەرز و! داكۆكی لەو رەوشتبەرزیە دەكەن كە لە داوێنپیسی رەنگدەداتەوە.

با راشكاوبین.. ئێمە بازرگانی (كۆیلە)ین دەمانەوێ داوێنپیسی بلاوبێتەوە!

* * *

ئەو نوسەرەی ئەم چیرۆكە لە رۆژنامەكەی دەنوسێ:

ژنێك نامەیەكی بۆ ناردوە و (راوێژ)ی پێدەكا و دەڵێ..

وا راهاتبوم ئەگەر كێشەیەك لە نێوان من و مێردەكەم رویدابا دەچومە ژوری خۆم و دەرگەكەم لەسەرخۆم دادەخست.. جا مێردەكەم دەهات و لە دەرگەی دەدا و دەهاتە ژورێ و پێكدەهاتینەوە.

لەدوا جار کێشەیەکی توند رویدا و، مێردەکەم زۆر تورە بـو منیـش هەسـتام و چومە ژورەکەم و چاوەڕێ بوم.. وەکو جاران مێردەکەم لە دەرگـەی نـەدا و نـەهات داوای لێبوردنم لێبکا. منیش رقم هەستا و، لە ژورەوەڕا دەرگەکەم کلیلدا و، گـوتم ئەگەر هات لەبەر دەرگە دەیهێلمەوە و بە ئاسـانی لێـی خـۆش نـابم، بـەلاّم هـەر نەهات. منیش زیاتر تورە بوم. بەدرێژایی رۆژ لە ژورەکەم مامەوە. هـەر نـەهات. دەرگەکـەم کـردەوە. دیتـم مێردەکـەم لـە مالّێ دەرچـوە. پـتر رقـم هەسـتا.. دراوسێیەکمان هەبو چاوبازی لەگەلّ دەکـردم منیـش چـاوم لـێ دەپۆشـت. بـەلاّم ئەمڕۆ هانم دا. هەر تەنیا. هەر تەنیا بۆ ئـەوەی مێردەکـەم تورەکـەم. مێردەکـەم بایەخی پێنەدام. پتر تورە بوم. جا زیاتر دراوسێیەکەم هاندا. بانگی ناو مالّێم کرد. مێردەکەم گرنگی پێنەدام. هەر یەکجاری شێت بوم. بڕیارم دا لەگـەلّ دراوسـێکەم خیانەت لە مێردەکەم بکەم. کەتنەکەشم کرد.. جا تۆ رات چیە؟

ئەو نوسەرەی ئەم چیرۆکە دەنوسێ..

چ مەبەستێکی هەیە؟

بەڕاسـتی مەبەسـتی وایـە گـیروگرفتێك بخاتـە رو؟ بەڕاسـتی دەیـەوێ بگاتـە ئامۆژگاری و پەندێك؟

یان چاك دەزانێ بلاّوکردنەوەی چیرۆکەکە چ کارەساتێك لە دەرونـی خوێنـەراندا دەقەومێنێ. جا بەهەر چ جۆرێك وەلاّمی نامەکەی دابێـتەوە و لەسەری نوسیبێ؟

وە ئایا ئەرکەکەی چیە و؟ ئەرکەکەی لە کۆمەلّگە دا چیە؟ چ رۆلێك دەگێڕێ؟

با راشکاوبین.. ئـەو رۆژنامەنوسـە چـاك دەزانـێ بلاّوکردنـەوەی ئـەو چیرۆکـە ئامانجێکی دیکە دەپێکـێ، کـە بریتیـە لـە وروژاندنـی هەسـتەکانی سـێکس و، شلکردنەوەی گرێی رەوشت و، هەلّپچڕاندنی چارشێوی ئابڕو بە بلاّوکردنـەوەی ئـەو

کەتنە ناشرینانەی وەك (واقیع)ێك.. واقیعێك خاوەنەکەی بێشەرمانە دەیگێڕێتەوە. ئەگەر هەر لە بنەچەڕا خاوەنی هەبێ!

❊ ❊ ❊

تێکەڵاوی.. بێگوناح...

لە کوێ هەیە؟ سنورەکانی چین؟ لەکامە گۆشەی سەر ڕوی زەوی مرۆڤ چنگی دەکەوێ؟

ئایا لەوێ -لەهەر شوێنێکی سەر زەوی- تێکەڵاویەك هەیە ناوی بێگوناح بێ؟

لە گڕی هەست و بزوانی ئارەزوەکان گەڕێ لەناخی دەروناندا. ناو لە تێکەڵاوی دەنێین بێگوناح مادام جەستەی تیادا بەجەستەوە نانوسێ و جێبەجێکردنێکی کرداری ئەو شتانەی تیا نابێ کە لە سینەدا خول دەخۆن. جا ئەو تێکەڵاویە بێگوناحە لەکوێ رودەدا؟ لەو ئاهەنگانەی قوتابخانەکان بەسەرپەرشتی سەرپەرشتیاران ئەنجامی دەدەن و؟ لە ماڵان بەسەرپەرشتی باوکان دەگێڕدرێ؟

بەڵێ. راستە. ئەو جۆرە ئاهەنگانە بێگوناج دەبن. چونکە سەرپەرشتیاران لە دیاری رادەوەستن و باوکانیش سەیری دەکەن، ناکرێ لە تێڕوانینێکی بێگوناح و قسەکردنێکی ئاشکرا زیاتر ڕوبدات.

ئاهەنگەکەش کۆتایی دێ و.. کوڕان و کچان دەچنە دەرێ..

بەڵام ئایا سەربردەکە هەر لەم سنورە دیاریکراوە کۆتایی دێ؟

کێیە وا دەڵێ؟

کێیە دەڵێ: پاشان چاوپێکەوتنی تایبەت رونادا، کە هەمو شتێکی قەدەغەی تێدا ڕودەدا؟

ئەو شێتبونە سێکسیە چیە لە ئەمریکا هەیە و، ئەو بەرەڵڵاییە چیە لە ئەوروپا

له ئازادیه و، ئەو توانەوەیه چیه که توانەوەیەکی دیکەی لەدوا نیه؟

ئایا لاوان تێکەڵاوی بێگوناحیان (خواردوه) و، له سێکس تێربون، ئەوجا له بەرامبەر تاواندا پاك و پاکیزه بوینه؟

ئەی نرخی تێکەڵاویی بێگوناح چیه ئەگەر مەبەستێکی لەدوا نەبێ و ڕێ له تاوانێك نەگرێ؟ له واقیعی ژیاندا نرخی چیه؟

ئەوروپا لەسەدەی ڕابردودا[1] هەڵیبەستا که گەیشتۆته ئەو تێکەڵاویه بێگوناحه وەك چارەسەرێك بۆ کێشەی سێکسی خەفەکراو. پاشان بەخۆی ئەنجامەکانی دیت زانی تەنیا چەند هەنگاوێك بەبێگوناحی نامێنێ! ئەوجا بانگەوازکارانیان چیدیکه له بارەی (تێکەڵاوی بێگوناح) نەیاننوسی. لەگەڵ خۆیاندا ڕاشکاو بون، گوتیان: کەوا ئەوان تێکەڵاوبونیان دەوێ، پاشانیش هەرچی ڕودەدا با ڕوبدا!

ئێمەش تا ئێستا هەر کۆنه قەوانەکه لێدەدەینەوه.. ئەو قەوانەی لەگەڵ خراپ بەکارهێنانی تێکچو!

با ڕاشکاوبین و.. بەڕاشکاوی داوای تێکەڵاوی بکەین، بەهەمو ئەو دەرەنجامانەی دەیداته دەست و ئەو شوێنەوارانەی بەجێی دێڵێ.

❊ ❊ ❊

ئەو چاوه برسیانەی شوێن هەمو کچێك دەکەون که به پێشیاندا تێپەڕی و هەر له تۆقی سەریەوه تا نوکی پێی دەیپشکنن و، به تێڕوانین هەست به هەمو کەلەبەرێکی جەسته و هەمو شوێنێکی داپۆشراو دەکەن..

ئەو دەرونه وێڵانەی له هەڵمی پەتاداری سێکسدا مەله دەکەن و له خەونه هارەکانیان وەخەبەر نایەن، هەمو دیمەنێکی وروژێنەر دەقۆزنەوه و، به هەودای

[1] سەدەی نۆزده —وەرگێڕ—

هەمو خەیاڵێکی پیس و برسی هەڵدەواسرێن..

ئەو ڕەوە گەنجانەی وەك سەگی هار بەدوای هەمو کچێك دەکەون.

ئایا ئەمانە وەدیهێنراوی ئادەمین؟

ئایا ئەمانە دەرونگەلێکن چاوەڕوانی خێریان لێدەکرێ؟

ئایا ئەمانە قۆڵ و باسکێکن بنیاتی نەتەوە دادەمەزرێنن؟

با ڕاشکاوبین..

* * *

ئەو کچە نەرم و شل و داشەپاوەی جادەکانی پڕکردوە.. کە لە ڕۆیشتن لەنجە دەکا و لە جوڵانەوەی خۆی دەردەخا و لە قسەکردن ناز دەکا و خۆی ناسك دەکا تاوای لێدێ هەر ئەوەتا دەنگ و پیتەکان گۆ دەکا..

ئەو کچەی بەچاوە گەشەکانی و جولەی جەستەی بەلار و لەنجەی و لۆچی پۆشاکی شەپۆڵداری نزمترین ئارەزوی لاوان لە هەستە سێکسیەکان دەوروژێنێ..

ئەو کچەی بێچاو و ڕویی دەیگەیەنێتە ئاستێك بەخۆی دەست بە غەزەل بکات و، لەماڵ بچێتە دەر هەتا چاوبازی لەگەڵ لاواندا بکات.

ئایا ئەمە وەدیهێنراوێکی ئادەمیە؟

ئایا بۆ ئەوە دەشێ ببێتە دایك و پەروەردەکاری منداڵان؟

ئایا بۆ ئەوە دەست دەدا نەوەیەك دروستکا کە هەوڵدا و لە تێکۆشان ئارامی هەبێ؟

با ڕاشکاوبین..

* * *

با بەحەقیقەت روبەڕوی گیروگرفتەکە ببینەوە، بەبێ تایتلی خەڵەتێن و گومڕاکەر.

با بەڕاشکاوی و بە ئازایی چیمان دەوێ بیلێین..

با بلێین: ئێمە ئاینمان ناوێ و رەوشتمان ناوێ و نەریتەکانمان ناوێ.

بابلێین: ئێمە دەمانەوێ نەوەیەك خەڵك دەربچوێنین کە وەکو ئاژەڵان بژین.

بابلێین: ئێمە رقمان لە بەرزبونەوە و لە هەڵکشانە.

بابلێین و.. نەترسێین.. مادام باوەڕمان بەوە هەیە کە دەیلێین!

بەڵام خۆپەنادان لەپشت ئازادیخوازی و پێشکەوتن و رەهابون.. ئەمە هەموی ساختەیە و هێندەی پێناچێ لادەچێ!

سەیریش نیە ئەوانە هەمو رقیان لە ئیسلامە.. چونکە کەسیان ناوێرن سەر دەربێنن کاتێك ئێمە موسڵمان بین!

کاتێک کە موسڵمان بین

کاتێك کـە موسـڵمان بـین بـەبێگومان وێنـەی هـەمو کۆمەڵگـە دەگـۆڕێ و، وێنەیەکی تازە وەردەگرێ.

خەڵکانێکیش لەمە تۆقیون و، دڵانێك ترس دایگرتون!

ئایا دەبێ وێنەی کۆمەڵگەی موسڵمان چۆن بێ؟

شمشێر لەسـەر گەردنانـە و، جـەلاد و مـیر غـەزەب ڕۆژ و شــەو خــەریکی دارکوتکردنی[1] سەرپێچی کارانن!

ژن لە (حەرەمسەرا) دایە و نایەتە دەر و ناخوێنێ و لەکارێك دانامــەزرێ و لـە چالاکیەك بەشداری ناکا!

ردێن بازارەکان پڕ دەکەن و، مێزەر دیوەخانان دەئاخنن!

شادی لەڕو و لە دڵان باری کردووە و، ڕوگرژیەکی هاتۆتە جێ نە زەردەی بەسەر لێو دادێ و نە نەرم دەبێ.

پیاوان لە مزگەوتەکان و ژنــان لـەماڵ، بێدەنگـی و بێجوڵـەیی و ڕەقهـەڵاتن و بەستەڵەك هەمو لایەکی داگرتوە.[1]

---

[1] دارکوتکردن: جلد.

ئەمە وێنەی کۆمەڵگەی موسڵمانە لە زەینی کەسانێکی زۆر!

هەر بۆیە مافی خۆیانە کە لە ترسان بلەرزن و ئەم ئاینە ببوغزێنن!

***

کەسانێکی دیکەش رەنگە تا ئەو رادەیە بەدگومان نەبن، لەگەڵ ئەوەشدا دەترسێن و، رقیان لەم ئاینەیە.

ئەو لاوەی کە بەگەڵ ئارەزوەکانی کەوتوە و جڵەوی لێ هەڵکێشاوە.

ئەو لاوەی لە رابواردنی پیس راهاتوە. کە شەو و رۆژ بێ دڵ دەژی. سێکس خەیاڵی پڕکردوە و، ئارەزوی دەرژێنێتە ناوخوێنی و هار و برسی دەیبزوێنێ.

ئەو لاوەی وێنە روتەکانی گۆڤاران هزرە خەفەبوەکانی وەئاگادێنن، لەگەڵ وێنەی روتی سینەما و، جەستەی روتی سەرشانۆ و،[2] کچی روتی شەقامەکان و، گۆرانی روتی رادیۆ و، بیرۆکەی روتی نێو کتێب و، چیرۆکی روتی (گەورە) نوسەران.. جا ساچمە شێتە لە خوێنی دەردەپەڕن.

ئەو کچەی وەسفی سێکسی حەزی خەفەبوی بەئاگادێنێ لەهەر رۆژنامە و گۆڤارێکی دەیخوێنێتەوە لەگەڵ دیمەنەکانی رابواردن لە سینەما و شانۆ و، وێنە و قسەی روت ئەندێشەی پڕ دەکەن جا حەز و ئارەزوی هار و هاجی تێدا دەوروژێ.

ئەو گەنجێتیە -بەو حەزە برسی و ئارەزوە چڵێسانە- لەباسی ئیسلام دەڕەوێنەوە و، هەستدەکا مێشێك بە دەمارەکانی وەدەدا، چونکە بەو ساچمە زەنانەی ناو

---

١ بەداخەوە زۆر لەوانەی بانگەشەی ئیسلامی بون دەکەن، زۆرجار دەقاودەق ئەم وێنەیە دەخەنەڕو. —وەرگێڕ—

٢ ئاشکرایە لە دەمی نوسینی ئەم کتێبەدا بەزمی سەتەلایت و کەناڵە ئاسمانیەکان لەگۆڕێ نەبوینە، دەنا ئەوان بەلای گەورەترن. —وەرگێڕ—

خوێنی، خۆی وا دێته بەرچاو له هەمو چێژێك بێبەشه كه حەز و ئارەزوی دامركێنی، بۆیه خولیاكانی شێت دەبن و، ئەم ئیسلامەی وەك درندەیەك دێته بەرچاو كه لەبەردەم هەمو ئارەزو و چێژێك راوەستابێ.

* * *

هی دیكەش هەن له وێرانكردنی رەوشتبەرزی و بڵاوكردنەوەی فاحیشه له كۆمەڵگەدا سود وەردەگرن، بۆیه زەندەقیان چوە و رقیان لەم ئاینەیە.

خاوەنی رۆژنامە و گۆڤارە روتەمەنیەكان.

خاوەن سینەما و فیلم سازەكان.

نوسەری هزرە روت و داشەپاوەكان.

كۆیلەكانی ئیمپریالیزم.. كه رقی له ئیسلامە و له راپەڕینی دەترسێ.. بۆیە بەكرێگیراوانی خۆی تێبەردەدا هەتا له ناوەوەڕا وێرانی بكەن و، وەك مۆرانە كلۆری بكەن و، وێنەكەی لەبەرچاوان بشێوێنن و.. لەهەمانكات رەوشتنزمی بڵاوبكەنەوە تا بۆشاییەكە پڕكاتەوە..

ئەوانە هەمو له باسی ئیسلام دەتۆقن و ئەم ئاینە دەبوغزێنن، چونكە ئەو زۆنگاوە پاكژ دەكاتەوە كه ئەوان بە سەركەوتن و قازانجەوە تێیدا دەژین.

* * *

ئێمە ئێستا مەبەستمان ئەم گروپەی سێیەم نیە ئەگەر چی له هەموانیش ترسناكترە!

بەڵكو مەبەستمان گروپی یەكەم و دووەمە، چونكە كه ئەمان ئیسلام بە حەقیقەتی خۆی دەناسن و بڕوای پێ دێنن، ئەوا گروپی سێیەم ناتوانێ رێگەیان

لــێ بگرێ، ئەگەر هەمو رێچکەیەکیش بگرێتە بەر.

ئەو وێنە شێواوەی ئیسلام لە دەرونی خەڵکیدا، کە ئیمپریـالیزم بـۆ شـێواندنی کۆششی کردوە و، (پیـاوانی ئـاین)یـش بەرەقـەکاری و بـە بـەردبونی خۆیـان بـۆ جێگیربونی ئەم وێنە شێواوە یارمەتیدەر بون.. ئـەم وێنـە شـێواوە ئـەمرۆ یەکـەم دوژمنی بیری ئیسلامیە.

وێنەی کۆمەڵگەی موسڵمان چۆن دەبێ؟

زۆر لە خودی موسڵمانان، کە بۆ ئەم ئاینە دڵسۆزن، بەوردی نایناسن و، نـازانن چۆن دەبێ.

کێشەی هەرە گەورەش لــە زەینــی خـەڵکدا بریتیــە لـە رەوشــی[1] ئـافرەت لـە کۆمەڵگەی موسڵمان و، ئەو رۆڵەی کە ئەنجامی دەدا.

ئایا دەردەچێتە سەر شەقام یان لە ماڵێ دەمێنێتەوە؟

ئایا دەخوێنێ؟ لە چ ئاست و، لە چ چوارچێوەیەکدا؟

ئایا دەچێتە زانکۆ و خوێندنی هاوبەش دەخوێنێ؟

لە ماوەی خوێندنیدا پەیوەندی لەگەڵ خوێندکـاران چـۆن دەبـێ؟ دەیاندوێنـێ؟ لێیان دور دەکەوێتەوە؟ لە چ جۆرە قسەیەك بەشدارییان دەکا؟

ئایا کار دەکا؟ یان حەڵاڵ نیە کار بکا؟

چۆن مێرد دەکا؟ دەچێتە دەرێ و خۆی دەردەخا هەتا لاوان بیناسن؟ یا لە ماڵێ دەمێنێتەوە هەتا لەخۆڕا رێبوارێك دەیدۆزێتەوە؟

---

[1] رەوش: وضع.

پەیوەندی لەگەڵ (کۆمەڵگەدا)دا چیە؟ پەیوەندی ترس و دورکەوتنەوەیە؟ یا پەیوەندیەکی سلبیە و نەدەبەخشێ و نە وەردەگرێ و نە لە هیچ مەسەلەیەك بەشداری دەکا؟

ئەدی (قەوارە)کەی لە کۆمەڵگەی ئیسلامیدا چیە؟ مرۆڤە؟ یان کۆیلەیە؟ یان شتێکی پشتگوێ خراوە و قەوارەی نیە؟

ئایا سنوری مرۆڤایەتیەکەی چەندە و؟ چۆن مومارەسەی دەکا؟ بەدور لە پیاو؟ یان بە هاوبەشی؟ یا بە رکابەریکردن؟

بەشێوەیەکی دیاریکراو رەوشەکەی بەگوێرەی پیاو چیە؟ هاوڕێیەتی؟ لەگەڵیدا یەکسانە؟ پاشکۆیەتی؟ خانم و گەورەیەتی؟

هەروەها چۆن لەگەڵ پیاو مومارەسەی پەیوەندی خۆی دەکا؟ چاوی پێدەکەوێ و لەگەڵی دەبێ و گفتوگۆی لەگەڵ دەکا و هاوەڵایەتی دەکا و بەتەنیا دەیناسێ و پەیوەندی (تایبەت)ی لەگەڵ دروست دەکا؟ ئایا ئاستی ئەو پەیوەندیە چەندە؟

ئایا وێنەی پیاو لە دەرون و خەیاڵی ژندا چۆنە؟ گورگێکی دڕندەیە و دەبێ خۆی لێ بپارێزێ؟ یا عاشقێکی سوتاوە و دەبێ قبوڵ بکرێ؟ یا هەر لە دورڕا موعجەبە؟

ئایا خۆشەویستی بکا؟ ئایا دڵی بۆ پیاوێکی دیاریکراو بەسۆزەوە لێبدا؟ پاشان.. ئایا خۆشەویستیەکەی دەرخا یا بیشارێتەوە و؟ بەچ شێوەیەك (مومارەسە)ی بکا؟

ئایا ئەگەر پیاوێك هاتە داخوازی بە کەسوکاری بڵێ: نەخێر. من ئەمەم خۆشناوێ و، فلانم خۆش دەوێ و دەمەوێ؟

ئایا پەیوەندی بەخێزانەکەی چۆنە؟ تاکێکە لەو ڕەوەیەی[1] خێزانی لێ پێکدێ؟ یا تاکێکە قەوارەی هەیە؟ ئایا سنورەکانی ئەم قەوارەیە چین؟ لەهەمو فەرمان و هەمو ئامۆژگاری و هەمو ئاراستەکردنێك بۆ دایك و باوکی ملکەچ دەبێ؟ یا گفتوگۆ دەکا؟ سنوری گفتوگۆکەش چیە؟

هەروەها ئایا بەبێ بەهانە ملکەچی نەریتەکان دەبێ؟ یا بیانویان لێدەگرێ و؟ تەنیا بەقسە بیانو دەگرێ یا قسەکانیشی جێبەجێ دەکا؟

کاتێك دەبێتە ژنیش ئایا ئەرکەکەی کۆتایی دێ؟ ئایا بۆ دایکایەتی دادەبڕێ و پەیوەندی بە (کۆمەڵگە) دەپچڕێ؟ یان دایکایەتی ڕێگەی چالاکیەکانی لێناگرێ؟ چ جۆرە چالاکیەکیش؟

* * *

ئەمەو دەیان مەسەلەی هاوشێوە یەکەم شتن بەبیری مرۆڤدا ڕەت بن کاتێك باسی کۆمەڵگەی موسڵمان دەکا و، وێنەیەکی دیاریکراویش لە خەیاڵدا دروستدەکرێ بۆ وەڵامدانەوەیان، پاشان بابەتەکە وەك شتێکی مەحاڵ بەکۆتا دێ.

پێش ئەوەی وەڵامی ئەو پرسیارانە بدەینەوە و، بەر لەوەی وەڵامی پرسیارە بەرامبەرەکانیشیان بدەینەوە، ئەو پرسیارانەی کە بەپیاو تایبەتن لە کۆمەڵگەی موسڵماندا، لەگەڵ هەڵوێستی لاوی زگورتی[2] لە ئاست گیروگرفتی سێکسیدا.. پێش ئەوەی ئەوکارە بکەین دەبێ یەکەمجار بزانین:

ئیسلام چیە؟...

---

[1] ڕەوە: گەلە: قطیع.

[2] زگورتی: أعزب.

هەڵەیەکی زۆر زەبەلاح و گەورە هەیە بڕواداران و بێبڕوایان بێ جیاوازی تێیدەکەون کاتێك کە گفتوگۆی مەسەلە لاوەکیەکان دەکەن، هەر بەشێکی بە تەنیا، بە لێکدابڕین و پارچە پارچەکراوی، بێئەوەی یەکەمجار لە وێنەکەدا بیخەنە شوێنی خۆی، تاکو وەڵامە راستەقینەکانی رونبێتەوە و، بتوانرێ لە سیاقە راست و دروستەکەی حوکمی لەسەر بدرێ.

ئێمە کاتێك گفتوگۆی هزرەکانمان کرد لە ئەوروپا بەتەنیا گفتوگۆی بەشە وردەکانیمان نەکرد.. بەڵکو ئەو (چەمك)انەمان گفتوگۆ کردن کە حوکمی ئەو بەشانە دەکەن و، لق و پۆپیان لێ دەبێتەوە و، ئەمەش واقیعە لە هەمو (سیستەم) و هەمو بیرۆکەیەکدا: کە بریتیە لە تێڕوانینێکی دیاریکراو بۆ تێکڕای شتەکان، پاشان وردەکاری و لقەکانی لەسەر بنیات دەنێین.

ئیسلامیش بە سیفەتێکی تایبەتی دەبێ بەهەمانشێوە وەرگیرێ.

چونکە هەر چەند بیرەکە گەورەتر و گشتگیرتر بێ پتر پێویست دەکا پەی بەوێنە هەموەکیەکەی ببردرێ پێش توێژینەوەی وردەکاریەکان. ئیسلامیش مەزنترین بیرە بەدرێژایی مێژو لەسەر زەویدا ناسرابێ و، گەورەترین چەمکە هەمو ژیان بگرێتەوە.

بۆیە پێش ئەوەی پرسیار بکەین کە کۆمەڵگەی موسڵمان و، ئافرەتی موسڵمان و، پیاوی موسڵمان چۆن دەبن. دەبێ ئەو وێنەیە بناسین کە (مرۆڤ) لە چەمکی ئیسلامدا وەریدەگرێ.

❊ ❊ ❊

ئەوەی کە بڕیاری پایەی مرۆڤ دەدا لە چەمکی ئیسلام.. بریتیە لە خودا.. ئەو خودایەی کە وەدیهێناوە و، بە وەدیهێنراوانی خۆی لە هەموان شارەزا ترە.

خوداش دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً: ئێمە ریزمان لە تۆرەمەی ئادەم گرت و لە وشکانی و لە زەریادا هەڵمانگرتن، رۆزی پاکژمان پێداون، لەچاو زۆر لە کردەی خۆمان زۆر پتر قەدرمان گرتون.﴾الاسراء/٧٠.

کەواتە مرۆڤ -هەر لەسەرەتاوە- ریزی لێگیراوە و بەچاتر دانراوە و پایە بەرزە.

هەروەها خودا دەفەرموێ: ﴿إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ طِينٍ، فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ: کاتێ کە پەروەردگاری تۆ بە فریشتانی راگەیاند: وا خەریکم مرۆڤێك لە قوڕ دروستکەم، هەرکاتێك لەشیم تەواو کرد و لەگیانی خۆم فوم پێداکرد، هەموتان سوژدەی بۆ بەرن.﴾ص/٧١-٧٢.

بڕیاری ئەوە دەدا کە مرۆڤ چەنگە قوڕێکی زەویە کە فویەك لەروحی خودا سەروەری وریزی بەسەر وەدیهێنراوەکانی دیکەدا پێ بەخشیوە. کەواتە مرۆڤ دورەگەزە تێکەڵبوە نەك یەك رەگەز. بۆیە -لە هەمو شتێکدا- دو سروشت و دو ئاراستەی هەیە: ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا، فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا، قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا، وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا: بەگیانی مرۆڤ سوێندبێ و بەوەش کە رێکی خستوە، ئەوسا هەمو تاوانباری و پارێزگاری دەویژدانیدا گەیاندوە، دیارە هەرکێ گیانی خاوێن راگرتوە رزگار بوە، هەرکەسێکیش دە گوناهیەوە پێچاوە، دۆڕاندویە.﴾الشمس/٧-١٠.

﴿أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ، وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ، وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ: ئەدی ئێمە دو چاومان پێنەداوە، زمانێکیش و جوتێ لێو؟ رێگەی هات و نەهاتیشمان نیشان نەدا؟﴾البلد ٧-١٠.

﴿إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا: خۆمان ڕێگەمان پێنیشاندا، جا یان شوکرانەبژێرە یان پێنەزان.﴾الانسان/٣.

مرۆڤ بەهەمو قەوارەکەیەوە ڕێزدار و باشترە.. چونکە مشتە قوڕەکە لەگەڵ فوە ڕۆحەکە تێکەڵ بوە و لە زەوی بۆتەوە و، لە قوڕی دیکە تاك و جودا بۆتەوە و. -بەم قەوارە تێکەڵبوەی- لەلای خودا بەڕێز و هێژایە. هیچ پیسی و بێزەوەریەکی تێدا نیە، مادام لەگەڵ فریشکی[1] خۆی دەڕوا و لەگەڵ قەوارە ڕەسەنەکەیدا کۆك و گونجاوە. ئارەزوەکانی لە قوڕی زەوی و کیمیای زەوی هەڵقوڵاوە.. ئارەزوی خۆراك و سێکس و پێداویستیەکانی دیکەی جەستە کە ئەمڕۆ زانست دەڵێ بریتین لە کۆمەڵە کارلێکێکی کیمیایی.. ئەم ئارەزوانە لە مرۆڤدا پایە و نرخی دانابەزێنن، ئەمەش بە مەرجێك.. کە لەسەر شێوەی ڕەسەنی خۆی لە فریشکی مرۆڤدا بمێنێ تێکەڵ بە فوی ڕۆحی خودا، نەلێی جودابێ و نە بەزەویەوە نوسابێ: ﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ: بڵێ: کێیە، جلکی جوان و خشڵ و بژێوی پاکژی- کە خوا بە عەبدەکانی خۆی رادیوە- لای وایە کە ناڕەوایە؟ بڵێ: ئەمانە شایانی ئەو کەسانەن کە لە ژیانی دنیادا بڕوایان بەخوا هێناوە و ڕۆژی دواییش هەر تایبەتی بەخۆیانە.﴾الاعراف/٣٢.

﴿زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ: ئارەزوی ژنان کردن و کوڕی زۆر پەیداکردن بۆ مەردم رازاوەتەوە.﴾ال عمران/١٤. پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((فِي بُضْعِ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ: ئەندامی هەریەکەتان پاداشتی پێوەیە)). گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا چۆن یەکێکمان ئارەزوی خۆی تێرکا و پاشانیش پاداشتی لەباتی

[1] فریشك: فطرة .

وەردەگرێ؟ فەرموی: ((أَرَأَيْتُمْ لَوْ وَضَعَهَا فِي حَرَامٍ أَكَانَ عَلَيْهِ وِزْرٌ: ئەدی ئەگەر لە حەرام بەکاری هێنا، ئایا گوناهبار دەبێ؟)) گوتیان: بەڵێ. فەرموی: ((فَإِذَا وَضَعَهَا فِي الْحَلَالِ كَانَ لَهُ عَلَيها أَجْرًا: جا ئەگەر لە حەلال بەکاریهێنا ئەوا پاداشتی لەباتی وەردەگرێ)).رواه مسلم.

مرۆڤیش لەدیدی ئیسلام (مرۆڤ)ە.. مرۆڤایەتیەکەی لەوەتەی هەیە چەسپیوە، بالآیە، بەرزە، بەهۆی فوی خودا بۆوی لە رۆحی خۆی. ئەو فوە خوداییەش لە مرۆڤدا هەردەم بەرەو سەرچاوەکەی رێنوێن دەبێ. هەر بە فریشك بەرەو خودا رێنوێن دەبێ ئەگەر فریشکەکەی ساغ بێ و، مرۆڤیش بەخۆی ئەو فریشکە پەردەپۆش دەکا و لیلآیی دەخاتە سەر و دایدەپۆشێ بۆیە رێچکەکەی بەدی ناکا و، لەو کاتەدا لارێ دەبێ و، گومڕا دەبێ و، هەمو جۆرە ستەمێکی لێ دەکەوێتەوە: ستەم لە خۆی و لە خەڵك و، هەمو جۆرە کارێکی خراپ و هەمو جۆرە سنوربەزاندێك.

پاشان مرۆڤ وای لێداواکراوە خۆی پاك بکاتەوە و پیسی نەکا. خۆی پاك بکاتەوە و فریشکەکەی بدرەوشێنیتەوە، جا بەرەو خودای وەدیهێنەری رێنوێن دەبێ و، ئاراستەکردنی لێوەردەگرێ. بۆیە کاتێ ئەوە رودەدا ئەم گەردیلە لاوازە وێڵ و فانیە.. دەبێتە بەهێزترین رەگەز و گەورەترین وزەی سەر زەوی و.. بەڕاستی مرۆڤ دەبێتە جێنشینی خودا لەسەر زەوی: بنیاتدەنێ و ئاوا دەکاتەوە و، دادەمەزرێنێ و دروست دەکا و، دادەهێنێ و رێکدەخا، لەروحی خوا و لە ئاریکاری خواوە هەڵدەهێنجێ، و بەرەو راستە شەقام رێنوێن دەبێ.

بەهەمانشێوە ئیسلام سیستەمێکی هاوسەنگە..

هەروەك لە نێوان چنگە قوڕێك و فوەڕوحێك هاوسەنگی سازداوە و، لەیەك شت تێکەڵی کردون، بەهەمانشێوە هاوسەنگی لە نێوان هێزە جیاجیاکان و وزەکان لەناخی مرۆڤ و لە واقیعی ژیانیشدا سازدەدا.

لەنێو دەروندا هاوسەنگی لەنێوان واقیعی ماددی و واقیعی رۆحی دەسازێنێ، لەنێوان هاندەری ئارەزو و رەهابونی رۆح، لە نێوان واقیعی بەرهەست و واقیعی ئەودیوی هەست، لەنێوان هەستی شاردراوەی نێو ویژدان و رەفتاری روکەشی بەرچاوان. لەنێوان فشاری زەرورەت و ئازادی ئاراستە و هەڵبژاردن.

هەروەها هاوسەنگی لە واقیعی ژیاندا لەنێوان هێزە ماددی و ئابوری و سیاسیەکان دەهێنێتە ئارا، لەگەڵ هێزە رەوشتی و مەعنەوی و رۆحیەکان، لە نێوان تاك و کۆمەڵگە و، لەنێوان بەرژەوەندی نەوەیەك و بەرژەوەندی نەوەکان.

هەروەك بەردەوام دین و دنیا تێکەڵ دەکاو.. دنیا و قیامەت لە سیستەمێکدا دەکاتە یەك.

هەروەها ئیسلام سیستەمێکی کردەکیە[1]..

تەنیا بە وەعز و ئیرشاد و (پاککردنەوەی رۆح) وازناهێنێ.

ئیسلام چاك دەزانێ رۆح بە وەعز و ئیرشاد پاك نابێتە وە ئەگەر کۆمەڵگە گەندەڵ بو و سیستەم لە گرێژنە چوبو و ئابوری ستەمکار بو و سیاسەت پاك نەبو. جیاوازی لەنێوان رۆح و جەستە و لەنێوان واقیع و میسالدا دروست ناکا. دەزانێ بۆ ئەوەی بگاتە ئامانجی پاککردنەوەی رۆح دەبێ سیستەمێکی ئابوری دادگەر و سیستەمێکی کۆمەڵایەتی هاوسەنگ و، سیستمێکی سیاسی پێگەیشتوی توند و تۆڵ و پتەو دامەزرێنێ.

---

١ کردەکی: عملي

جا لەبەر ئەوەیە کە مەبدەئەکانی لە چوارچێوەی جوانی نمونە بەرزەکان دانانێ و، لە بەرزیەکەوە هەڵیانواسێ. چونکە بۆ ئەوە هەوڵدەدا کە بیرەکە لە جیهانی واقیعدا وەدیبێنێ، لەگەڵ دامەزراندنی کۆمەڵگە بە تەواوی.. بەهەمو لایەنێکیەوە.. لەسەر بنچینەی ئیسلام.

پاشان -بۆ ئەوەی کۆمەڵگە بەڕاستی موسڵمان بێ- دەبێ حکومەتی موسڵمان و، قوتابخانەی موسڵمان و، خێزانی موسڵمان و، تاکی موسڵمان و، رادیۆی موسڵمان و، رۆژنامەی موسڵمان و کتێبی موسڵمان و، سینەمای موسڵمان و، ریکلامی موسڵمان و، بیژەری موسڵمان و، هونەری موسڵمان و، ئابوری موسڵمان و، هزری موسڵمان و ... بگرێتەوە و، هەمو شتێك دەبێ لە ئیسلامەوە هەڵقوڵێ و ملکەچی بەرنامەی ئیسلام بێ.

مەبەستمان لە رادیۆ و رۆژنامە و کتێب و سینەما و هونەر و... تاد. ی موسڵمان ئەو وێنە ساکارە نیە کە لەناوی (ئاین) دەفامرێتەوە: کە هەموی ببێتە وتاری سەر مینبەر و وەعزی ئاینی.[1]

نەخێر. ئیسلام پێویستی بەمە نیە و، فراوانتر و گشتگیرتر و بەرکراوە ترە لەوەی ببێتە وتارگەلێکی هەراسان و قسە و باسی دوبارە.

ئیسلام بریتیە لەهەمو ژیان لە وێنەیەکی خاوێندا.. ئەو وێنەیەی لەگەڵ سەرجەم فریشکی ژیان تێکدەکاتەوە.. ئەو فریشکەی تەنیا بە بەجێگەیاندنی زەرورەت وازناهێنێ بەڵکو چاککاریش دەکاتە ئامانج.

جا هەر شتێك ئەمەی لەسەر پیادە بکرێ ئەوە ئیسلامە.

---

[1] هەروەك بەداخەوە لە کوردستاندا رویدا و ئێستاش لە هەندێ کەناڵدا بەردەوامە. -وەرگێڕ-

ئەو شیعر و هەڵبەستەی کە لە بارەی جوانی بێپایانی سروشت دەدوێ و، ئەوەی کە باسی هێز دەکا و، ئەوەی باسی رەهابونی وزەی مرۆڤ بۆ کار و بەرهەمـــهێنان دەکا. ئەوەی دەربارەی هەست و ســۆزە پاکــەکانی مــرۆڤ دەدوێ، ئــەوەی مــرۆڤ بەرەو پێش هاندەدا و دەیبزوێنێ، ئەوەی دەرگای هیوا بۆ مرۆڤایەتی ئاوەڵا دەکــا، ئەوەی وا لە خەڵك دەکات هەست بە جوانی ژیان بکەن کە شایستەیە مرۆڤ تیایدا بژی، ئەوەی لە بارەی ئازار و ژانــەکانی مــرۆڤ دەدوێ، ئــەوەی داوای نەهێشــتنی زوڵم و ستەم و، چاکسازی گەندەڵی کۆمەڵایەتی و ئابوری و سیاسی دەکا و ئــەوەی ژیان پێویستە چۆن بێ ئاوای وەسف دەکا.. ئەوە هەموی شیعری ئیسلامیە چونکە دەربڕینێکە لە فریشکی پاك، ئەگەر چی تەنیا جارێکیش ناوی ئاینی تێدا نەهاتبێ و، راستەوخۆ چەمکەکانی ئاینی تێدا نەخرابێتە ڕو.

بەڵام ئەو شیعرەی تایبەتە بە وەسفی هاندەری پڕ خلتە و خاری جەستە. ئــەوەی هەموی لە دەوری خەونی سێکسی روداو یا هی خەیاڵی تامــەزرۆ خــول دەخــوات، ئەوەی وەسفی جەستەی ژنێکی روت یا حەزبرسی دەکــات. ئــەوەی وەســفی ســاتی ملکەچبون بۆ زەرورەت دەکا نەك بەرزبونەوە لە زەرورەت و، ئەو شیعرەی کە رق و کینە دەوروژێنێ و.. ئەو شیعرەی وەسفی ساتە لاوازەکانی مــرۆڤ دەکــا بەهــەمو جۆرەکانیەوە. ئەو شیعرەی گوزارە لــە گومڕایــی مــرۆڤ و بودەڵــەیی و تاریکــایی دەکا..

ئەمە هەموی شیعری ئیسلامی نیە.. هەر چەند بەتەنیا وشەیەکیش بەگژ ئــاین و بیروباوەڕ و چەمکی (رەسمی) رەوشتدا نەچوبێ، چونکە نوێنەرایەتی فریشــکێکی لاڕێ، یــا فریشــکێکی لاواز دەکــا ئــەوجا لەگــەڵ ئامــانجی رەســەنی ئیســلامیدا ناکەوێتەڕێ.

خەڵکە واقیعی و سروشتی و هاوشێوەکانیان رەنگە بپرسن: بۆ ئایا ساتی لاوازی حەقیقەتێکی مرۆڤانە نیە؟ ئەدی چۆن هونەر دەرینەبڕێ؟ وەڵامیش ئەوەیە کە یەکەم، هونەر رێکۆردەرێك نیە هەمو شتێك وەکو خۆی تۆمار بکا، بەڵکو بەخۆی دەبێ ئەو (گرتە)[1]یە هەڵبژێرێ کە تۆماری دەکا. دوەمیش ئەوەیە کە ساتی دابەزین جوانترین شت نیە لە مرۆڤ و لە هەمو شتێك شایستە تر نیە بۆ تۆمارکردن. بەڵکو ئەوەی شایستەی تۆمارکردنە بریتیە لەو ساتەی مرۆڤ خودی خۆی تێدا وەدیدێنێ. ساتی تێکەڵ بونی قوڕ لەگەڵ فوی رۆحەکە، نەك ساتی جودابونەوەی قوڕ و بەزەویەوە نوسانی، وەڵامی سێیەمیش ئەوەیە کە دەکرێ ساتی دابەزین بەشێوەیکی هونەری بەتەواوی تۆمار بکرێ، بەمەرجێك نەبێتە تەوەری چێژ بەخشین و وروژاندنی سەرسامی. واتە دابەزین نەبێتە ئەو پاڵەوانێتیەی گورزە تیشکی دەخرێتە سەر! بەڵکو تیشك دەخرێتە سەر ساتی وەئاگاهاتنەوە، ئەو ساتەی مرۆڤ تیایدا دەگەڕێتەوە بۆ رەسەنایەتیفریشك، ئەو ساتەی چەنگە قوڕەکەی تێدا دەگەڕێتەوە هەتا لەگەڵ فوە رۆحەکە تێکەڵ دەبێ و، نمونەی ئەمەش چیرۆکی یوسف (ﷺ)ە لە قورئانی پیرۆزدا. سەربردەیەکە وەسفێکی ورد و وێناکردنێکی بەرزی تێدایە و هیچی لە جوانی هونەر کەم نیە و. ساتێکیش لەساتە ئەستورەکانی ژیانی (واقیعی) دەرونی مرۆڤ دەخاتە رو! ساتی وروژاندنی ئارەزو و زاڵبونی بەسەر هەمو دەنگ و هەمو بانگەوازێکدا. لەگەڵ ئەوەشدا وەسفێکە ئارەزوان نابزوێنێ و نابێتە مایەی چێژوەرگرتن لە دیمەنی سێکس. ئەگەر نەڵێین بەپێچەوانەوە بەرز و باڵا بون لەوساتە دابەزیوە دەورووژێنێ و بانگەواز بۆ ئاگا لەخۆبون دەکا.

---

[1] گرتە: لقطة

ئەوەی بەسەر هونەردا پیادە دەبێ بە شیعر و پەخشان و کەڤاڵەکانیەوە[1] بەسەر سینەما و شانۆ و رادیۆ و مۆسیقا و گۆرانیشدا پیادە دەبێ. بەمجۆرە وروژێنەرە شێتانەکان نامێنن کە لاوان هار و هاج دەکەن و برسیەتیەکی هارانە دەخاتە نێو خوێنیانەوە. لەهەمانکاتیشدا کۆمەڵگە رەگەزی چێژ وەرگرتن و رەگەزی جوانی لەدەست ناچێ.. چونکە هەمو خۆشیەك پیسی و قرێژ نیە.

جا ئەوکاتە لەلای گەنج و لاوان زەحمەت نابێ کە هەوڵی رەوشتبەرزی بدەن و تواناشیان پێیدا بشکێ. بەڵکو هەر ئێستا لەبەریان گرانە و، مەحاڵە، چونکە ئەوان کە هەر گۆشت و خوێن و حەز و ئارەزون، شەو و رۆژ لەناوەندی وروژێنەری شێتانەدا دەژین، کە بەردەوام فو لە دەماری گڕگرتویان دەکا و، خراپەکاریان لەبەر چاوان جوان دەکا و، کچ و کوڕانی دودڵ هاندەدا و، لە هەمانکاتیشدا -بە ئامرازە جیاجیاکانی- رێی هەمو دەنگێکی رەوشتبەرزانە و هەمو ئاراستەکردنێکی دروستیان لێدەگرێ.

جا ئەو کاتە کچ بچێتە دەرێ یان نا، ئیش بکا یا ئیش نەکا.. چاوی بەپیاوان بکەوێ یان نا.. ئەوا عیبرەت بەڕوکەشی کارەکە نیە بەڵکو عیبرەت بە ئامانج و چۆنیەتی جێبەجێکردنیەتی.

کاتێك کۆمەڵگەی موسڵمان کە لەسەر رەوشتەکانی ئیسلام و سیستەمی ئیسلام دامەزراوە، دێتە ئارا، ئەو کاتە دەکرێ بەدوای وردەکاری و لکەکاندا بگەڕێین وە لە رەوشی ئافرەت و رەوشی پیاو و هەمو شتێکی نێوانیان بپێچینەوە.

بەڵام لە سەرەتادا دەبێ لە ئاست دامەزراندنی کۆمەڵگەی موسڵمان ئارخەیان بین.

---

[1] کەڤال: تابلۆ، لوحە.

کۆمەڵگەیەك روی لە خوا بێ و، بەرنامەی ژیانی خۆی لێ وەرگرێ و، لەسەر ئەو رێنوێنیە بڕوا کە بۆی هەڵبژاردوە.

کۆمەڵگەیەك خوا بپەرستێ. بەکردەوە بیپەرستێ نەك بە قسە. پەرستن و فەرزەکانی بەباوەڕ و جێبەجێکردنەوە ئەنجام بدا: ((ليس الإيمان بالتمني، ولكن ما وقر في القلب و صدقه العمل: بڕواهێنان بەخۆزگە نیە. بەڵکو ئەوەیە کە لەدڵدا ئۆقرە بگرێ و لەکردەوەش رەنگبداتەوە)).

کۆمەڵگەیەك تەنیا بەوەندە وازنەهێنێ کە نوێژ بکا و رۆژو بگرێ و زەکات بدا.

کۆمەڵگەیەك کە فاحیشە ئەنجام نەدا و رێگە نەدا ئەنجام بدرێ و بانگەوازی لەبۆ ناکا و بەچاك و بە شیرینی دانانێ.

کۆمەڵگەیەك لەسەر خۆشەویستی و ئامۆژگاری و فەرمان بە چاکە و بەرهەڵستی لە خراپە دامەزرابێ.

کۆمەڵگەیەك دزی نەکا و درۆ نەکا و فێڵ نەکا و هەڵنەخەڵەتێنێ.

کۆمەڵگەیەك غەیبەت نەکا و جاسوسی نەکا و تانە و تەشەری نەبێ.

کۆمەڵگەیەك تیایدا دڵنیابی لەو کرێکارەی کارت بۆ دەکا کە فێڵت لێناکا و ماڵت نادزێ و، لە فەرمانبەر کە یاری بە بەرژەوەندیت ناکا و، لە بازرگان کە لە نرخ و جۆری کاڵا فێڵت لێناکا و، لە مامۆستا کە خانەی وانەکانی پڕناکاتەوە و واز لە قوتابیان دێنێ بکەون هەتا وانەی تایبەتی وەرگرن و، لە قوتابی کە لە تاقیکردنەوە قۆپیە ناکا و زانستەکەی وەك ئامرازێکی خراپەکاری وەرناگرێ و، لە مێرد کە زوڵم لە ژنەکەی ناکا و قەوارەکەی بەفیڕۆ نادا و، لە ژن کە لە ماڵ و ناموس خیانەت لە مێردەکەی ناکا و، لە باوك کە درۆ لەگەڵ منداڵەکانی ناکا تا فێرە درۆیان بکا و، خۆی بۆیان ناکاتە پێشەنگ و نمونەیەکی خراپ و، بە ترسنۆکی

و زەلیلی و لێكداپچڕاوی و سلبیەت پەروەردەیان ناكا و، لەگەڵ كوڕێك كە فێڵ لە باوكی ناكا و دایكی ناخەڵەتێنێ و شەڕەنگێزانە رەفتاریان لەگەڵ ناكا.. لەگەڵ حوكمڕان و حوكمكراو و گچكە و گەورەش بەهەمان شێوە و وەكو یەك.

كۆمەڵگەیەك كە بوارە ئابوریەكانی هاوسەنگن.. نە هەژار لەبرسان دەمرێ و نە دەوڵەمەند بە سامان دڵی گەند دەبێ.

كۆمەڵگەیەك كەسی بێكاری تێدا نیە، چونكە بێكاری لە سەرچاوەكانی خراپەیە، كەس بێكار نیە كە كاری دەست نەكەوێ و، كەسیش بێكار نیە لەبەر ئەوەی بۆ خۆی پوچە و ناو دڵی بەتاڵە..

كۆمەڵگەیەك لە ئاست تاكدا لە سنور دەرنەچێ و بواری تاكیش نەدا سنور ببەزێنێ.

كۆمەڵگەیەك ئاشتی خۆشبوێ و بۆ ئاشتی كاربكا، ئاشتی لە ماڵ و لە شەقام. لە تاك و، لە هەموان.

كۆمەڵگەیەكی چالاكی كارگەری بەرهەمهێنی هزرمەند كە بەردەوام بەرەو بەرزی بچێ.

* * *

ئەوە بریتیە لە كۆمەڵگەی موسڵمان..

كێ جورئەت دەكا رقی لەم وێنە جوانە بێ یا لێی دوركەوێتەوە؟

كێ مەگەر رموزنێكی تێكشێواوی فریشك خوار و خێچ كە هەر بیەوێ وەكو ئاژەڵ رابوێرێ یا هەر لە كۆمەڵگە وەرگرێ هیچ نەبەخشێ؟

ئاساییە ئەگەر ئەمەش وەك وێنەیەكی تێكڕای لە قالب داڕێژراو وادەركەوێ كە هەندێك نمونەی خەیاڵین یا خۆزگە و خەونن.

بــەلاّم ئــەوە واقیعێکــە زەمــین جــارێك بەهــەمو حەقیقــەت و هــەمو واقیعیەتیەکەیــەوە بینــی، لــە یــەکێك لــەماوە هــەرە بالاّکــانی مێــژو. رەنگــە بشگەڕێتەوە.

دەشگەڕێتەوە.. ان شاء الله.

لەو کۆمەلگەیەدا مرۆڤ نابنە فریشتەی پاك و بێگوناح، بەلکو ئەوان مرۆڤن و فریشکی راستەقینەی خۆیان وەدیدێنن، چنگە قورێك تێکەلّ بـەفوی رۆح. خـۆ لـە فاحیشە بەرز دەگرن، چونکە پێویستیان بە فاحیشە نیە.

هەر بە سروشت هەموشیان هەروا نابن.

لەو کۆمەلگە رەببانیەشدا کە محمدی کـوڕی عـەبدوللاّ ﷺ بەکەسـێتی بـەرز و رێزدار و رۆحی پاك و بالاّی خۆی دایمەزراند، هی وا هەبو تانە و تەشەر لە ناموسی خودی پێغەمبەر بدا وەك لەسەربردەی بەناوبانگی ئیفك دا هاتوە.

نەخێر! هەرگیز لە هیچ شوێنێکی ســەر زەوی و لــە هیــچ ماوەیــەکی مێـژو وا رونادا کە خەلّك هەمویان چاك بن.

لەگەلّ ئەوەشدا جیاوازیەکی گردەبڕ و ئاشکرا لە نێوان کۆمەلگەیەك هەیــە کــە تاوان تیایدا تاکتاکەی ریزپەڕبێ و بەرهەلّستی بکرێ، لەگەلّ کۆمەلگەیەکی وا کــە رقی لە رەوشتبەرزی بێ و بە ریزپەڕی تێبگا، هەروەك ئەو کۆمەلگەیــەی قورئــانی پیرۆز باسوخواسیان دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ: ﴿أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ: خێزانی لوط لە شاری خۆتان دەربکەن، چونکە ئــەوان چاویــان لــە داوێن پاکیە.﴾النمل/٥٦. و هەروەك ئەو کۆمەلگەیەی کە ئێمەی تێــدا دەژیــن و هێندەی نەماوە وای لێبێ.

***

لەم کۆمەڵگەیەدا[1] ڕەوشی ژن و ڕەوشی پیاو وەکو یەك دەخەینەڕو.

کۆمەڵگەی ئازادان.. پیاوی ئازاد و ژنی ئازاد.

واتای ئازادیش لە ئیسلامدا زۆر فراوان و سەرتاپاگیرە.. هیچ مەدلولێکی دیکە لەو مەدلولانەی تاکو ئەمڕۆ لە ڕۆژهەلآت یا ڕۆژئاوا بۆ ئازادی لە ئارادان بۆ ئاستی ئەو بەرز نابنەوە.

ئازادی لە ئاست هەمو بەهاکان و هەمو هێزەکان و هەمو بایەخەکان و..

یەك بەندایەتی بۆ: خوا.

خودا تاکە پەرستراوە لەکۆمەڵگەی موسڵماندا. نە ماڵ و نە سامان و نەپلە و پایە و نە ئارەزو و نە هەوەس و نە مرۆڤ هیچیان پەرستراو نین.

خودا تاکە پەرستراوە.. هەمو شتێکی دیکەش بابردەڵەن.

ژن و پیاویش هەردوکیان بەندەی خودان. لەمە بترازێ ئازادن و ئازادی خۆیان لە خودی ئەو بەندایەتیەیان بۆ خودا هەڵدە هێنجن.

کاتێك مرۆڤ بەڕاستی خوا دەپەرستێ و، بەڕاستی پەیوەندی پێوە دەکا و، بەڕاستی هانا و کۆمەکی لێ دەخوازێ، لەو ساتەدا هەست بە گرنگی و بودەڵەیی هەمو هێزێکی دیکەی سەر زەوی و، هەمو بەها و هەمو شکۆ و هەمو دەسەڵاتێك دەکا.

جا ئەو کاتە ئازاد دەبێ.

لەو فشارە ئازاد دەبێ کە چ لە ناخی دەرونی خۆی و چ لە دەرەوە کەوتۆتە سەری. فشاری ئارەزوەکان و زەرورەت لە لایەك و، فشاری کۆمەڵگە و هێزە

---

[1] مەبەست لە کۆمەڵگەی موسڵمانە. -وەرگێڕ-

ئابوری و کۆمەڵایەتیەکانی لە لایەکی دیکە.

ئازاد دەبێ.. چونکە بەخواوە بەهێزە، بە خواوە دەوڵەمەندە، لە خودا دەخـوازێ و گەیشتۆتە پارێزی خودا.

لە مردن ناترسێ و، لە هەژاری ناترسێ و، لە زوڵم ناترسێ و، لە خـەم ناترسـێ و، لە ئێستا ناترسێ و لە سبەی ناترسێ.

ناترسێ.. نەك لەبەر ئەوەی گـوێ ناداتـێ.. بـەڵكو لەبـەر ئـەوەی بـەو هـێزە راستەقینەیە پەیوەستە کە خاوەنی هەمو شتێکە لەژیاندا و، لەبەر ئەوەی ئامادەیە بەرامبەر هەمو ئەو زوڵم و ستەمەی لێی دەکرێ تێبکۆشێ و، یارمەتی لـە خـودا بخوازێ و، دڵنیابێ لەوەی کە خوداش یارمەتی دەدا.

ئازادبونەکەشی واتای ئەوەی نیە کە بۆ هیچ سیستەمێك ملکەچ نابێ.

نەخێر! چونکە ژیان بەمشێوەیە بەڕێوەناچێ و، هەرگیز ئەوەش رونـادا مەگـەر کاتێك کە شوێن حـەز و ئارەزوەکـان بکـەوێ. ئەمـەش ئـازادبون نیـە.. چونکـە ئازادبون مانای ئازادبونە لە حەز و ئارەزوەکانیش.

بەڵکو ئازادبون ئەوەیە کـاتێك بـۆ ئـەو سیسـتەمە ملکـەچ دەبـێ کـە خـودا هەڵیبژاردوە، لە راستیدا بۆ خودا ملکەچ دەبێ و، راستەوخۆ لەگەڵ خودا مامەڵـە دەکات.

پاشـان گوێڕایـەڵی کاربەدەسـت و گوێڕایـەڵی سیسـتەمەکەی دەبـێ کـە لــە شەریعەتی خواوە وەرگیراوە و، ئامۆژگاری و ئاراستەکردنی بۆ دەخاتە رو کە لەگەڵ چاکە و خێری گشتیدا دەگونجێ.

بەجۆرە گوێڕایەڵی و ئازادی لەم وێنە ناوازەیەدا تێکەڵ دەبن کە لە سیسـتەمی خودا بترازێ لە چیدیکەدا نیە.

بەهەمانشێوە ژن نابێتە بەندەی پیاو کاتێك گوێڕایەڵی دەکا -لەو سنورەی لە شەریعەتی خوا بۆی دیاریکراوە- چونکە مافی ئەوەی هەیە -بەڵکو ئەرکی خۆیەتی- کە مێردەکەی ئاڕاستە بکا ئەگەر دیتی لەرێگەی خودا لایداوە.

* * *

ژن نابێتە بەندەی پیاو.. چونکە هەرگیز کەس نابێتە بەندەی یەکێك جگە لە خوا.

ناشبێتە بەندەی کۆمەڵگە و نابێتە بەندەی هیچ هێزێك لە هێزەکانی سەر زەوی.

بەڵکو ژن -وەکو پیاو- بەندە و گوێڕایەڵی خوایە و، راستەوخۆ مامەڵەی لەگەڵدا دەکات و، هەستدەکا شوێنکەوتەی دڵراستانەی فەرمانەکانی خودایە و بەتەنیا و، لەرێگای خوداوە هێزێکی تەواوە: ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ، رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ، رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ، فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ: پەروەردگارمان؛ هەرکەس تۆ بیخەیتە ئاگر، توشی شورەییت کردوە. ئەوانەی ناهەقیکارن هیچ کەس دەهانایان نایە. پەروەردگارمان؛ ئێمە بیستمان بانگ ڕایەڵێك گازی دەکرد کە باوەڕی بە پەروەردگارتان بێنن، ئێمەش باوەڕمان هێنا، سا بۆ خۆت ئەی پەروەردگارمان! لە گوناهانمان خۆش ببە و هەر خراپەی کردومانە وەیکوژێنەوە و دەگەڵ ئەوانەی پیاوچاکن بمان مرێنە. پەروورێنمان ئەو شتانەش بە ئێمە ڕەوا ببینە کە لە زوان پێغەمبەرانتەوە بەڵێنت پێمان داوە، شەرمەزاری ڕۆژی قیامەتمان مەکە. تۆ لە هەر پەیمانێ بیدەی لاریت نیە. پەروەرگاریان ئاوا بە

دەنگیانەوە هات، کە: من کردەی هیــچ مرۆڤێـك -لـەنێر و مـێ- بـەبێ پـاداش ناهێڵمەوە؛ هەمووتان لەلای من چون یەکن.﴾آل عمران/١٩٢-١٩٥.

ئەم پەیوەندیە بەخودا رێزی مرۆڤانە و سەربەخۆیی راستەقینە بە ژن دەبەخشێ. ژن لە لای خۆی و -لە لای خـوداش- وەدیـهێنراوێکی مرۆڤانـەی خـاوەن رێـزە و بەخوداوە پەیوەستە و، هەمو ژیان و هەمو قەوارە و هەمو هێزەکـانی لـە خـوداوە دەخوازێ.

ئەم پەیوەندیەش کەسایەتی پـێ دەبەخشـێ -بەهـەمان شێوەی کـە کەسـێتی بەپیاو دەبەخشێ.

ژن بەشێك نیە لـە کـەس. قەوارەیـەکی نەقوستان نیـە کـە لـە قەوارەیـەکی مرۆڤانەی دیکەوە خۆی تەواو بکا (تەنیا مەگەر بەو هێنـدەی کـە پیـاو قـەوارەی خۆی لە پەیوەندی هاوسەرێتیدا تەواو دەکا.. کە ئەمەش مەسەلەیەکی دیکەیە..)

کاتێکیش گوێڕایەڵی پیاو دەکا لەو شتانەی خوا بەسەریدا فەرزی کـردوە، ئـەوا قەوارە و سەربەخۆیی و کەسێتی خۆی بزر ناکا. بەڵکو سەنگی مەحەکی کەسـێتی و سەربەخۆیی بەردەوام ئەوەیە کە مافی ئەوەی هەیە -بەڵکو لە ئەرکی خۆیـەتی- پیاو بۆ ڕاستەڕێ بگێڕێتەوە کە دەبینێ لەراستە شەقامی خودا لایداوە.

هیچ شتێك هەستی هەبونی کەسێتی بەمرۆڤ نابەخشێ هێنـدەی ئـەو مافـە.. مافی ئاراستەکردن.

تێکڕای تێکۆشانی گەلان لەپێناو هەستکردن بە خـودی خۆیـان و وەدیـهێنانی قەوارەیان ئەوە بوە کە بەو مافە بگەن..

مافی ئاراستەکردنی فەرمانڕەوا کاتێك لەو بنەما گێژاوانە دەردەچـێ کەهـەمو کەسێك لە فەرمانڕەوا و بەرفەرمانان بۆی ملکەچ دەبن.

ئەو مافەش مافی هەمو تاکێکە لە کۆمەڵگەی ئیسلامیدا، وەکو یەك مافی ژن و مافی پیاوە.

کاتێك ژنیش هەست بەو هێزە دەکات لە خۆیدا کە لە پەیوەندی بەخوداوە دەیخوازێ. ئەوا لەناخی قەوارەیدا کەسێتیەکی سەربەخۆ و خودی وەدیهاتوی خۆی لە واقیعی ژیاندا دەبێ.

سەربەخۆییش ئەوە نیە کە ڕکە لەگەڵ مێردەکەی بکا و هەڵوێستی وابێ کە بۆ هێرشکردن ئامادەبێ.

ژیان شەڕ نیە لەناوماڵێدا، بەسە کە جەنگێك بێ دژی هێزەکانی خراپەکاری کە لە هەمو شوێنێکدا ئامادەن.

ژیان لە ماڵێدا خۆشەویستی و ئۆقرە و ئارامە: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً: هەر لە نیشانانی خودایە کە لە خۆتان، ئاوجوتی بۆ بەرهەم هێنان؛ کە پێیان بحەسێنەوە و خۆشەویستی و ئەوینی خستۆتە ناوتان.﴾الروم/٢١.

کاتێك خۆشەویستیش هەبێ تێکەڵبونی تەواو دەبێ کە هیچ یەکێك لە هاوسەران هەست ناکا کە لەکوێ کۆتایی دێ و ئەوی دیکە لەکوێ دەست پێدەکا..

بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ساتانێك هەن هەریەکەیان حەز دەکات هەست بە خودی خۆی بکات و سنوری قەوارەی خۆی بزانێ..

ئەوانەش سنورەکانن..

هەردوکیان بەندەی خودا، هەریەکەشیان مافی ئەوەیان هەیە -بەڵکو ئەرکی خۆیانە- کە ئەوی دیکە بۆ تاعەتی خوا ئاراستە بکا.

بەڵکو ژن دەتوانێ -بەتوندی- نارەزایی لەپیاو دەربڕێ ئەگەر سەرپێچی کرد.

تەنانەت دەتوانێ پێی بڵێ: لە ئەمڕۆوە من ژنی تۆ نیم، مادام لە تاعەتی خودا دەرچوی.[1]

بەمشێوەیە لەرێگەی پەیوەست بونەوە بە خودا هەست بەتەواوی قەوارەی خۆی دەکا.

***

هەر بەمەش نیە کە ژن کەسێتی خۆی دەدۆزێتەوە. چونکە ژنیش -هەروەك پیاو- مافی ئەوەی هەیە کەسێتی خۆی بدۆزێتەوە بەوەی -بەهەڵبژاردنی خۆی- ببێتە ئافرەتێکی رەوشتبەرز.

رەوشتبەرزی لە کۆمەڵگەی موسڵماندا بەدەمی شمشێر بەسەر ژندا فەرز نەکراوە هەروەك بەخەیاڵی خەڵکانێك دادێ. ئەوەی بەشمشێر فەرز دەکرێ رادەی هەرە نزمی رەوشتبەرزیە -ئەو هێندەی کە کۆمەڵگە ناتوانێ بێ ئەوە بژی، ئەم هێندەش-لە کۆمەڵگەی موسڵماندا- بەسەر پیاویشدا فەرزکراوە بەهەمان ئەو برەی بەسەر ژندا فەرزە. جا چ لە یاسادانان بێ چ لە ئاراستەکردن:

﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ: داوێن پیسانی پیاو و ژن هەریەکەیان بە لێدانی سەد تازیانە تەمێ کەن.﴾النور/٢.

﴿قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ، وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ: تۆ بە پیاوانی باوەڕداران بڵێ: چاو داخەن و شورەیی خۆ بپارێزن. ئەمە

---

[1] ئەمە لایەنێکی مافی بەردەوامی خۆیەتی لە جوایەزبونەوە لە مێردەکەی ئەگەر نەتوانێ لەگەڵی بژی. بڕوانە بەندی (الاسلام و المرأة) لە کتێبی (شبهات حول الاسلام).

بۆ ئەوان باشترە و خوداش ئاگای لە هەمو ئاکاریان هەیە. بە ژنانی باوەڕداریش بێژە با چاویان داخەن و شەرمی خۆیان بپارێزن.﴾النور ٣٠-٣١.

تەنانەت ئەو هێندەش کە بە زەبری چەکی یاسا فەرزکراوە، چ پیاو چ ژن مافی ئەوەیان هەیە هەڵوێستی خۆیانی تیادا (هەڵبژێرن) جا بە هەڵبژاردنی خۆیان ڕەوشتبەرز بن نەك بەزۆری، بە بڕوایەکی ڕاستگۆ نەك بە ترس و تۆقین لە سزا.

ئائەمەیە کە بڕوا لە دەرونی بڕواداران دروستی دەکا.

بەڵام ڕەوشتبەرزی زۆر لەم سنورە (ڕەسمی)ە فراوانترە کە بریتیە لە کەمترین ڕادە و ئەگەر ئەو ڕادەیە نەبێ کۆمەڵگە لە بنچینەوە دادەروخێ. بەڵکو بنیاتی تێکڕای دەرون و، هەمو هەڵسوکەوت و هەمو هەستێك دەگرێتەوە.

جا لێرەدا (مرۆڤ) -پیاو بێ یا ژن- مافی ئەوەی هەیە بە هەڵبژاردنی خۆی ڕەوشتبەرز بێ. وەك بەرزبونەوەیەك لە داکەوتن و هەڵزەلین بۆناو قوڕ و چڵپاوی ڕەوشت نزمی.. جا لەو کاتە زۆر بەتوندی هەست بەوە دەکا کە مرۆڤە و، خاوەنی بونێکە لە فراوانترین چێوەدا.

ژن مافی هەیە کە درۆ نەکا.

درۆش ڕەوشتێکی نزمە لە یاسای سەر زەوی سزای لەسەر نیە. جا کاتێك ژن خۆی لە درۆکردن دەپارێزێ، لەترسی سزا نیە، بەڵکو وەك خۆ بەرزگرتن لە کەوتنە نێو ڕەوشتنزمی و، بۆ دورخستنەوەی قەوارەی موسڵمانی لە دابەزین و دورکەوتنەوە لە ڕێگەی خودا.

هەروەها مافی هەیە جاسوسی نەکا و

مافی ئەوەی هەیە تانە و تەشەر نەهاوێ و

مافی ئەوەی هەیە خەڵەتاندن و فێڵ نەکا.

-بەکورتی- مافی ئەوەی هەیە کە لە رەفتار و هەست و هزر و جوڵە و ئۆقرەیدا راستەڕێ بێ..

جا ئەوکاتە هەست دەکا کە ئەو (مرۆڤ)ە و، هەمو بەهاکانی سەر زەوی لە دەرونیدا گچکە دەبنەوە و، هەست بەبونیان ناکا لەبەرامبەر قەوارە گەورە وەدیهاتوەکەی خۆیدا.

* * *

بەر لەهەمو ئەو شتانەش ئافرەت مافی ئەوەی هەیە خاوەن بیروباوەڕ بێ. بیروباوەڕێکی ئیجابی چالاکی کارا.

بیروباوەڕی ئیسلامی بەخۆی بیروباوەڕێکی جوڵاوە و ئۆقرەی نیە. هەر کە لە دەروندا شوێنی رەوای خۆی گرت، یەکسەر رەهای دەکا.. بەهەمو ناراستەیەکدا رەهای دەکا.

هیچ هەستێکی ئیجابی وانیە قەوارەی مرۆڤ چالاك بکا و بونی بەدی بێنێ و، هیچ چارەسەرێکی هاوشێوە نیە بۆ هەمو نەخۆشیەکانی دەرون. چارەسەری بۆ لاوازی و کورتبڕی و سلبیەتی. چارەسەری گرێوگۆڵ و نەخۆشی و شپرزەییەکانی.

جا بۆیە کۆمەڵگەی موسڵمان -بەڕاستی- لەهەمو کۆمەڵگەکان نەخۆشی دەرونی و شپرزەبونی دەمارەکانی کەمترە. چونکە ئەو رەهابونە ئیجابیەی بیروباوەڕ دروستی دەکات، وزەی خەفەبونی نێو مەکۆکانی دەخاتە دەر و لە پێناو چاکە هەڵیدەڕێژێ و بەتاڵی دەکا، بۆیە دەرون هەست بە خەفەبون ناکات و وزەیەکی بەندبو نادۆزێتەوە پێویستی بە ئازاد بون هەبێ، کە زۆربەی جار ئازادبونێکی خوار و خێچە.

ئیجابیەتیش گەلێك جۆر و بواری جیاجیای هەن. لە چوار چێوەیەکی دیاریکراو

پەنگی نەخواردوە، تەنیا بریتی نیە لـە کـردەوەی مـاددی. بـەڵکو هـەمو کـار و کردەوەیەکە و، هەمو بیرۆکە و هەمو هەستێکە و. هەمو چرپەیەکی ویژدانە.

تەنیا کە مرۆڤ ئاراستەیەکی دیاریکراوی بەرامبەر شت و روداو و کەسـەکاندا هەبێ. تەنیا گەر راوبۆچونی هەبێ. تەنیا گەر پێوەرێکی هەبێ شتەکانی پێ بپێوێ و حوکمی خۆی لەسەر دەربکـا.. ئەمـە بەتـەنیا ئیجابیـەتێکی گـەورە بـە دەرون دەبەخشـێ، کـە شـوێنەواری لـە هەسـتەکاندا دەردەکـەوێ هـەروەك لـە قسـە و کردەوەکاندا روندەبێتەوە..

جا بیروباوەڕ ئەمە دروستدەکا. ئەو پێوەرە دەداتە مرۆڤ کە حوکمی شـتەکان و روداوەکان و کەسەکانی پێ بکا. ئەو ڕاوبۆچونەی دەداتێ کە دروسـتی دەکـا، ئـەو رایانەش لە وەرامی ئارەزوەکانی دروست ناکا (چونکە ئەمە سلبیە هەر چـەند بـە ئیجابیش دیار بێ) بەڵکو بە محەکێکی بابەتیانە دەبێ کە پێڕاگەیشتویی کەسـێتی و توانای جیاکردنەوەی تێدا بەدی دەکرێ.

ئەم گۆڕەپانەش بە تەواوەتی لەبەردەم ئافرەتدا کراوەتەوە بەقەدەر ئەوەی کە بـۆ پیاو کراوەتەوە، ئافرەتی بڕواداریش -حەز بکا یا حەز نەکا- هەر دەبـێ کەسـێتی ئیجابی بەرامبەر شتەکان هەبێ، چونکە ناتوانێ شتێك قبوڵ کـا کـە پێچەوانـەی بیروباوەڕ و حوکمی خۆی بـێ لەسـەر شـتەکان. ئەگـەر ئـەو شـتە لـە نێزیکـترین کەسیشەوە بێ: خـزم و کـەس یـا مـێردی یـا منداڵـەکانی. هـەردەبێ رای خـۆی بەرازیبون یا نارازیبون دەربڕێ لە بارەی هەمو ئەو شتانەی دێنە بەردەمی.

جا لە پاش ئەمە هیچ شتێك نیە رێگـەی جیـهادی لـێ بگـرێ لـەپێناو ئـەم بیروبـاوەڕە کـاتێك مەسـەلەکە پێویسـتی بـە جیـهاد دەبـێ.. جیـهاد بەهـەمو ئامرازەکان هەتاکو مەیدانی جەنگیش.

* * *

هەروەها مافی هەستکردنی بە کەسێتی خۆی هەیە بە ئیجابیەت و کاریگەری لەسەر منداڵەکانی. لە پەروەردەکردنیان لەسەر بیروباوەڕ و بەرەو راستەڕێ ئاراستەکردنیان.

ئافرەت لە عورفی ئیسلامیدا ئامێری منداڵبونی و دایەنی و شیرپێدان نیە.. ئەگینا ئیسلام هێندە مکوڕ نەدەبو لەسەر گۆشکردن و فێرکردن و بەهێزکردنی بڕوا لە ویژدانی ئافرەت لەگەڵ دابینکردنی دەستەبەری بژێوی و یاسایی و دەرونی و رۆحی بۆ دامەزراندنی قەوارەکەی.

ئیسلام ئەو هەمو هەوڵ و ماندوبونە بۆ پەروەردەکردنی ئافرەت-پەروەردەکردنی پیاویش- خەرج ناکا تەنیا لەپێناو هەردوکیان وەکو دوتاك کە ماوەیەك لەسەر زەوی بەسەر ببەن و تێپەڕن.

نەخێر! گەر مەسەلەکە بەم بارە بێ، ئەو هەمو ماندوبونە ناهێنێ.

بەڵکو ئیسلام هەمیشە حیساب بۆ نەوەکانی داهاتو دەکات کە نەوەکانی ئەمڕۆ پەروەردەیان دەکەن. بۆیە زاخاوی ئەمڕۆ دەدا هەتا سبەی -هەمیشە- بەرهەمەکەی پاك بێ.

بۆیە لەمەدا گرنگی بە پیاو و بەژن دەدا وەك باوك و دایکی بەرهەمە نوێیەکە. بەڵام بەتایبەتی گرنگی و بایەخ بە ژن دەدا چونکە دایك بنیاتنەری راستەقینەی نەوەکانە. جا پاشان باوك بەشداری دەکا و. رەنگە پاشان بە تەنیا -یا بەشێوەیەکی سەرەکی- کارەکە لە ئەستۆ بگرێ. بەڵام مۆرکە سەرەتاییەکانی دەرونی منداڵ، ئەو مۆرکانەی کە هەر لە کۆرپەلەییەوە لە ناخی هەستی دەچەسپێ و، دواتر کەسێتیەکەی دروست دەکا، زۆرترینی ئەو مۆرکانە لە دایکیەوە وەردەگرێ، بەحوکمی ئەوەی کە بە هەست و نەستەوە بەدایکیەوە نوساوە، بەلای کەمی هەتا بەپێ دەڕوا و، بازنەی ئەو (کۆمەڵگە)یە فراواندەکا کە تێیدا دەژی!

لەبەر ئەوەیە ئیسلام دەستەبەریەکانی ژیانی بۆ ژن دابینکردوە و، ناچاری نەکردوە بۆ بەخێوکردنی خۆی و خێزانی کار بکا. تاکو بۆ ترسناکترین ئەرك لە ژیانی مرۆڤایەتیدا تەرخان ببێ کە: ئەرکی بەرهەمهێنانی مرۆڤ و، چاودێری وپارێزگاری کردنیەتی لەگەندبون.

گێلایەتیەکی گەورەیە -لەسەردەمی پسپۆری و تایبەتمەند بوندا!- کە ئافرەت تایبەتمەندێتیەکەی لێ بسێندرێتەوە کە هەر بەخۆی تیایدا شارەزایە، تا لە بەرهەمهێنانی ماددی بەژدار بێ، کە پیاو دەتوانێ ئەنجامی بدا و، مادده و ئامراز دەتوانن ئەنجامی بدەن!

پێشتر باسی ئیجابیەتیشمان دەکرد..

هەروەها ئافرەت بۆی هەیە هەست بە ئیجابیەتی خۆی بکا و لە پەروەردەکردنی منداڵەکانیدا قەوارەی خۆی وەدی بێنێ. دەڵێین لە پەروەردە نەك تەنیا منداڵبون و دایەنی و شیرپێدان، کە هەمو پشیلەیەك و هەمو مانگایەکی شیردەر ئەنجامی دەدا.

پەروەردە.. پێکهێنانی دەرونی منداڵان.. تۆوی بیروباوەڕی راست لە خاکو خۆڵێکی تازە.. چاندنی شەتڵە نەمام لە شوێنێکی تازە.

ئەمە هەوڵێکی گەورە و دور و درێژی پڕماندبونە. هەوڵێکی ئیجابیشە کاتێك ژن بەچاکی جێبەجێی دەکا.. هەروا ژن مافی چاکەکاری هەیە!

* * *

ئەمەش مانای وانیە ژن کار نەکا!

ئیسلام کارکردن قەدەغە ناکا.. هەمو مەسەلەکە ئەوەندەیە کە بە ئیشوکاری ئافرەت مورتاح نیە و وەك زەرورەتێك بە دروستی دادەنێ. بەڵام نایکاتە بنەڕەتی

شتەکان.

لە سەرەتادا ئەوەی لا مەکروهە کە تاقــەت و وزەی ئـافرەت لـەبواری دیکـەی غەیری بوارە رەســەنەکە بخرێنــە کـار و، دوەمجـار لـەلای مەکروهــە کـە مێشـکی بەکارکردن ماندو بێ، جا برێکی رەونەقداری پرشنگداری بەنمەی تێدا نـەمێنێ کـە کەش و هەوای ماڵی پێ ئاودار بکا و، بەسیحری تازەبوەوەی جلەوی بگرێ. کاتێك ژنیش ئیش بکا ئەوا -وەکو پیاو- بە هیلاکی و مێشك ماندویی دەگەڕێتەوە، جـا قۆچانێ لەگەڵ پیاوەکەی دەکـا و، پێکـەوە نـاگونجێن و تێـك ناگـەن و. سـەرەڕای ئەمەش منداڵەکانی وا هەست ناکەن دایکێکیان هەیە. وەك بڵێی دایـك و بـاوکی هەردوك نێرینەن!

بۆیە ئیسـلام مکـورە کـە زامنـی پێداویسـتیەکانی ژیـان بـۆ ژن بکـا بـەبێ ئاتاجبونی بۆ ماندوبون و کار و نان پـەیداکردن. ئەگـەر چـی لـە کـاتی پێویسـت بونیش ئیشی لـێ حەرام نەکردوە و ئەمەش بەردەوام لە ئارادایە!

هەرچی لەوکارانەشە کە بە ژنـان تایبـەتن وەك: مامۆسـتایی و پەرسـتیاری و نوژداری ژنان.. لێرە کارکردن تەنیا بە دروست دانانـێ، بـەڵکو فـەرزی دەکـا وەك فەرزکردنی سەربازی کردن بۆ پیاوان.

* * *

زانستیش فەرزە.. ئەم فەرزەش سنوری نیە.

بەڵام ئەوەندە هەیە کە ئـافرەت لـە سـەرەتادا دەبـێ ئـەوە فێربـێ کـە لەگـەڵ فریشکیدا دەگونجێ و، بۆ ئەرکی هەرە گەورەی پێگەیاندنی نەوەکان دەیسازێنێ و، پاشان -ئەگەر ویستی- هەرچی بیەوێ بێ هیچ گرێ و گۆلێـك دەیخوێنـێ و فـێری دەبێ..

ئەمەش پەلکێشمان دەکاتە نێو بابەتی تێکەڵاوبون.. چونکە کاتێك لـە زانکـۆ بخوێنێ ئەوا لەگەڵ لاوان تێکەڵ دەبێ.[1]

منیـش -بەدڵسـۆزیەوە- هـەوڵم دا بڕوبیـانو بـۆ ڕێگـە پێدانـی تێکـەڵاوبون بدۆزمەوە!

ئەو بیانوانەم خوێندەوە کە دەیانڵێن و ویستم بەلای بەراستدانانیاندا بشکێمەوە!

سەربردەی بیرازکردنم[2] خوێندەوە!

کۆمەڵگـەی تێکـەڵاو بـیراز و مشـــتومالّی هەســـتە سێکســیەکان دەکـا و دایاندەمرکێنێ. چونکە ئەو برسیەتیە سێکسیە کافرەی تێدا نامێنــێ کـە دەبێتـە مایەی لاڕێبون و ریزپەڕی. هەروەها کاتێك گەنجێك لەگەڵ کچێك یەکتر دەبینن و، هەردوکیان لەیـەکتر دیـتن و چاوپێکـەوتن دلارام دەبـن و، گـڕی حـەز و چاوبـازی دادەمرکێ، چیدیکەش سێکس نابێتە خەمی یەکەم و هێندەی پێوە خەریك نابن و، کـوڕ و کچـــی لاو لـــە غـــەریزەی ئاژەلانـــە بـــەرزتر دەبنـــەوە، چونکـــە لـــە چاوپێکەوتنەکەیاندا بە باسوخواسی زانســتی و وێژەییــەوە خـەریك دەبـن، لەگـەڵ گفتوگۆکردنی مەسەلەی سیاسی و کۆمەلایەتی و هزری.. شـــتگەلێکی بـەدەر لـە چوارچێوەی سێکس.

کاتێك لاویش لە کۆمەڵگەیەکی تێکەڵاو دادەبێ قسە و گفتی جـوان و شـیرین دەبێ و، ئەو قسە بێ پەردانە ناکا کــە لـە کۆمەڵگـەی کوڕانـدا ڕێ بــەخۆی دەدا بیانکا..

---

[1] بنەڕەت لە دیدی کۆمەڵگەی ئیسلامی ئەوەیە کە زانکۆی ژنان هـەبێ، بەلام ئێمە وا گریمان دەکەین کە خوێندن بە تێکەلاوی زەروریە.

[2] بیرازکردن: تهذیب.

کاتێك کچیش لە بینین و هاوڕێیەتی پیاو رادێ، وێنەی پیاو لە دەرونیدا دەگۆڕێ و، چیدی وەك گورگێکی درندە، یا ئاژەڵێکی سەیر، یا بونەوەرێکی تۆقێنەر.. یا جەستەیەکی تینوی سوتاو بۆ جەستەیەکی برسی نامێنێ.

کاتێك هەردو رەگەز بەیەك دەگەن هەریەکە شارەزای سروشتی ئەوی دی دەبێت و.. چاوپێکەوتن لەسەرەتای هاوسەرێتیدا نابێتە شتێکی لەناکاو کە مێشك سەرسام بکا و عەقڵ شپرزە بکا.

کاتێك کوڕی لاو ژنان دەبینێ و لە کۆمەڵگەدا لە گەڵیان تێکەڵ دەبێ ئەو خاڵیکردنە[1] سێکسیە پاکە دێتە ئارا کە بارەکە لەسەر مێشك هەڵدەگرێ و لاوەکە وا لێدەکا بۆ بەرهەمهێنان دەستی بەتاڵ بێ جا: خوێندکار یا فەرمانبەر یا کرێکار بێ..

کاتێك کچیش پیاوان دەبینێ و لە کۆمەڵگەدا لەگەڵیان تێکەڵ دەبێ، هەمان ئەو خاڵیکردنە رودەدا، جا چیدی کچ هەمو وزە و توانای خۆی لە خۆڕازاندنەوە خەرج ناکا هەتا پیاوانی پێ راو بکا و، چیدی ئەو راوە نابێتە گرێکوێرەی بەردەوامی خەمی.

کاتێك و.. کاتێك و.. کاتێك..

لە دەرونی خۆم ویست باوەڕ بە هەمو ئەمانە بکا و بەڕاستیان بزانێ.. بەرەو باوەڕپێکردنیش چوم!

پاشان بەدوای ئەو وێنە جوان و ناسك و بەرز و باڵایەدا گەڕام.. لەکوێ هەیە؟ لە کوێ هەیە تا بیبینم و لە واقیعی سەر زەویدا باوەڕی پێ بکەم نەك لە خەون و خەیاڵان؟

---

١ خاڵیکردن: تصريف.

له رۆژئاوا؟ له رۆژهه‌ڵات؟ له میسر؟ له چ ولاتێك له ولاتانی سه‌رزه‌وی؟

ئایا ئه‌مریکا خه‌فه‌بونی سێکسی تێدایه به‌هۆی تێکه‌لاونه‌بون؟

ئه‌دی بۆ پڕاوپڕی (کاره‌ساتی) ره‌وشتیه.. کاره‌ساتی وا که گه‌یشتۆته راده‌یه‌ك ته‌نانه‌ت خودی ئه‌و کۆمه‌ڵگه شلۆقه به کاره‌سات ناویان ببا و، به‌دوای چاره‌سه‌ردا بگه‌ڕێ؟

ئه‌دی بۆ وا پڕاوپڕی رێزپه‌ڕی سێکسیه[1]؟

ئه‌دی بۆ پڕ کاره‌ساتی ته‌لاقه که رێژه‌ی له‌هه‌ر ولاتێکی دیکه زیاتره له‌سه‌ر روی زه‌وی.. به‌میسریشه‌وه!

ئایا ولاتانی سه‌روی ئه‌وروپا تێکه‌لاوی یان بیزارکردن، یا هاوسه‌نگی ئابوری، یا سه‌قامگیری سیاسی، یا هه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌کی دیکه‌یان تێدا که‌مه؟

ئه‌دی بۆ لێکترازانی ره‌وشت له‌وێ تا ئه‌وپه‌ڕی چوه؟

قوتابی کچ به‌خۆی ده‌چێته ماڵی قوتابیان (به‌شه‌کانی ناوخۆی کوڕان) هه‌تا.. له‌نێو جێدا له‌گه‌ڵیان بخوێنێ! پێش ئه‌وه‌ی بشچێ -ئامراز و مادده و حه‌بی منداڵ نه‌بونی پێیه!

به‌شێوه‌یه‌کی کاتیش.. باسی ره‌وشت ناکه‌م.

ته‌نیا له روانگه‌ی ده‌رونیه‌وه باسی مه‌سه‌له‌که ده‌که‌م.. ئه‌و تێربونه له کوێیه که تێکه‌لاوبون وه‌دی ده‌هێنێ، که‌جێی کرده‌وه‌ی سێکسی ته‌واو بگرێته‌وه، به‌ڵکو جێی

---

[1] له کتێبی (الانسان بین المادیة و الاسلام) ده‌ڵێم: بلاوبونه‌وه‌ی ریزپه‌ڕی سێکسی له فه‌ره‌نسا و له ئه‌مریکا که هه‌موو بوارێکی سێکسیان ره‌خساندوه و هه‌مو ئامرازێکیان بۆ دابینکردوه، مه‌سه‌له‌یه‌که سه‌رنج راده‌کێشێ، وێده‌چی ریزپه‌ڕی سێکسی له‌م حاڵه‌ته‌دا وه‌ك جۆره گۆڕانکاریه‌ك بلاو ببێته‌وه!

دەستبلاوی تێدا دەگرێتەوە؟

ئەوەی لە ئەوروپا و ئەمریکادا رویدا پێچەوانە بو. شێت و هاربونێکی سێکسی رویدا. ئەوەی نەما هەر ئەو (تەڵەکەبازی)ە بو بۆ دەستخستنی رابواردنی حەرام لەگەڵ چاوبازی و گێچەڵکردنی سەرەڕێ و، ئەمە لە پاکی نیە کە نەماون، بەڵکو لەبەر ئاسانی و بەردەستی نەماون!

جا ئایا ئێمە ئەوەمان دەوێ؟ یان ئەمەیە کە بانگەوازی بۆ دەکەین. ئەگەر لە بانگەوازەکەماندا دڵسۆز بین.

ئایا بیرازکردن لە عورفی ئێمەدا ئەوەیە کە لە رۆژئاوا دەیبینین؟ ئایا کاتێك گێچەڵ نەمێنێ وا دادەنێین کۆمەڵگە پاك بۆتەوە و، ئێمە رەوشتبەرز بوین؟ ئەگەر چی هەندێك جار ماڵەکان و یانەکان و شەقامەکان ببنە فاحشەخانە؟!

لەهەمو مێژودا تێکەڵاوبون بێجگە لەو ئەنجامە چیدیکەی نیە.. لە ئەثینای کۆن و رۆمای کۆن و فارسی کۆن و هیندی کۆنیش هەروا بوە.. ئەمڕۆش لە پاش سەدان ساڵ لە پێشکەوتن و (گەشەسەندن) و شارستانی هەر وایە.

کاتێکیش ئەو هەمو (زیان)ەش لە تێکەڵاونەبون دەکەوێتەوە، دەخەمە تای تەرازو لەگەڵ ئەو (بیرازکردنەی) تێکەڵاوبون دروستی دەکات، ئەوا من بەبێ هیچ دو دڵی و پێویستی بۆ بیرکردنەوەیەکی زیاتر ئەوەی یەکەمیان هەڵدەبژێرم!

* * *

لەگەڵ ئەوەی کە ئەو حیجابە تورکیە[1] لە بیرۆکەی ئیسلامدا مەبەست نیە کە یەکسەر وێنەکەی دێتە بەر چاوان.

---

١ مەبەست لە حیجابی تورکی ئەو جۆرە عەبا و بالاپۆشەیە کە پێشتر ژنە قەدیمەکان، بە تایبەتی دانیشتوانی قەلات دەیانپۆشی.. —وەرگێڕ—

مەبەست ئەوە نیە کە ژن بە تەواوی لــە پیــاوان بزربــێ تــاکو هــەمو خایاڵاتــە نەخۆشەکانی خەریك بکا.. یان پیاو لە ژنان بزربێ.

مەبەست تەنیا ئەوەیە کە پەیوەندیەکی (تایبەت)ی لەگەڵ دروست نەکا کە بــە پەیوەستێکی شەرعی ئاشکرای زانراوەوە پەیوەست نەبێ.

جا ئەم دەرگایەیە کە شەیتانی لــێ دەچێتە ژور و، هەرگیز لێی دەرناچێ.

ژن دەچێتە دەرێ و پیاوان دەبینێ و دەیبینن.. بە مەرجێك کە روت نەبێ و بــۆ فریودان و راوکردن و لە داوخستن چویێتە دەر.

دەرچون بەخۆی قەدەغە نیە.. بەڵکو ئامانجەکەی جێگەی پرسیارە. بۆ خوێنــدن دەچێتە دەر؟ بۆ کارکردن دەچێتە دەر؟ بۆ رۆژ و هــەوا دیــتن دەچێتــە دەر؟ بــەڵێ. ئەمە هەموی موباحە. هەموی پاکە. هەموی شەرعیە. بەڵام ئەگــەر لــە نــاوەوەی هەستیدا وروژاندنی فیتنە و رێگرتنی مێینە بێ بە نێرینە و. زانســت یــا کــار یــا گەشتوگوزار پەردەی ئەو شتانە بن.. لێرەدا رێی لــێ دەگیرێ، چونکە ئەمە بریتیــە لە سەرەتای ئەو رێگەیەی کە کۆتاییەکەی لە رۆژئاوای لەباریەکچو و لە رۆژهەڵاتی خەڵەتاودا دەبینین.

ئافرەت لەگەڵ پیاو مامەڵە دەکــا و بــە پێچەوانــەش.. قســەش لەگــەڵ یــەکتر دەکەن و، گفتوگۆی یەکتریش دەکەن و، یەکتری رێنوێن دەکــەن و، ئــەو خزمەتانــە ئاڵوگۆڕ دەکەن کە پێداویستی ژیانن، لەو کەش و هــەوا پــاك و لەبــەرچاوەدا، کــە فریودانی لە پشت حەشار نــەدرێ و، پێکــەنین و عیشــوە و غــەمزە و نــاز و لار و لەنجەی و چاوبازی تێدا نەبێ.

ئامانجگەلی پاك و رەفتاری پاك.

* * *

ئەدی هەست و سۆزی ژن؟ ئایا موڵکی خۆیەتی؟

ئایا هەستی فریشکی بەرامبەر رەگەزەکەی دیکە نابزوێ؟

ئایا چاوی ناکەوێتە سەر پیاوێکی دیاریکراو، کە باشی بێتە بەرچاوی، کە دڵی بگرێ و، حەزی لێبکا؟ ئایا ئەو کاتە هەڵوێستی لە کۆمەڵگەی موسڵماندا چۆن دەبێ؟

ئیسلام سیستەمێکی جیددیە..

بەڵام جیددیەت مانای ترش و تاڵی و نێوچەوان تێکنان نیە لە بەجێگەیاندنی کاروبارەکاندا! پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێ: ((روحوا قلوبكم ساعة فساعة: سات نا سات دڵەکانتان بحەسێننەوە.))رواه أبوداود عن أنس. هەروەها هەر کاتێك خەڵك پێغەمبەر ﷺیان دەدیت، روگەش و دەم بە زەردەخەنە بو لە رویاندا.

بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە مەسەلەکان بەجیددی و بێ پینەکردن و بێروتەمەنی و بێخوار و خێچ کردن وەردەگرێ.

هەستوسۆزیش لەدیدی ئیسلامدا دەبێ بەجیددی بێ و، هەر بۆیەشە کە رێزی دەگیرێ.

خۆشەویستی جیددی و ئیعجابی جیددی و دڵبۆچونی جیددی و.. هەستوسۆزی جیددی.

قورئان لە کچی شوعەیب دەگێڕتەوە، کە کچە پێغەمبەر بو، بە موسا (عليه السلام) سەرسام بو، ئەو سەرسام بونەشی بۆ باوکی دەربڕی بە شێوازێکی زۆر ساکار و بێ گرێوگۆڵ و ناز و گۆز و خۆ بادان: ﴿يَاأَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الأَمِينُ: باوەبەکرێی بگرە، چاترین رەنجبەر ئەوەیە بەتاقەت و جێباوەڕ بێ.﴾القصص/٢٦. ئەوجا باوکی دەیدا بە موسا (عليه السلام).

ئەوەی قورئانیش دەیگێڕێتەوە ئەو نمونەیەیە کە حەز دەکا خەڵکی تێـدا بژیـن. چونکە قسەکەی بە خراپ دانەناوە و، ویستویەتی بەراشکاوانە گوزارە لە ئیعجـابی خۆی بکا و، نەیکردۆتە نهێنیەکیش کچە لە دڵی خۆیدا هـەڵیگرێ و لای کـەس و کاری نەیدرکێنێ.

خێزانیش لە کۆمەڵگـەی موسـڵماندا خـێزانێکی موسـڵمانە. هـەر خـێزانێکی تێگەیشتو و ئاریکار و پێکەوە پەیوەسـت خۆشەویسـتی دایدەپۆشـێ و، لەسـەر راشکاوی رێزگرتن یەکدەگرنەوە و، لـەم کـەش و هـەوا پـڕ سـۆز و خۆشەویسـتیە خاوێنە راشکاوە، کچ دەتوانێ هەستو سۆزە بەراستیە پاکەکەی خۆی باس بکا کـە هیچ شتێك پیسی نەکردوە. جا دەبێتە جێگەی رێز یا ئامۆژگاری یـا تێگەیشـتن لەهەمو بارێکدا.

❊ ❊ ❊

بەڵام ئیسلام پیسی قبوڵ ناکا.

ئەو پیسیەی ناویانناوە خۆشەویستی و، بریتیە لـە شـاڵاوی سێکسـی برسـی و تینو.. ئەمە لەگەڵ بیرۆکەی ئیسلام لە بارەی (مرۆڤ)ەوە یەکناگرنەوە.

ئیسلام هاندەرە فریشکیەکان بەکەم دانانێ و خەفەی ناکـا و بەپیسـی تێناگـا. سێکس بەخۆی پیس نیە و حەرامیش[1] نیە. بەڵام مەرجی ئیسـلام گەڕانەوەیـە بـۆ فریشك: چنگە قـوڕ و فـوە رۆحەکـە. نـە ئەمـەیان بـە تـەنیا و نـە ئـەویان. نـە جەستەیەکی ئاژەڵی تینو.. نە گیانێکی پاکیزە و رەبەن[2]. هەردوکی حەرامە.

---

١ بەوردی بگەڕێوە بۆ (المشكلة الجنسية) لە (الانسان بين المادية و الاسلام).

٢ پاکیزە: بتول. رەبەن: راهب.

هەروەها ئیسلام ڕێ بە هاوسەرێتی دەدا و بانگەوازی بۆ دەکا و لای خەڵك خۆشەویستی دەکا.

جا لە هاوسەرێتیدا سێکس دەرفەتی سروشتی خۆی دەدۆزێتەوە، بەڵام بەرێگەی فریشکی ساغ و سەلامەت دەیدۆزێتەوە. دەبینی کە بە ئامانجێکی بەرزترەوە پەیوەستە و، بەخۆی ئامانجی داواکراو نیە.

* * *

جا لێرەدا دەگەینە گیروگرفتی کوڕی رەبەن و کچی عازەب[1].

گیروگرفتی (بێبەشبون).. چارەسەریەکەی لە ئیسلامدا چیە مادام هەمو پەیوەندیەکی سێکسی بێجگە لە هاوسەرێتی حەرام دەکەین؟

ئەو چارەسەرەی ئیسلام پێی باشە بریتیە لە کۆمەڵە قۆناغێك و کۆمەڵە ئەنجامدانێك.

یەکەم: کۆمەڵگە لە هۆکارەکانی وروژاندنی هار و هاج پاکدەکاتەوە کە خوێنی جحێڵان گەرم دەکا و ئارامگرتنیان لەبەرامبەر سێکسدا دەکاتە گرانترین و دژوارترین کار. چونکە هیچ روتەمەنی نە لە رۆژنامەوانی و نە لە رادیۆ و نە لە سینەما و نە لە شانۆ و نە لە چیرۆك و نە لە رێگەدا نامێنێ.

دوەم: ئامانجگەلی جیددی بۆ ژیان دروستدەکا کە وزەی دەرونی دەخاتە گەڕ و لە پیسی قەدەغە بەرزی دەکاتەوە.

سێیەم: پاشماوەی وزەی زیندو بە خەریکبونی بەردەوامی جەستە و دەرون بەکاردێنێ.چونکە کوڕ بە وەرزش (وەك سوار چاکی و جیهاد) خەریك دەبێ و

---

[1] رەبەن: کوڕێ ژنی نەهێنابێ. عازەب: کچێك مێردی نەکردبێ.

کچیش بە ماڵداری، هەردوکیش ماندوبونی هەستەکان بەرز دەکەنەوە و تا ماوەیەك خەریکی دەکەن.

چوارەم: پەرستن دەکاتە بەشێك لە چالاکی زیندوی مرۆڤ و، ئەمەش دەکاتە ئامرازێکی بەرزوباڵا بون و هەڵکشان.

لەگەڵ هەمو ئەوانەشدا دەزانێ کە چارەسەری کاتین و بۆ ماوەیەکی درێژ خۆ ناگرن. بۆیە بڕیاری هاوسەرگیری زو دەدا، بۆ کورتکردنەوەی ماوەی لەکار خستنی سێکس کە هاندەرە بەرەو خراپە.

جا با لەمەدا راشکاوبین، هەروەك لە مەسەلەکانی دیکەشدا داوای راشکاویمان کرد.

بارودۆخی کۆمەڵایەتی و ئابوری پڕ گرێکوێرەی ئێستا رێگە بە هاوسەرگیری زو نادات.

ئەمە راستە.. بەڵام راستیەکی پابەندکار نیە و، واقیعێکیش نیە کە گۆڕانی بەسەردا نەیە.

گەنج لە ئەمریکا لە قۆناغی دواناوەندی کاسبی دەکا و خەرجی خۆی دەستدەخا و، پاشان یەکجاری ئەرکی خۆی دەگرێتە ئەستۆ و ئەگەر ویستی ژن دێنێ و، دەچێتە زانکۆ و، پارە لە هەمو کاروبارێکی کە دێتە پێشی خەرج دەکا. سیستەمی خوێندنیش لەوێ سانایە بەشێوەیەك قوتابی دەتوانێ بخوێنێ و کار بکا و، هیچ یەکێکیشیان رانەوەستن.

ئەوەی مرۆڤ لە ئەمریکا پێی دەکرێ مرۆڤی موسڵمانیش پێیاندەکرێ.

بەهەر حاڵ ئێمە باسی کۆمەڵگەی موسڵمان دەکەین و باسی واقیعی ئێستا ناکەین کە جێبەجێکردنی بەشە وردەکانی ئیسلامی تێدا مەحاڵە.

کۆمەڵگەی موسڵمانیش ئابوریەکانی خۆی وا دەگونجێنێ کە لەگەڵ مەبدەئە رەوشتی و مەبدەئە رۆحیەکانیدا[1] کۆك بێ، جا ئەمانە هەردوکیان پێك دەگەن و، مرۆڤ لە نێوان داخوازیە ماددیەکان و ئەو ئەرکانەی ئاین دەیخاتە سەرشانی پارچە پارچە و دابڕ نابێ.

رێکخستنی ئابوریش -لەگەڵ زەحمەتی و لەگەڵ ئەو هەوڵە مەزنە بەردەوامەی بۆی خەرج دەکرێ- مەحاڵ نیە و ئەگەر نیازمان هەبێ و بڕوامان وابێ کە زەروریە دێتە دی..

❋ ❋ ❋

بۆ مێرکردنیش کچ پێویستی بەوە نیە دابەزێتە بازار و خۆی پیشاندا هەروەك کۆیلەی سپی پیشانی کڕیاران دەدرێن. ئیسلام لەمە پتر رێزی لێناوە و پاراستویەتی. هەمو مافەکانی مرۆڤی بەتەواوی داوەتێ. مافی ئەوەی داوەتێ ئەگەر بیەوێ بۆ خۆی یەکێك هەڵبژێرێ، مافی ئەوەشی داوەتێ داخوازیکار قبوڵ کا یا رەتی کاتەوە، رەزامەندی وەرگرتنیشی کردۆتە واجب ئەگەر نەبێ هاوسەرگیریەکە پوچ دەبێتەوە دروست نیە.

بەڵام ئیسلام حەز دەکا هەمو شتێکی تێدا پاك بێ.

مادام کچ دەچێتە دەرێ و دەخوێنێ و ئەگەر بارودۆخ بخوازێ کاردەکا. کەواتە ترسی ئەوەی نیە بەبەندکراوی بمێنێتەوە و پیاوێك نەیبینێ. هەرگیز لە مێژودا ئەمە روی نەداوە، تەنانەت لە سەردەمی حیجابی تورکی تەواویش کە ژنی لە (حەرەمسەرا) دانابو.

---

[1] بڕوانە کتێبی (العدالة الاجتماعية في الاسلام).

کاتێك کۆمەڵگەش پاك و جیددی بێ ئەوا هەر دەبێ ژن بێنن.. مادام رابواردنی پیسی ئاسانیان دەسناکەوێ کە جێگەی ژنهێنانیان بۆ پڕکاتەوە. هەنگی ئەو تەنگژەیەی[1] ئێستا نامێنێ کە کچ ناچار دەکا خۆی بۆ راوی مێرد دابەزێتە بازاڕ.

پاشان ئەو گێروگرفتەی کە کۆمەڵگەی پیسی لە شاردا توشی دڵەڕاوکێ کردوە هەر لە خۆیەوە دەڕوا و نامێنێ، کاتێك ئێمە موسڵمان بین.

***

ماوەی دەزگیرانیش بەسە بۆ لێکۆڵینەوەی رەوشت و تەبیعەت و کەسێتی، زەروریش نیە لێکۆڵینەوە بە ماچی بەدزی پەنا و پەسیوان بێت. چونکە ئەمە کەڵەکەبازیەکە بۆ رابواردنی سێکسی بەناوی لێکۆڵینەوە و تاقیکردنەوە!

کوڕە و کچە مافی ئەوەیان هەیە چاویان پێك بکەوێ و یەکتر بناسن و لە شتان بکۆڵنەوە. بەڵام بە ئەدەبێکی بەراستی و بە ئامادەبونی کەسانی مەحرەم، نەك لە شوێنی چاو نەدیودا.

کاروباری جیددی بەمشێوەیەیە.

جا ئەگەر بڕیاریاندا دەتوانن پێکەوە پەیوەست بن و کوڕە مارەی بکا.. لەوساتەوەش دەبێتە ژنی و ئەگەر ویستی دەتوانی لە خەونە خۆشەکانی دەزگیرانی چێژ وەرگرێ کە گەنجانی ئەمڕۆ زۆر لەسەری مکوڕن، بۆ ئەوەش ماوەیەك گواستنەوە دوا بخا و، پێکەوە بچنە دەر و گەشت بکەن بە حەڵاڵی خودا و پێغەمبەرەکەی و بڕواداران رابوێرن.

***

[1] هەنگی: ئەوکاتە. تەنگژە: أزمة.

کاتێك کچیش مێرد دەکا و زگی پڕدەبێ و منداڵی دەبێ، ئیشوکاری یەکەمی دەبێتە ماڵەکەی و، چاودێری بەرهەمە مرۆڤانە تازەکە.

بەڵام ئەوە ڕێی چالاکی کۆمەڵایەتی جیددی و دڵسۆزانە و پاکی لێناگرێ. چونکە ئیسلام هیچ جۆرە پیسیەك قبوڵ ناکا، جا ئەو پیسیە ریاکاریەك بێ دەرون خۆی پێ دەرخا، یان گەندەڵیەك بێ لە زەوی، یا لە ڕاستەڕێ دەرچون بێ.

جا کاتێك ژن لە ماڵی خۆی دەردەچێ هەتا لە ئاهەنگێکی سەماکردن ئامادەبێ و. کاتێك دەچێتە دەرێ هەتا پیاوی بێگانە ببینێ بۆ ئەوەی غەزەلخوانی بکەن و بە جوانی ویدا هەڵبڵێن و. کاتێك دەچێتە دەر بۆ ئەوەی وا بڵاو بێتەوە کە لە بواری کۆمەڵایەتیدا کار دەکا و. کاتێك دەچێتە دەر بۆ سەردانی دەستە خوشکانی هەتا غەیبەتی خەڵکی بکەن و. کاتێك دەچێتە دەر تا گەندەڵی لەسەر زەویدا بڵاوبکاتەوە جا بەهەر ڕێگایەك بێ، ئەو کاتە حەرامە بچێتە دەرێ، ئەگەر مێردەکەشی ڕازی بێ یان هانی بدا.

بەڵام کاتێك دەچێتە دەر تا لەگەڵ کچانی هاورەگەزی هاریکار بن بۆ چاکسازی کۆمەڵگە بۆ دامەزراندنی بیروباوەڕی دروست و پەروەردەی دەرونەکان و نەهێشتن و لەناو بردنی تاوان و جیهاد لەپێناو بیروباوەڕ.. ئەوا دەرچونەکەی حەڵاڵە مادام سفوری تێدا نەبێ و لە سنور دەرنەچێ.

چونکە عیبرەت لە خودی دەرچونەکە نیە، بەڵکو لە ئامانجەکەی و لە شێوازی ڕەفتارکردندایە.

* * *

ئەوە ڕەوشی ئافرەتی موسڵمانە لە کۆمەڵگەی موسڵماندا و، ئەوە ئازادکردنی ڕاستەقینەی ئافرەتە..

کاتێك ژنیش ئازاد بێ کۆمەڵگـە ئـازاد دەبـێ.. چونکـە ئـەو پـەروەردەکاری نەوەکانە.

هەرچی ئەو ئازادکردنەشە کە هەڵیانبەستاوە گوایە ئـافرەت لـە ڕۆژئـاوا پێـی گەیشـتوە و، ئـەوەی بانگـەوازکارانی ئـازادکردن بـە هـاندەری چاولێکـەری لــە ڕۆژهـەڵاتی ئیسـلامیدا بانگەشـەی بـۆ دەکـەن.. ئـەوە بـــەرموزنکردنی[1] ژن و، بەرموزنکردنی پیاو، بەرموزنکردنی نەوەکانیشە.

بەهەر حاڵ ڕۆژئاوا بارودۆخی تایبەتی خۆی هەبوە کە پێشتر ڕاڤەمان کردن، کە دابەزین و لاڕێبونەکەی لێکدەدەنەوە. خوداش ئێمەی توشی ئەو بارودۆخە خـراپ و روخێنەرانە نەکردوە، جا چۆن ستایشی خودا نەکەین بەوەی کە بۆ لای بگەڕێینـەوە ئەو ڕێیە بگرین کە بۆی هەڵبژاردوین؟

ئافرەتیش لە ڕۆژهەڵاتی ئیسلامیدا لەبارێکی یەکجار خراپ دایە.

بارێکی وا دەبێ کار بۆ گۆڕانی بکرێ و هەمو هێزەکان بۆ ئەو گۆڕانـە تـەرخان بکرێن. بەڵام با شوێنی دەردەکان بزانین هەتا چارەسەر بدۆزینەوە.

ژن لە ڕۆژهەڵاتی ئیسلامیدا، جگە لە کەمینەیـەکی هـەرە کـەمی دەگمـەن.. ژنێکی ئاژەڵە..

ئاژەڵێکە لە گوند و لادێیان لەناو قەپلێکی پیسی بەرهەسـت و مەعنـەوی و.. کۆیلایەتی بۆ پیاو و، بۆ ئەو ڕەوشانەی لە کۆمەڵگەی مـردۆخ و پاشـکەوتودا لـە ئازاردان..

لە شاریشدا ئاژەڵە. خاوێن و ڕێك و کەشخە و بـە لەنجـە و لارە. بـەڵام لەگـەڵ هەندێشدا ئاژەڵە، ئاژەڵێکە بۆتە بەندەی ئارەزوەکان.

---

[1] رموزنکردن: مسخ .

جگە لە کەمینەیەکی هەرە کەمی دەگمەن.. کە بە زانایی بڕوای بە خودا هەیە و.. بڕوای بەخۆی هەیە لەڕێگەی بڕوابون بە خودا.

لە لادێ ژنێکی نەفامی کۆیلە کە نە قەوارەی هەیە نــە حەقیقــەت. پیــاو وەك باوك و وەك برا و وەك مێرد و وەك خزم دەیکاتە کۆیلە.. تــەنیا ئەگــەر ئــەو ژنــە موڵکێکی هەبێ.. ئەو کاتە هەســـت بــەخۆی دەکـا و شـانازی بـە بونــی دەکـا.. بەشێوازی ئاژەڵ.

لە شاریشدا ژن لە هەمو کۆتێك بەرەڵایە. خوێندویەتی و، خۆی رازاندوتــەوە و، روتبۆتەوە و هاوڕێەتی پیاوانی کردوە، (هاوڕێیەتی) جۆراوجــۆر و. وەك کرێکـار و فەرمانبەر ئیشی کردوە. لەبەری رەنجی دەستی خۆی داهــاتێکی دەســکەوتوە و. - بەروکەش- بەرامبەر پیاو سەربەخۆیە و لەژێر دەسەڵاتیان ئازادە.. پاشان..

پاشان -بەویستی خۆی- خۆی کردۆتە کۆیلە بۆ ئارەزوەکانی ئاژەڵ و، جــارێکی دیکە بۆ پیاو گەڕاوەتـــەوە، نــەرێزی لای خــۆی هەیــە و نــە دەرونبــەرزی، بــەڵکو غەریزەی نزم هانی دەدا و ئەویش رێی رەفتاری ئاژەڵان دەگرێ.

ئەوجا رونە ئازاد نەبوە..

بەڵکو تەنیا لە جلەو دەرچوە و، هێشتا مۆری کۆیلایەتی لە خوێنیدا ماوە.

ئازادی راستەقینە ئەو رۆژەیە کە مرۆڤ -بە هەردو رەگەزەکەی- دەرونی بــەرز دەبێ لە ئاست زەرورەت و هاندەری ئارەزوەکان و، دەیگۆڕێ بۆ رەفتــارێکی ئــازاد کە بەرزبونەوە و هەڵبژاردنی تێدایە.

جا ئایا ئەو کچەی خۆیڕازاندۆتەوە لە دەستی دێ بێ خۆڕازاندنەوە و بێ بۆیاغ و بەرجەستەکردنی شوێنەکانی فریودان بچێتە دەرێ.

ئایـا لـە دەسـت خۆیـەتی بـۆ سـەرە رێ بچێتـە دەر و بـە راوی تیلـەچاوێکی موعجەبانە یا تێڕوانینێکی نزم خەریك نەبێ و بایەخی پێنەدا؟

هەمو ژنێك حەز دەکا مایەی سەرسام بون بێ، یان بـەلای کـەمی خـەڵك لێـی نەرەونەوە.

ئەوەش هەستێکی سروشتیە و چ نەنگی و لاڕێییەکی تێدا نیە.

بەڵام (مرۆڤ) هاندەرەکانی رێکدەخا و تا سەری رێ لەگەڵی ناچێ.

ئەو ژنەی بەهەمو قەوارەی خـۆی حـەز دەکـا جێگـەی سەرسـامی و جێگـەی رێزگرتن بێ، جیاوازە لەوەی تەنیا لە رواڵەتی جەسـتە کـۆی بکاتـەوە و، دەرۆزەی سەرسامی و وروژاندن و فریودان بکا.

یەکەمیان ئازادە و خاوەنی قەوارەی خۆیەتی و بەسەر کەسانی دیکەیدا فـەرزی دەکا، ئەوی دیکەش کۆیلەیەکە بۆ ئەو هاندەرانە لە قەوارەی خۆیدا هەن و کۆیلەیە بۆ کەسانی دیکە.

ئازادبونی راستەقینە کردارێکی زەحمەت و ئەسـتەمە. گـەلێك ئـەرکی گـەورە دەخاتە سەر هەستەکان و رەفتار و هزرەکان. بەڵام ئازادبونی ساختە، بـەواتای لـە جڵەو بەرەڵابون، چەند ئاسان و سانایە.. ئـەو رۆژی کۆمـەڵگـە دەگـۆڕێ و دەبێتـە کۆمەڵێك لە بەنی حەیوان!

پێوەری راستەقینەی ژنی (ئازاد)یش بریتیە لەو وێنەیەی لە هەستی ئەو پیاوەدا وەریدەگرێ کە لە کۆمەڵگەدا لە گەڵیدا دەژی. جا پیاو چۆن تەماشای دەکا؟ ئایـا بەڕاستی (رێزی دەگرێ). لەبەردەم و لە پاشملـە؟ یـا هـەر حـەزی دەچـێ و، وەك رابواردنێکی سەرجێ دێتە خەیاڵی؟

بەراستی ئەو پیاوە کەمە. ئەمیش –وەك ژنەکە– پیاوێکی ئاژەڵە.

بەڵام ژنەکە -ئەگەر لەرێگەی بڕوابون بەخوداوە بڕوای بەخۆی هەبێ- لە دەستی دێ بەهای خۆی بەرزبکاتەوە و، بونــی ســەربەرزانە و قــەوارەی وەدیــهاتوی خــۆی بەســەر پیــاودا فــەرز بکــا. بــەڵام کــاتێك خــۆی دەخاتــە بــەرچاوانی پیــــاو وەك جەستەیەکی تیختیخەدراوی رازاوەی بە لار و لەنجە، ئەوا نابێ چاوەڕێی شــوێنێکی گەورەتر بێ لە رابواردنی سەرجێ لە هەستی پیاودا.

* * *

کاتێك ئافرەتیش بەوشــێوە راستەقینەیە ئــازاد دەبــێ، پیــاو ئــازاد دەبــێ و، کۆمەڵگە ئازاد دەبێ و، نەوەکانیش ئازاد دەبن.

ئەمەش گەورەترین ئامانجە کە ئیسلام بۆ وەدیهێنانی تێدەکۆشێ.

لە کۆمەڵگەی موسڵمانیش دا گەلێك گرێوگۆڵ دەبنەوە کە ئەمڕۆ دەرونەکانیان ئاخنیوە و، -هەر لە خۆڕا- زۆر گیروگرفت و کێشەش چارەسەر دەبن.

راستە هەمو کۆمەڵگەیەك گیروگرفتی خۆی هەیە.. بەڵام. جۆری گیروگرفتەکان بە جیاوازی پلەی (بەرزێتی) و سروشتی ئامانجەکان دەگۆڕێ.

ئەو گیروگرفتانەی روبەڕوی کۆمەڵگەی موســڵمان دەبنــەوە بریتــین لــە هــەوڵی بەردەوامی جێگیربون لەسەر بیروبــاوەڕ و بەرزبونــەوە لــە ئاســت پێداویســتیەکان. ئەمەش هەوڵێکی پڕماندوبونە و بە هەساوەیی واز لە مرۆڤ ناهێنــێ و، دەرفــەتی بۆ ناهێڵتەوە چەند چرکەیەك بێئاگا بێ.. بەڵام هــەوڵێکی چــاك و رو لــە بەرزیــە، مرۆڤایەتی بەرەو بەرزتر دەبا لە هەمان ئەو کاتەی کە بەرەو پێشی دەبا.

کۆمەڵگەی لێکترازاویش گرێ و گرفت و ئازاری خۆی هەیە.. بــەڵام هەوڵــەکان تیــایدا هــەوڵی بــەفیڕۆ چــــون، چونکــــە بەرێگــــەی شــــەیتاندا دەڕۆن و، تــــەنیا تێڕوانینێکیش بۆ ئەو جیهانەی ئەمڕۆ ژیاری رۆژئاوا بەسەریدا زاڵە. ئەو جیهانــەی

لەهەمو ساتێکدا لەژێر هەڕەشەی وێران بونە، بەسە بۆ وەڵامی هەمو پرسیارێك.

ئەم کۆمەڵگە موسڵمانەش تەنیا بە موسڵمانان تایبەت نیە.. بەڵکو هەمو ئەو مرۆڤزادانە دەگرێتەوە کە تێیدا دەژین.

بەگوێرەی موسڵمانان بیروباوەڕە و، بە گوێرەی غەیری وان سیستەمە. سیستەمێك لە سایەیدا بە ئاسایش و بە بەرزی و هەڵکشاوی دەژین و، بیروباوەڕی تایبەت بەخۆشیان پارێزراوە و دەستی کەسی بەرناکەوێ.

ئەوجــا ... !

ئەوجا من دەزانم کە خەڵك تەنیا بە خوێندنەوەی ئەم کتێبە و هـەزار کتێبیش نابنە موسڵمان.

نەخێر. چونکە ئیمپریالیزمی خاچپەرست و زایۆنی لە ماوەی دو سەدە گەمـەی نەکردوە!

هەر لەو رۆژەی ئیسلام لە دایکبوە دژایەتی لە نێوان ئیسـلام و خاچپەرسـتی و زایۆنیزم لە ئارادایە. هەر لەو ساتەوە کـە دەوڵـەتی ئیسـلام لـە مەدینـە لەسـەر دەستی پێغەمبەر ﷺ دامەزرا.

هەر لەو سـاتەوە تـا ئێسـتا خاچپەرسـتی و زایۆنـیزم تەڵـە و داو بـۆ ئیسـلام دەنێنەوە و هەتا قیامەتیش هەر بەردەوام دەبن. خودای پەروەردگاری موسڵمانان و پەروەردگاری هەمو خەڵکی دەفەرموێ: ﴿وَلَنْ تَرْضَى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلاَ النَّصَـارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ: ئەو جولەکە و فەلانە، تـا نەچیـە سـەر دینـی ئـەوان، هـەرگیز خۆشیان لەتۆ نایە. ﴾البقرة/ ١٢٠. ﴿وَلاَ يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُـمْ عَـنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا: ئەوان دەستتان لـێ بەرنادەن، هەر لەگەڵ ئێوە بەشـەڕ دێـن، هەتا-گەر بۆیان بلوێ- ئێوە لە دینەکەی خۆتان وەر بگێڕن. ﴾البقرة/٢١٧.

جا لە چەندین نۆرە ئیسلام سەرکەوتوە و، جارجارەش خاچپەرسـتی و زایۆنـیزم سەرکەوتن.

بەتایبەتیش لەو دو سەدەیەی دواییدا، کاتێك جیهانی ئیسلامی لێکجودا بـۆوە و پارچە پارچە بو، کاتێك رەق هەلگەڕا و بوە بـەرد و لـە پێشـکەوتن بێـهێز بـو، خاچپەرستی و زایۆنیزم دەرفەتەکەیان قۆزتەوە و، بۆ پارچە پارچـە کردنـی (پیـاوە نەخۆشەکە) هێرشیان هێنا و پاش پەرشوبلاوبونەوەی پارچەکانیشی قەپیان لێگرت.

هەر کەسێکی وا گومان ببا رۆژئاوا تەماعی کردبوە رۆژهەلاتی ئیسلامی لەبەر سەرچاوە سروشتیەکانی، یان تواناى مرۆڤایەتی، یا بە خولیای دۆزینەوەی بازاڕ بـۆ سەرفکردنی کەل و پەلە زیادەکانی، یا بەئارەزوی خستنەگەڕی (سەرمایەی مـالّی) زیاد و دەسکەوتنی قازانجی پتر..

هەر کەسێك واگومان ببا تەنیا ئەوە بو رۆژئـاوای بـۆ ئیسـتعماری رۆژهـەلاتی ئیسلامی هـاندا ئـەوە بابایـەکی سـاکاری وێلکـراوی خەلّـەتاوە.. بـەخودی ئـەو بانگەشەی خاچپەرستیەوە خەلّەتاوە کە هەلّوێستەکەی بەم شێوەیە دەرخستوە تاکو ئامانجە رەسەنەکەی لە چاوان بزرکا!

هەر کەسێکی گومانیشی لەوەدا هەیە کە هێرشێکی خاچپەرسـتی زایۆنـی دژە ئیسلام بو بەمەبەستی لەناوبردن و لـە رەگـەوە هەلکێشـانی ئیسـلام.. بـا مێـژو بخوێنێتەوە!

با لە کتێبی (پرۆتۆکۆلەکانی دانایانی زایۆن) بخوێنێتەوە (تـەکتیك)ی جولەکـە چـۆن لەسـەر بنچینـەی لـەناوبردنی هـەردو بیروبـاوەڕی نـەصرانی و ئیسـلامی دامەزراوە، لەناوبردنیش بەهەمو ئـامرازێك، لەوانـەش بلاوکردنـەوەی بیروڕاکـانی فرۆید و رێکارەکانی[1] مارکس. هـەروەها چـۆن تـەکتیك بـۆ کـاولکردنی جیـهانی ئیسلامی دانراوە بەتایبەتی بە دامەزراندنی (نیشتمانی قەومی) بـۆ جولـەکان لـە

[1] رێکارەکان: تعالیم.

نێو دڵی جیهانی ئیسلامی تاکو ببێته خاڵی هێرشکردن و پێگـەی هـەنگاونان بـۆ وێرانکردن.

با ئەوەش بخوێنێتەوە چۆن سـەرۆك وەزیرانـی بـەریتانیا لـە رۆژی داگـیرکردنی بەریتانی بۆ میسر لە ساڵی ١٨٨٢ لـە ئەنجومـەنی گشـتی هەسـتاوە سـەرپێ و، قورئانێکی بەدەستەوە بو و گوتی: هەتاکو ئەم کتێبە لە دەستی میسـریاندا بمێنـێ ئێمە (ئینگلیز) ناتوانین لەو وڵاتەدا ئۆقرە بگرین.

با بخوێنێتەوە چۆن ئینگلیز قەشەیەکیان هەڵبژارد کە لە فێرگەی لاهوت دەرچـو بو تا بەرنامەکانی خوێندن بۆ میسر دابنێ و سەرپەرشتیان بکا. جا (دێنلۆپ) کرا راوێژکار و دارێژەری سیاسەتی مەعاریفی میسری، تا وایلێهات چەندین نـەوە لـە قوتابخانەکانی میسر دەرچون و بێجگە لە شکوگومان هیچـی دیکـەیان لـە بـارەی ئیسلام نەدەزانی!

با بخوێنێتەوە لە کۆنگرەی موژدەگاران[1] کە لە سەرەتای ئەم سـەدەیە (سـەدەی بیستەم-وەرگێڕ-) لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست کۆبۆوە، موژدەگـاران لاتبونـی ئـەرکی موژدەگاریان راگەیاند لەگەڵ نشوستی هێنانی لە بەجێگەیاندنی پەیامەکەیدا. کـە گوتیان لە دو جۆر موسڵمان بترازێ کەسی دیکە بـەپیر بانگەوازەکەمانـەوە نایـێ: منداڵێك کە لە کەسوکاریەوە رفێنرابێ ئەویش بچوکـە و هـەر لەسـەر دیانایـەتی پەروەردە دەکرێ و، ئاگای لە بیروباوەڕە رەسەنەکەی خۆی نیە، یا پیاوێکی پەڕپوت و لات کە هیچ رێگەیەکی ژیانی لەبەردەم نەمابێ مەگـەر بـون بـەدیان تـا پـاروە نانێکی دەسکەوێ، ئەمەش هـەر جێگومانـە داخـوا بەراسـتی بیروبـاوەڕی خـۆی گۆڕیوە یان نا. جا چۆن (قەشە زویمەر) هەستاوە کە لەو رۆژەی بڕیـاردەری کۆنگـرە

---

[1] موژدەگاران: مبشر.

بو و گوتی: ئەوانەی وتاریان دا زۆر هەڵە بون. ئامانجی راستەقینەش ئەوە نیە کە موسڵمانان بگۆڕێن و چیدی دەست بە ئاینی خۆیانەوە نەگرن. لەمەشدا زۆر بە چاکی سەرکەوتوین لە رێگەی قوتابخانە تایبەتیەکانمان و، لە رێگەی قوتابخانەکانی حکومەت کە لەسەر پەیڕەو و بەرنامەی ئێمە دەڕۆن.

هەروەها با کتێبی (هێرش بۆسەر جیهانی ئیسلامی)[1] بخوێنینەوە کە لە دانانی کابرایەکی فەرەنسیە، دەزانیٚ چۆن موژدەگار و ئیمپریالیستان مکوڕبون لەسەر وروژاندنی (دۆزی ئافرەت) لە هەمو ئەو وڵاتانەی چونەتە ناوی، لەگەڵ بانگەواز بۆ (ئازادکردن)ی ئافرەت و بەسفوری دەرخستنی بۆ کۆمەڵگە تا رەوشت لەباریەك بچێ و بەرگری دژە ئیمپریالیزم نەمێنێ.

با لە کتێبی (ئیمپریالیزم و موژدەگاری)[2]ی عومەر فەروخ راڤەی ئەو ئامرازانە بخوێنینەوە کە ئیمپریالیزم و موژدەگاری بەکاریان دەهێنا. وە بە چ شێوەیەك بەردەوام پێکەوەن و، هەمیشە تێکدەگەن و، رێکارەکانیان بەردەوام لەیەك سەرچاوە وەردەگرن.

با لە کتێبی (ئیسلام لە دوڕیاندا)[3] بخوێنینەوە کە (لیۆپۆلد ڤایس) داینـاوە، چۆن رۆژهەڵاتناسان موژدەگاری دیان بون و لێکۆڵینەوە (زانستیەکان)یان لە پۆخڵەواتی دەمارگیری ئاینی خۆیان هەڵدەکێشا، ئەوجا هزرمەندانی جیهانی ئیسلامیش بەبێ پارزونگ قسەکانیان لێوەردەگرن و، ئەو قسانە بەراست دادەنێن و ئیسلام بەدرۆ دەخەنەوە.

---

١ الغارة على العالم الاسلامي
٢ الاستعمار و التبشير
٣ الاسلام على مفترق الطرق

با لێکۆڵینەوە سەراسیمەکەی بخوێنینەوە کـە دکتـۆر موحەمـەد ئەلبـەهی لـە کتێبی (هزری هاوچەرخی ئیسلامی و پەیوەندی بە ئیمپریالیزمی رۆژئاوا)[1]:

چۆن رۆژئاوا دەسەڵاتی سیاسی بەسەر رۆژهەڵاتی ئیسلامیدا دەسدەکەوێ؟

چۆن موسڵمانان پاشکەوتو دەمێننەوە؟

چونکە خاچپەرستی ژاری کینەی خۆی هەڵدەرێژێ؟

ئەم سێ پرسـیارە لـە تـێڕوانینی رۆژئـاوای مەسـیحی داگیرکـەردا بەیەکـەوە پەیوەستن. مکوڕیشە کـە لـە دەسـبەکاربونی دەسـەڵاتی لـێرە لـە رۆژهـەڵات بـە پەیوەستی بێننەوە، لەگەڵ ئەوەی کـە بونـی هـەر یەکـەیان و مانـەوەیان مایـەی دابینکردنی مانەوەی دوەکەی دیکەیە.

بۆیە، هەر لەو ئاستەوە کە دەسەڵاتی رۆژئاوا لە بەشـە رۆژهـەڵاتی ئیسـلامی دەسـبەکار بـوە، کـاری بـۆ دواکـەوتنی موسـڵمانان و بـەتاڵکردنی کینـەی خاچپەرستانەکردوە. رێگەیەکی دیکەش بۆ وەدیهێنانی ئەم مەبەستە نیـە بێجگـە لـە دەسـت خسـتنە نێـو (بابـەتی ئاراسـتەکردنی نـاوخۆ) و بێسـود کردنـی. لـە ئاراستەکردنی رۆژهەڵاتی ئیسلامیش لە ئیسلام و کەلەپوری ئیسلام بترازێ هیچـی تـر نـەبو کـە موسـڵمان لـە راڤـەی ئیسـلامەکەیاندا جێیـان هێشـتبو. کەواتـە گەندەڵکردنی ئیسـلام و کەلـەپوری ئیسـلامی، یەکـەم مەبەسـتی ئیمپریـالیزمی رۆژئاوا بو. ئامرازەکەش بۆ ئەوە بریتی بو لە دەرخستن و بەرجەستەکردنی جیاکاری لەنێوان رۆژئـاوا و رۆژهـەڵات. لـە پێشـکەوتنی یەکـەم و دواکـەوتنی دوەمیـان. (زانست) و (توێژینەوە)ش لەوێ دەستیان بەگەڕانکرد بـەدوای ئـەو جیاوازیـەدا و،

---

[1] الفكر الاسلامي الحديث و صلته بالاستعمار الغربي

هۆکارەکانیش لەم دواییە لە روبەڕوبونەوەی نێوان مەسیحیەت و ئیسلامدا چڕ بۆوە.

(مەسیحیەت ئاینی پێشکەوتوان و، ئیسلام ئاینی پاشکەوتوان!

(جا لێرەدا هەندێ موسڵمان دەستیان بە بانگەوازی شوێنکەوتنی رۆژئاوا کرد لەوەی کە پێگەیشتون لە ژیاری پیشەسازی و هێزی سروشتی. بەڵام ئەو شوێنکەوتنەش بەروبومی بۆ رۆژهەڵاتی ئیسلامی نابێ مەگەر هەڵوێستێك لە ئیسلام وەربگرێ کە لە مەسیحیەت نێزیکی بکاتەوە!)

* * *

بەڵێ. هەر کەسێکی گومانی لەو هێرشە خاچپەرستانەی ئێستا هەبێ لە رۆژهەڵات و رۆژئاوا و، هەر کەسێکی گومانی لە هێرشی زایۆنی ئێستا هەبێ.. با مێژو بخوێنێتەوە!

جا -کە مێژو دەخوێنێتەوە- دەزانێ چۆن خاچپەرستی و زایۆنیزم مکوڕبون لەسەر ئەوەی موسڵمانان لە ئاینەکەیان دور بخەنەوە و، وێنەی ئاینەکەیان لە زەیندا بشێوێنن و، وای پیشاندەن کە ئیسلام دواکەوتن و داڕوخان و هیشکی و پاشکەوتنخوازیە دەبێ تا زوە مرۆڤ خۆی لێ داماڵێ و، خۆی لە نەفامیەکەی رزگار کا و، لە بارە گرانەکانی ئازاد بێ.

دەشزانێ ئەو رۆڵە رێکخراو و لێکۆڵراوە و، بەوردی جێبەجێکراوە چی بوە کە بۆ کاول و وێرانکردنی رۆژهەڵاتی ئیسلامی لە بناغەوە خراوەتە گەڕ. بە قوچاندنەوەی کۆڵەگەکانی ئاین و، کردنەوەی گرێبەندی رەوشت و، لەناوبردنی نەریتەکان و، دەرچواندنی (بانگەوازکاران) لەنێو خودی موسڵماناندا کە بانگەشەی وێرانکاری ئاین و رەوشت و نەریت بکەن. لەگەڵ پاڵنانیان بۆ پلە و پایەی گەورە و

سەنتەری ئاراستەکردن. هەتا خاچپەرستی و زایۆنیزم خۆیان لەپــەنا حەشــاردەن و، موسڵمانانیش بە قسەکانیان بخەڵەتێنێ، گوایە موسڵمانی.. نوێخوازن!

لە کۆتاییدا ئەوەش دەزانێ کە هەوڵی دو سەدەی تەواو و، نیشتەی شــوێنەواری ئەو هەوڵانە لە دەروێی موسڵمانانیدا، بە هاوارێکی بەرێوەی نێو کتێب لەنێو ناچن!

نەخێر! من چاك دەزانم خەڵك تەنیا بە خوێندنەوەی ئەم کتێبە و هــەزار کتێبــی دیکەش نابنە موسڵمان.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەرکی نوسەری دڵسۆز وایە کە خەڵکی ئاگادارکاتەوە.

ئێمە روبەڕوی دوژمنانێکین یەك چرکە واز لە دوژمنداری و هەوڵی لــەناوبردنمان ناهێنن. ئێمە روبەڕوی خاچپەرستی جیهانی و زایۆنیزمی جیــهانی دەبینــەوە. کــە لــەئیمپریالیزمی رۆژئــاوایی یــا رۆژهــــەڵاتیدا دەردەکـــەون و، لـــە ئیســـرائیلدا رەنگدەدەنەوە.

هەروەها ئێمە پێویستیمان بە تێکۆشانێکی بەردەوام هەیــە بــۆ روبەڕوبونــەوەی ئەو دوژمنــانە.

تێکۆشانیش بە خۆزگە و نیازان نیە و، بە خوێنگەرمیــەك نیــە کــە لــە نــاخ و دەرونەوە بەتاڵبێ.

تێکۆشان ئارەقە و خوێن و فرمێسکە.. تێکۆشان قوربانی دانی بەردەوامــە بــە خود و بە ماڵ و بە ماندوبون.

نەتەوە تاواوەکانیش نازانن تێکۆشان چیە..

دەبێ بیروباوەڕ هەبێ.. دەبێ بیروباوەڕ هەبێ.. دەبێ بیروباوەڕ هەبێ.

دەبێ بیروباوەڕێکی پتەو و توند پێکەوە بەستراو هەبێ. پێش لێکترازانی بۆ ماوەیەکی درێژ بەرگری فشارەکان بکا. بەڵام ئەگەر بە سوك و سانایی پێکەوە گرێدرابو هەر لەگەڵ یەکەم راکێشان خاودەبێتەوەو جڵەوگیری سانا دەبێ.

چەند نەوەیەك لە نەتەوەش لەسەر نەوەی پۆڵایین دەژی بەر لەوەی دابەزێ و بگاتە ژێرەوە. پاشان ئەو نەوەیە رۆڵێکی دو چەندانە پێشکەش بە خۆی و نەوەکانی دوای خۆی دەکات.

بەڵام ئەگەر هەر لە بنەڕەتدا مەبدەئی پتەوی پۆڵایین رەت بکاتەوە و، بە توندڕەویەکی نا پێویستی دانێ. ئەوا بەبێ گرێ تا بنار غلۆر دەبێتەوە و، لە کۆتایی لەنێو دەچێ.

ئێمەش -بەتایبەتی- لە هەمو خەڵکی پتر پێویستیمان بە بیروباوەڕە.

ئێمە -بێ بیروباوەڕ- گەلێکی ئاسانی نەرمی شلوشۆقین کە خێرا دەتاوێینەوە.

بە بیروباوەڕیش موعجیزە دروست دەکەین..

هەمو مێژوشمان بریتیە لەم حەقیقەتە.

ماوەیەك دەست بە بیروباوەڕەوە دەگرین یان دەگەڕێینەوە سەری جا گیانی پاڵەوانێتی و گیانی بایەخدان و گیانی تێکۆشانمان دێتە بەر و، لە ماوەیەکی کاتی کورتدا سەراسای وا دروست دەکەین کە چەند نەوەیەکی پێویستە.

کە واز لە بیروباوەڕیش دەهێنین یا تەمبەڵی لە ئاست دەنوێنین دەبینین بوین بە پارچە و پوچی هەڵوەریو کە هێزێکی نیە رایگرێ تا بەرنەبێتەوە.

گەلانی ئەوروپاش، کە رەوشتیان داشەپیوە و، لە بیروباوەڕ دورن، حەتمیە هەر دەتاوێنەوە و بەپێی سونەتی خودا لەسەر زەوی لە کۆتایی لەنێو دەچن: ﴿وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلاً: شێوەی کاروباری خوا گۆڕانی بەسەردا نایە.﴾الأحزاب/٦٢.

بەڵام لەبەر کۆمەڵە هۆکارێك لە ژینگە و لـــە بنیـاتی خۆیـدا هێـدی هێـدی شـی دەبێتـەوە و زۆر خـۆی دەگـرێ. ئەمـەش لـەو توانـا گەورەیـــەی بەرهەمـــهێنان دەردەکەوێ لەگەڵ بەردەوامی کارکردن. کرێکار و فەرمانبەر لەوێ شەش سـەعاتی تەواو (بێجگە لە نیو سەعاتی حەسانەوە و خواردن و خواردنـەوە) شـەش سـەعات کاری راستەقینە، نە رۆژنامە دەخوێنێتەوە و، نـە هاوسـێیەکەی دەیدوێنـێ و نـە نوکتەیـەك دەگێڕێتـەوە و نـە لەسـەر هـەواڵێك دەدوێ و نـە یـــەك چرکـە لـــە بەرهەمهێنانی دادەبڕێ.

جا کێ لە ئێمە ئەو کارە دەکا یا خۆی تێدا رادەگرێ؟

کرێکاری ئیسرائیلیش کە دژی عارەبان تێدەکۆشێ و نیشتمانیان داگـیر دەکـا. شەش سەعاتی رێك بە کرێی کەمکراوە کار دەکا، پاشان چەند سەعاتە کـارێکیش بە خۆڕایی دەکا، بۆ زۆربونی بەرهەم.

جا کێ لە ئێمە ئەوە دەکا یا خۆی تێدا رادەگرێ.

ئەوانە دوژمنانمانن با بیانناسین.

دەشبێ ئێمە لەوان ئازا و خۆراگرتر بین تا بەرامبەر تێکۆشـانی ئـەوان خۆمـان رابگرین و بەسەریاندا زاڵ بین.

ئێمـەش بـەیاریدەی خـوا ئـەوەمان هـەر پێدەکـرێ، چونکـە پێشـتر خۆمـــان تاقیکردۆتەوە و توانیومانە.

بەڵام لەوەدا پێویستیمان بە بیروباوەڕ هەیە. گرێیەکی پۆڵایینی پتـەومان دەوێ کە ماوەیەکی درێژ بەرگری فشار بکا پێش ئەوەی خاو ببێتـــەوە. پێویـستیمان بـە ناوکێکی پۆڵایینی پتەو هەیە کە نەشکێ و نەرم نەبێتەوە.

ئاتاجی ئەوەین شلوشۆق و نەرمۆڵکە و تەڕ نەبین..

پێویستی ئەوەین چاوی برسی و دەرونی وێڵ و پێکەنینی بێتام و ڕۆینی بەلار و لەنجە و قسەی ناشیرن و هەستی برسی بــۆ ڕابواردنــی ئاژەڵانــەمان تێـدا بزربــێ و نەمێنێ.

پێویستی ئەوەین ڕەوشت و ناموس و نەریتمان هەبێ.

پێویستمانە ژنەکانمان -کە بنیاتنەری نەوەکانن- دەرونی ئادەمیزادانە بــن نــەك پارچە گۆشت و جەستەی برسی.

ئاتاجی ئەوەین هەستمان لە زەلکاوی سێکس بەرزبێتەوە و هەستو سۆزمان بــە ڕاستی بێ و دەرونمان پاك بێ.

پێویستمان بە لاوانێکە لە ڕوی دەرونیەوە سەقامگیر بــێ تــا بتوانــێ هــەوڵبدا تێبکۆشێ و، دیارە ئەگەر کات و ماندوبونی خــۆی بەبــەرەڵایی وەکــو ســەگی پــێ سوتاو بە سوڕانەوەی شەقامان خەرج بکا ئەمەی پێناکرێ.

***

هەروەها من گەلێك هۆ دەزانم کە لاوان لە ئیسلام دوردەخاتەوە.

دەشزانم خەڵك تەنیا بە خوێندنەوەی ئەم کتێبە نابنە موسڵمان.

لەگەڵ ئەوەشدا بێگومانم کە دواڕۆژ دواڕۆژی بیری ئیسلامیە.

مەرج نیە من بەخۆم وەدیهاتنی ئەم بیرۆکەیە لە داهاتویەکی نێزیکدا ببینم.

بەڵام تەمەنی نەتەوان بە تەمەنی تاکە کەسان ناپێورێ و، بە مــاوەی نزیکیــش ناپێورێ.

هەروەها من وا هەستدەکەم -هیچ گومانیشم نیە- کە ئیسلام تەنیا ئاینی ئــەم ناوچەیە نیە، بەڵکو سبەی دەبێتە سیستەمی مرۆڤایەتی.. سیستەمی مرۆڤایــەتی ئەگەرچی هەموشیان نەبن بە موسڵمان.

ئەوروپا بیروباوەڕی جەڕباند و تیایدا گەیشتە دوا بڕیار.

ژیاری ماددی بێبڕوای بێئاینی دور لە خوداشی تاقیکردەوە.

یەکەمجار لەگەڵ سەرمایەداری تاقیکردەوە...

جا باوەڕی بە سەرمایەداری نەما.. چونکە ئەو سیستەمەی تێدا نەدیتــەوە کـە دەیوست..

پاشان لەگەڵ کۆمۆنیزم تاقیکردەوە..

لە داهاتویەکی نێزیك یا دور باوەڕیشی بە کۆمۆنیزم[1] نامێنێ.

دەبینێ کە کۆمۆنیزم نایگەیەنێتە ئەو ئاواتەی بەتــەمای بـو ئەگـەر خـۆراك و نشینگە و سێکسیشــی بداتــێ.. (داخوازیــە ســەرەکیەکان)ی کـە (مـارکس) لـە مانیفێست (بەیاننامەی کۆمۆنیزم)دا دیاریکردبو.. ئەوانەشی بداتێ، ئەوا ئاسایش و حەسانەوە و خۆراکی رۆحی ناداتێ.

مرۆڤایەتی هەر ئەو هەستەی دەمێنێ کە شتێك لە قەوارەیدا هێشتا تێر نەبوە. کۆمۆنیزم تێری نەکرد و، ژیاری ماددی بێــبڕوای بێئـاینی دور لـە خـوداش تـێری نەکرد.

ئەو کاتە بۆ بیروباوەڕ دەگەڕێتەوە.

دەگەڕێتــەوە بـۆ سیســتەمێك واقیعــی مــادە و واقیعــی رۆح لــەخۆ بگــرێ، سیستەمێك یاسا بۆ زەوی دانێ و ئاراستەی بەرەو ئاسمان بێ. سیستەمێك هــەردو بەشی ئەم بونەوەرە ئادەمیە بکاتەوە یەك: چنگە قوڕ و فوە روحێك.

جا ئەو سیستەمەش ئیسلامە.

---

[1] ئەم کتێبە لە ساڵی ١٩٧٩ز بڵاو بۆتەوە. —وەرگێڕ—

هیچ شتێکی دیکە لەسەر زەویدا نیە ئەم حەقیقەتە لەخۆ بگرێ.

زەروریش نیە کە خەڵك لە رۆژئاوا بیروباوەڕی ئیسلامی وەرگرن. زەروری نیە ناویان ببێتە (ئەحمەد) و (محەمەد) و (مەحمود).

بەڵام بە حوکمی زەرورەت بۆ بیری ئیسلامی دەگەڕێنەوە. بە حوکمی ئەو تاقیکردنەوەی کە دو سەدەی رێك چێژتیان و، ئەو رۆژانەی بەسەریاندا هاتن و، گەیاندنیە ئەو ترسە بکوژ و وێرانیە تۆقێنەرە.

موسڵمانانیش کە ئەو زەخیرە مەزنەیان هەیە شیاو و شایستە ترن کە ببنە یەکەمینی ئەوانەی کە بۆ ئەم بیروباوەڕە دەگەڕێنەوە و سود لە وزەکانی وەردەگرن.

شایستەن بگەڕێنەوە بۆ یەکەمین پلە و پایەی مێژوییان: نەك لە کلکەی کاروانێ بەڵکو لە پێشەوەی جڵەودا.

دەشتوانن وابن ئەو کاتەی بڕوا بە خودا دێنن و رەوشتەکانی ئەم ئاینە هەڵدەگرن.

ناوەرۆك

ئەمرۆ لەم ولاتە و لە تێکڕای رۆژهەلاتی ئیسلامیدا (هەرا)یەک بەرپایە بە نەریتەکانەوە پەیوەستە و جەنگێکیش لە ئارادایە و لە گەڕ ناکەوێ، ئەم نەریتە (بەسەرچوانە).. ئەم نەریتە (کۆنانە).. ئەم نەریتە (دواکەوتنخوازانە).. ئەم نەریتە وشک و بەرد ئاسا و.. دواکەوتو و بۆگەنیوانە دەبێ لە ناوببرێن، دەبێ لە بناغەڕا هەڵتەکێن.. دەبێ بخرێنە ژێر پێیان.

دەبێ کۆمەڵگەیەکی تازە دامەزرێ.. کۆمەڵگەیەکی ئازاد.. کۆمەڵگەیەکی پێشکەوتنخواز.. کۆمەڵگەیەکی گەشەسەندو و.. کۆمەڵگەیەکی رەها لە کۆت و بەندان.

جەنگی نەریتەکان بەو شێویە هەڵدەسوڕێ.

جەنگێکی گەرمە و هەموو بوارێکی داگرتوە.

گۆڕەپانەکەی بریتیە لە ماڵ و شەقام و.. سینەما و فێرگە و.. میترۆ و ئۆتۆمبێل و.. رۆژنامە و گۆڤار و.. وتار و کتێب و.. لادێ و شار.

سەربازەکانیشی بریتین لە هەموو خەڵکی.

سەربازەکانی کچ و کوڕی لاون و.. باوکان و منداڵان و مامۆستا و قوتابیانن و نوسەرانی پیاو و ژنن و چاک و خراپن و هەموو مرۆڤێکی نێر و مێیە.

محمد قطب

لە کتێبخانەی بەڕێوەبەرایەتی گشتی رۆشنبیری و هونەر لە هەولێر

ژمارە ٧ ساڵی ٢٠٠٣ ی دراوەتێ